

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

X. évfolyam
2000/2.

A TARTALOMBÓL

A haderőreform humánvonatkozásai

Az európai biztonság geostratégiai aspektusa

A nemzeti biztonsági stratégia kidolgozásához

Nagy-Albánia eszmerendszer

Délszláv válság:

- a Jugoszlávia elleni légitámadás és a koszovói válságkezelés tapasztalatai
- civil-katonai együttműködés Bosznia-Hercegovinában

A hadtudomány fejlődése, feladatai

Hadászati gondolkodásunk gyökerei

Légvédelem NATO-elvek szerinti tervezése

Minőségbiztosítás a felsőoktatásban

A hadiipari komplexumról

Küldöttgyűlés és rendezvények

E számunk a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával jelent meg.

A tanulmányok szerzői

Dr. Ács Tibor nyá. ezredes,
az MTA doktora

Dr. Bimbó József nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Csabai György alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Horváth Mihály alezredes,
egyetemi adjunktus, doktorandusz

Dr. Jakab László alezredes,
PhD, LKAT osztályvezető

Dr. Jávor Endre nyá. ezredes,
doktorandusz

Krajnc Zoltán őrnagy,
ZMNE tanársegéd, doktorandusz

Dr. Lénárt Ferenc,
a közgazdaságtudomány kandidátusa

Magyar István őrnagy,
ZMNE egyetemi adjunktus

Dr. Padányi József mk. alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Pataky Iván nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Rácz Lajos ezredes

Dr. Rádlí Tibor ezredes,
főiskolai docens

Dr. Simon Sándor nyá. altábornagy,
az MTA doktora

Prof. Szabó János egyetemi tanár,
helyettes államtitkár

Dr. Szabó József nyá. vezérőrnagy,
az MTA doktora

Szilvágyi Tibor mk. százados,
KFH főtiszt

Tatorján István mk. őrnagy,
doktorandusz

A társasági élet rovatot összeállította:

Buknicz Ferenc,
Felházi Sándor,
Nagy Pál,
Pekó József,
Ványa László közreműködésével
Zimits Rezső

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
SZABÓ JÓZSEF,
a társaság elnöke

A folyóirat
szerkesztőbizottsága

Elnök:
NAGY LÁSZLÓ,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
Ács Tibor,
Barna Géza,
Bertalan György,
Gáspár Tibor,
Kovács Tibor,
Opál Sándor,
Pataky Iván,
Pekó József,
Turák János,
Várhegyi István,
Zimits Rezső.

Szerkesztőbizottság és kiadó:
1581 Budapest,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 432-9000/29-684 mellék
A mellék HM vonalon
közvetlenül hívható.

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

Internetcím:
<http://www.zmne.hu/kulso/mhht>

Nyomdai előkészítés
és gondozás:
BAUSZ Kft.

Nyomtatta:
MSZH NYOMDA

ISSN 1215—4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

X. évfolyam

2. szám

2000. június

Tartalomjegyzék

Szabó János	A haderőreform humánaspektusai	3
-------------	--------------------------------------	---

BIZTONSÁGPOLITIKA

Rácz Lajos	Az európai biztonság néhány geostratégiai aspektusa	13
Jávor Endre	A biztonsági stratégia kidolgozása során érvényesítendő elvek és módszerek	20
Szilvágyi Tibor	A Nagy-Albánia-eszmerendszer múltja és jelene	28

HADTUDOMÁNY – HADÜGY

Simon Sándor	A hadtudomány mai és holnapi feladatai	39
Ács Tibor	Hadászati gondolkodásunk gyökereiről	55
Bimbó József	A NATO Jugoszlávia elleni légi tevékenysége	61
Magyar István	A koszovói válságkezelés katonai tapasztalatai	72
Horváth Mihály–Krajnc Zoltán–Tatorján István	A földi telepítésű légvédelem NATO-elvek szerinti tervezése	80

VEZETÉS – KIKÉPZÉS

Rádli Tibor	A katonai felsőoktatás minőségbiztosításának néhány aktuális kérdése	93
Jakab László	A légierő részére szervezett NATO-tanfolyamokról	104

VÉDELEMGAZDASÁG

Lénárt Ferenc	A hadiipar hatalmi komplexummá szerveződése ..	109
---------------	--	-----

FÓRUM

Padányi József	A menekültek és a hontalanok visszatelepítése Bosznia-Hercegovinába	116
Szabó József	Egy magyar találmány margójára	122
Csabai György	A Lengyel Köztársaság biztonsági stratégiája	127

SZEMLE

Pataky Iván	A mai magyar katonai repülés megszületése	129
	Az élet tapasztalatai	132

TÁRSASÁGI ÉLET

A Magyar Hadtudományi Társaság küldöttgyűlése	135
A szakosztályok életéből	137
A katonai felderítők konferenciájáról	141
Konferencia a korszerű katonai technológiák jegyében	142
Az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottságának üléséről	144

*A folyóiratunkban megjelenő cikkeket szakmailag nem bírálattjuk,
azok tartalmáért a szerző felel!*

Szabó János

A haderőreform humánaspektusai

A Magyar Honvédség jelenleg zajló átalakítása során kiemelt figyelmet kell fordítanunk a stratégiai felülvizsgálat humánfeladataira, a haderő modernizációján belüli stratégiai prioritására, hiszen lemaradásunk, illetve a velünk szemben újonnan megjelent igények és követelmények is ezen a területen a legnagyobbak.

A haderő mai helyzetének kialakulása egy hosszú, 10–15 éves folyamat, átszervezések sorozatának, a valódi haderőreform elmaradásának következménye. Hadseregiink mai állapotából – terveink szerint – mintegy tíz év időtartam alatt és a biztosított költségvetéssel juthatunk el a kitűzött célokhoz.

A jelenleg folyó stratégiai felülvizsgálat remélhető sikerének alapja minden kétséget kizáróan a feladatok és a kapacitások szigorú logikájú újragondolása, a szélesebb érvényű horizont a gondolkodásban és a feladatok elosztásában, valamint a komoly kormányzati támogatás.

A honvédség személyi feltételrendszerének mai állapota

Az 1980-as évek végétől a társadalomban és a honvédelem területén bekövetkezett változások, a tartós alulfinanszírozottság, a szabályzórendszerek gyors változása, összeomlása, a piaci hatások megjelenése, az értékek átalakulása és a Magyar Honvédségen belüli átalakítások elbizonytalanították a személyi állományt. Tömeges kiáramlás, az egzisztenciális helyzet romlása, az élet- és munkafeltételek alacsony színvonala jellemezte egyre inkább a hadsereg humánszféráját.

A Magyar Honvédség korábbi években végrehajtott átalakításai lényegében nem érintették a tömeghadseregekre jellemző szervezeti felépítést, a vezetési szintek száma és a gazdálkodás rendszere is alig változott.

A korábbi, elsősorban létszámarányos csökkentések meghatározóan az akkori védelmi elveknek megfelelő szervezeti felépítés és területi elhelyezkedés kialakítására irányultak.

Ma a honvédség nagysága, haderőnemi és fegyvernemi összetétele, vezetési rendje nem áll összhangban feladatrendszerével, valamint a költségvetési lehetőségekkel. Struktúrája és felszereltsége nem felel meg a mai követelményeknek, aránytalanul nagy ráfordítások és emberi erőfeszítések árán is csak minimálisan tud annak eleget tenni.

A katonai pálya vonzása hosszú évek óta egyre gyengébb: csökken a katonai pálya megtartóereje, jellemzővé vált a jobb képességű fiatal tisztek, tiszthelyettesek

kiválása, a kontraszelekció. A személyi állomány egy része a sorozatos átszervezések miatt elfásult, a honvédség morális állapota, szervezeti és munkafegyelme romlik.

A szabályzók és a működési normák széttzilálódtak, megbomlott a feltételek és a feladatok összhangja. A tartalékok kimerültek, a személyi állomány immobillá vált.

A hadsereg mára az utolsó vonzerejét, a pályabiztonságot is elvesztette. A kvalifikáltabb személyi állomány kiválását erősíti a termelőszféra elszívóhatása. A szolgálati és életkörülmények romlása, a felújítások és fejlesztések elmaradása a munkavégzést technikailag és pszichikailag is kedvezőtlenül befolyásolja. A személyi állomány túlerhelt, egészségkárosító életmódot él, és gyakran mentálhigiénés problémákkal küzd.

A rekreáció lehetőségei és feltételei drasztikusan romlottak. A hivatásos katonák családjainak anyagi biztonsága döntően függ a férj keresetétől, amely a családok havi jövedelmének átlagosan kétharmadát teszi ki. Az egy főre jutó jövedelem alapján a tisztek a középosztály alsó harmadában helyezkednek el, szemben a NATO-átlaggal, ahol a középosztály felső harmadában vannak.

A stratégiai felülvizsgálat során megállapítást nyert, hogy a Magyar Honvédség humánerőforrás-gazdálkodással kapcsolatos feladatai jelentősen háttérbe szorultak, ugyanakkor a hadsereg eddigi működése döntően a személyi állomány helytállásának köszönhető. Az elvárások növekedése és az ellentételezés reálértékének csökkenése közötti ezen ellentmondás mára kritikussá vált.

A személyi állomány mennyiségi és minőségi összetétele nem felel meg a korszerű követelményeknek. A korösszetétel és a rendfokozati struktúra eltorzult. Nem sikerült a tiszti-tiszthelyettesi 1:3 arányt kialakítani, és feltölteni a szerződéses állományt.

A hivatásos állomány egy nem kellően átlátható és ellenőrizhető képességi és alkalmassági elbírálórendszer alapján kerül minősítésre, előléptetésre, valamint beosztásba helyezésre. Nem létezik megfelelő motiváló, a versenyszellemen alapuló előléptetési és szelekciós rendszer, a testi-szellemi-lelki kondíciók jelentősen elmaradnak a hazai és a nemzetközi elvárásoktól.

Az egyre magasabb iskolai végzettséggel rendelkező, „drágán képzett” tisztek képzettségük alatt voltak foglalkoztatva, sok esetben szakmunkásjellegű feladatkörökben.

Az előzőkkel is összefüggésben a tiszthelyettesi szerepek, funkciók leértékelődtek, ez megjelent a pálya társadalmi presztízsében is, amely általánosságban a szakmunkásszint alá csúszott.

Az elmúlt néhány évben az életkörülmények romlásával, illetve a szervezeti változások hatására az állomány mutatói tovább romlottak, növekedett a megrekedtek, a katonai iskolai végzettség nélkül szolgálók aránya.

Nincsenek meg a korszerű humán-intézményrendszer feltételei, a jelenlegi nem alkalmas arra, hogy a személyi állomány biztonság, megbecsülés, elismerés és előmenetel iránti igényét megfelelően ki tudja elégíteni.

A szükséges bürokrácia megtört, intézményrendszere sok tekintetben fajsúlytalanná vált, a személyügyi nyilvántartás rendszere nem képes mai színvonalon ki elégíteni az információ iránti igényeket és a megbízható szolgáltatás elvárásait.

Hiányzik a humánerőforrások biztosítására, fejlesztésére és utánpótlására vonatkozó előrelátó tervszerűség, továbbá egy olyan humánerőforrás-gazdálkodási és -fejlesztési stratégia, amely a humánerőforrások társadalmi, illetve hadseregen be-

lülő elemeit a szükséges szervezeti, operatív rendszerrel, valamint a rendelkezésre álló bérezési, járulék- és pótlékrendszerrel összehangolná. Egyelőre az olyan fogalmak, mint a teljesítményelv, a versenyszellem és a professzionalitás elve, nincsenek tartalommal megtöltve, a szociális szolgáltatások igazságos, motiváló, kompenzáló jellege nem érvényesül.

A mai Magyar Honvédség problémáin belül az egyik legkritikusabb terület a humánszféra. Ezért a humánerőforrások minőségének a hazai elvárások és a nyugati normák szerinti kialakítása stratégiai prioritás, hiánya gátolhatja a haderő irányítási, vezetési, működési, technikai és infrastrukturális reformját.

Új tendenciák a fejlett országok hadseregeiben

Az 1990-es évekre átalakult társadalmi-történeti kontextus és a megváltozott nemzetközi környezet előtérbe helyezte a rugalmas, sokszerepű és sokoldalúan képzett fegyveres erők iránti igényt.

Az ipari társadalmak fejlődése demográfiai egyensúlyvesztést, az utánpótlási bázis csökkenését és a munkaerőért folyó versengést eredményezte.

A szervezetek fejlődése során, a hierarchikus szintek csökkenésével, rugalmasságuk megnőtt. Gyorsan reagáló, rugalmas szervezetek jöttek létre, hogy a kvalifikált munkaerőért folyó versenyben sikeresen álljanak helyt. A piaci elvek előretörése folytán meggyengült a testületi szellem, valamint sok tevékenység szervezeten kívülre került, a fegyveres erők egyre inkább civil szolgáltatásokat vesznek igénybe.

A történelmi örökség determináló hatásai: a civil kontroll, a professzionalizálódás, a hadseregek nyitottsága, a szervezeti kultúra változása, az intézményi etika, a múltbeli hatalmi harcok, valamint a nemzeti helytállás tudata is jelentős befolyással van a hadügyi szférára.

A fejlett ipari társadalmak haderő-építési törekvései (4 irányzat):

- a sorozott legénységen alapuló milíciarendszer, szűk hivatásos állománnyal és civil szakértői körrel (pl. Svájc, Svédország);
- professzionális, teljesen önkéntes haderő (USA, Nagy-Britannia);
- az előző kettő kombinációja (Franciaország, Németország);
- a teljesen önkéntes haderő a tartalékos összetevők jelentős felhasználásával (Kanada, Ausztrália).

A változások által kikényszerített új haderőstruktúra építkezési elvei:

- kisebb haderőméretek és moduláris haderőszervezés;
- integrált reguláris és tartalékos erők;
- a haderőnemek közötti integráció tartalmazza a komplex szereprendszerre való felkészítést;
- jellemző a decentralizálás és a költségvetési menedzsment;
- késleltetés az előmenetelben, a rendfokozati struktúra a hierarchiaszintek csökkentését tükrözi;
- jelentőssé válik a külső források, szolgáltatások bekapcsolása, a hadsereg civilizációja előrehaladt;
- a karrierstruktúrák mobilabbak, az élethosszig tartó katonai karrier megszűnik.

Az új karrierstruktúrák fő elemeinek jellemzői

1. Rekrutáció – toborzás:

- a személyügyi politika stratégiai eleme;
- folyamatosság iránti igény;
- technikai beosztásokba több jelentkező;
- lövészeknél toborzási problémák;
- demográfiai hullámvölgyek;
- verseny a toborzási piacon;
- növekszik az „intelligens” (magas technikai ismeretekkel rendelkező) katonák iránti igény;
- a potenciális jelöltek fizikai állapota, értékrendje, társadalmi háttere megváltozott;
- a tiszti rekrutációnál fékező hatású a hosszú távú karrier, elköteleződés csökkenése;
- rekrutációs motiváció: illetmény, változatos élet, képzettségadás, munka- és életkörülmények, férfias kihívás, bónusok, visszailleszkedés segítése, különböző kedvezmények;
- társadalmi rétegek: alsóbb rétegek, nők, etnikumok;
- toborzási költségek emelkedése;
- növekvő rekrutációs veszteségek: előregedés kockázata (kevés rekrutáció hosszabb szolgálat);
- létszámhiány és túlterhelés miatt nagy lemorzsolódás;
- alacsony kvalitású emberekből való szelekció kényszere (egy idő múlva a magasabb pozíciójuk alkalmassága megkérdőjeleződik);
- kiképzési költségek növekedése (a rosszabb képességű rekrutáknál hosszabb a kiképzés);
- van egy megtérülési minimum idő a toborzottnál (4–5 év), viszont a többség ennél kisebb időre szeretne elköteleződni.

2. Az új haderők előmeneteli struktúrája:

- általános eltolódás van a társadalomban a rugalmas, mobil karrierminták irányába;
- a kisebb és magasabb technikai színvonalú fegyveres erő nagy változatoságú szereprendszert kíván;
- szakmai karrier megnövekedett szerepe;
- átjárhatóság a parancsnoki és a szakmai beosztások között;
- újra kell gondolni a tisztek és tiszthelyettesek közötti munkamegosztást: a tiszthelyetteseknek nagyobb felelősség és hatáskör;
- munkakörelemzés és -meghatározás fontossága;
- teljesítményértékelés és előmeneteli rend szoros kapcsolata;
- képzési-továbbképzési rendszer és karriermenedzselés;
- a legfontosabb elem a beosztások hierarchiája, összhangban a rendfokozattal;
- háromszintű karrierstruktúra (alsósintű vezető, középvezető, vezetőmenedzser): kompenzációk, kvalifikáció, értékelések, alternatív karrierlehetőségek, költség-haszon elemzések szerepe;

- rendfokozat szerinti nyomott illetmények (pótlékok, egyéb juttatások nagy szerepe);
- a kompenzáció mértéke függ a munkaerő-piaci helyzettől;
- viszonyítási alap a hasonló civil kvalifikációk;
- előjárók-beosztottak kvalifikációs szintje néhány szervezeti szegmensben közel azonos;
- katonai fegyelem és függelmi viszonyok külső jegyeinek átértékelődése.

3. Kilépés az aktív katonai szolgálatból, rekvalifikáció:

- lényeges, hogy a kilépők alkotják a tartalékos állományt;
- a rekrutációt is jelentősen befolyásolja a civil munkaerőpiacra való zökkenőmentes visszalépés lehetősége;
- a kilépés támogatása összhangban van a szolgálati idővel;
- a szükséges munkaerő-piaci kvalifikációk, valamint az aktuális piaci pozíciók folyamatos elemzése.

A pályamódosítást – a normál nyugdíjazáson túl, aminek szintén megfelelő szintű megélhetést kell biztosítani – az egyes korszerű hadseregek kiemelten támogatják, célul kitűzve egy „második karrier” zökkenőmentes megvalósítását, a munkaerőpiacra való sikeres visszailleszkedést. Ennek többféle módja ismert, sok helyen ezek kombinációit is alkalmazzák:

- jelentős mértékű végkielégítés – kilépési díj;
- katonai-szakmai képzés a szolgálati idő alatt;
- általános szakmai képzés a szolgálat utolsó fázisában;
- szaktanácsadás – munkahelykeresés, munkaerő-piaci információk;
- továbbtanulás támogatása;
- a gyakorlat igazolása egy vagy több szakmára, illetve speciális feladatra;
- rokkant katonák szakmai rehabilitációja;
- tartalékos és nyugdíjas katonák egyesületeinek, érdekképviselői szervezeteinek segítő tevékenysége.

A haderő átalakításának egyetlen lehetséges útja: a humán-erőforrás-gazdálkodás és -fejlesztés új rendszerének kialakítása

Megoldási alternatíva a nemzetközi gyakorlattal és a korszerű szaktudományokkal összhangban a humánszférának a stratégia részeként és erőforrásként való kezelése.

A Magyar Honvédség újjáépítésében kulcsfontosságú szerepet tölt be a korszerűsítési terv céljait következetesen támogató humánkoncepció, melynek végrehajtása nélkül a terv más elemei nem valósíthatók meg. Feladata, hogy megteremtse a szervezeti igényeknek megfelelő létszámú és összetételű személyi állomány biztosításának feltételeit.

A humánkoncepció magában foglalja a személyügyi munka és az oktatás-képzés új alapokra helyezését, a humán-erőforrás-gazdálkodás átalakítását, valamint a honvédség újjáépítése során az egyes alakulatok megszüntetéséből, az új diszlokáció kialakításából, a rendfokozati piramis helyreállítása feladatainak végrehajtásából eredő feszültségek kezelését humáneszközökkel. A koncepció szerves részét képezi egy újfajta kommunikációs stratégia kidolgozása, céljainak megvalósítása.

Az integrált minisztériumban és a Magyar Honvédségnél működő személyügyi munka egységes elveken alapul, így azonos lesz a beosztásba helyezés és az előléptetés rendszere. Kidolgozásra kerül az új rendfokozati és illetmény-nómenklatúra, amely egységes rendszerbe foglalja a tárcánál rendszeresített beosztásokat, valamint az azokhoz kapcsolódó követelményeket, rendfokozatokat és illetménykategóriákat.

Egységes lesz az illetményrendszer. Az illetmény alapját katonák esetében a beosztás és az annak megfelelő rendfokozat képezi, erőteljesen mérséklődik a pótlékok száma és jelentősége. A pótlékok a speciális tudást, a veszélyes körülmények közötti szolgálatot kompenzálják.

A humán erőforrás-gazdálkodás jelenlegi korlátozó, bonyolult rendszere alapjaiban megváltozik. A jelenlegi pozitív elemeit megtartva olyan mértékű jogszabályi környezetváltozás kerül megvalósításra, amely biztosítja a kitűzött célok elérését.

Az új állománytáblákban olyan állományarányok és rendfokozati szintek kerülnek meghatározásra, amelyek biztosítják mind a csapatoknál, mind pedig az azokat támogató és kiszolgáló szervezeteknél a tisztek és a tiszthelyettesek közötti, NATO-követelmények szerinti munkamegosztást.

A „tiszti” a jövőben a rábízott katonai szervezet vagy szakterület működését meghatározó döntéshozója és felügyelője, a tiszthelyettes pedig a kiképzés, a napi élet gyakorlati vezetésének, irányításának felelőse lesz.

Az új rendszer keretében a humánblokk a tárcs tiszt, tiszthelyettesi létszám-szükségletét tervszerűen biztosítja, megakadályozza a korstruktúra és a rendfokozati piramis torzulását, szabályozza a be-, illetve a kiáramlás megfelelő ütemét.

Megszűnik az a gyakorlat, hogy a tanintézetekben frissen végzettek, a „kötelező szolgálati idő” lejártá előtt, jelképes összegek megfizetésével elhagyhatják a katonai pályát. Teljesítményen alapuló, objektív értékelési rendszer kerül kialakításra, amely kiterjed a teljes személyi állományra. Az értékelés rendszeres és írásos formában kerül rögzítésre, szempontrendszere egységes, jövőorientált, valamint szinkronba hozza a szervezeti, illetve az egyéni elvárásokat. Az értékelési rendszer képezi az alapját az előmenetelnek, a beosztásba helyezésnek, az oktatásban és a továbbképzésben való részvételnek.

Az új karriermodell alapvetően épít az egyének aktivitására, a kezdeti esélyegyenlőség biztosítása után azokat preferálja, akik tevékenységük, jellemzőik alapján legértékesebbek a szervezet számára, így az egyén fejlesztésén keresztül a hadsereg eredményes működését is támogatja.

Az előléptetésnél – a beosztáshoz kötésen túlmenően – a versenyeztetés elve érvényesül, amely a tényleges követelmények teljesítését veszi figyelembe és a legrátermettebb, legfelkészültebb személyeket helyezi előtérbe, így a „felfelé vagy kifelé” elv fog érvényesülni.

A nyugállományba helyezési döntést az éppen betöltött beosztás időtartamkorlátja, az életkor, valamint az előmeneteli lehetőségek beszűkülése határozza meg.

A Hadkiegészítési és Toborzó Igazgatóság és az alárendeltségébe tartozó körzetek, képviseletek legfontosabb feladata lesz a honvédség szerződéses katonaszükségletének pótlása, toborzása, míg az állományilletékes parancsnokok felelősségi körébe a szerződéses állomány megtartása tartozik.

A Magyar Honvédség továbbra is az általános hadkötelezettségen alapul, a

sorkatonai szolgálatot mellett szerződéses katonák aránya azonban tovább emelkedik, növelve a haderő professzionális jellegét.

A szerződésesek számának növekedésével, az állománytáblákban rendszeresített beosztások feltöltésével a mozgósítási szükséglet radikálisan csökken. A sorkatonai helyek számának fokozatos csökkenése a korszerűsítési periódusban felveti a hivatásos haderő és az „önkéntes tartalékos” állománykategória létrehozásának, anyagi-erkölcsi feltételrendszere kialakításának szükségességét.

Az egyéni kiképzés, továbbképzés – a sorkatonai alapkiképzéstől a vezérkari szintig – a humánszféra szakmai felelősségi körébe kerül. Az egységes személyügyi rendszerben a központilag végzett értékelés egyik alapvető mutatója az egyénnek az oktatásban és a képzésben nyújtott teljesítménye, ami információt biztosít a beosztásba helyezésekhez, előmeneteli döntésekhez.

A ZMNE a tisztképzés katonai elemei az egyetem Üllői úti bázisára koncentrálnak (a *Ludovika Akadémia* mintájára). A törzstiszti és vezérkari képzés a felsőfokú szakemberképzés általános alapjaira épül. A tiszthelyettesképzés Szentendrére, a Központi Tiszthelyettes-képző Iskolára koncentrálnak.

A hosszú távú humánkonceptió megvalósításának eredményeképpen a személyi állomány magasan motivált, kiképzett, erkölcsileg és anyagilag megbecsült lesz. A hivatásos és a szerződéses állomány előmenetelét objektív alapokon nyugvó minősítési rendszer, a teljesítményt figyelembe vevő *karriermodell* rögzíti.

Az első, 2003-ig tartó ütem célja az új szervezeti struktúra, diszlokáció, valamint a tervezett létszámarányok kialakítása, a jövőbeni megtakarítások megalapozása, a munka- és életkörülmények javítása, valamint a honvédség vonzerejének és megtartó képességének növelése. Ebben az ütemben a rendelkezésre álló források meghatározó részét életminőség-javító programokra, a kijelölt, jövőben fontos szerepet betöltő katonai bázisok modernizálására fordítjuk. Arányaiban kisebb rész kerül felhasználásra a hadrafoghatóság és kiképzés javítására, a haditechnikai eszközök beszerzésére.

A 2006. év végéig terjedő második ütemben a feladatok fontossági sorrendjét az életminőséget javító programok, a hadrafoghatóság és a kiképzési szint növelése, valamint a legszükségesebb haditechnikai eszközök beszerzése jellemzi.

A harmadik ütem fő célja a haderő technikai korszerűsítése.

A stratégiai felülvizsgálat eredményeként költségvetési körön kívülre tervezett tevékenységek, tevékenységcsoportok az alábbiak: kulturális szolgáltatások; üdültetési szolgáltatások; egészségügyi szolgáltatások; egyéb honvédségi termelő és javító tevékenységek.

A kulturális szolgáltatások körében, a közhasznú tevékenység hatékony végrehajtása érdekében közhasznú társaságot tervezünk létrehozni a jelenleg költségvetési szervként működő Honvéd Művészegyüttes helyébe, az MH helyőrségi klubok feladatainak ellátására, az MH Művelődési Háza helyett, illetőleg a kulturális és művészeti tevékenységek és a tárca PR-munkájának biztosítására.

Az üdültetési szolgáltatások körében a tárca központi és katonai szervezeteinél meglévő üdültetési kapacitások bázisán, azok költségvetési szervként történő megszüntetésével egyidejűleg egy vagy két közhasznú társaság létesül, amelyek végzik a továbbiakban a törvényekben és egyéb jogszabályokban elrendelt, illetve biztosított üdültetési, pihentetési, rekreációs tevékenységet.

Az egészségügyi szolgáltatások körében a Központi Katonai Kórház, a hévízi és a balatonfüredi szanatórium, mint költségvetési szervek megszűnésével egyidejűleg megalakul az ugyanezen feladatokat ellátó közhasznú társaság, a pécsi katonai kórház teljes egészében, a kecskeméti katonai kórház a repülőorvosi funkcionálisok kivételével más tárcához kerül.

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem a feltételek megteremtését követően kikerül a honvédelmi miniszter közvetlen felügyelete alól. (Ezzel párhuzamosan meg kell teremteni az ágazaton belüli tisztképzés feltételeit.)

1. Elhelyezés, élet- és munkakörülmények javítása

Az élet- és munkakörülmények, a járandóságok köre és a szociális szolgáltatások minősége a mindenkor magyar lehetőségekkel összhangban, de hosszabb távon a szövetséges haderők átlagszínvonalához igazodik. A szociális ellátásokhoz (*jóléti szolgáltatásokhoz*) jutás részben az országos rendszereken, részben pedig a speciális (*honvédségi*) rendszereken keresztül történik.

Az élet- és munkakörülmények területén olyan standardok kerülnek kidolgozásra, amelyek – állománykategóriák függvényében – teljes részletességgel meghatározzák a munkavégzési, elhelyezési, lakhatási feltételek paramétereit, szabályozzák a szociális, kulturális és sportintézményekkel történő ellátás mértékét és az általuk nyújtott szolgáltatások minőségét. E standardok szigorú érvényre juttatásával a helyőrségek, intézmények és szolgáltatások közötti jelenlegi nagy különbségek mérséklődnek.

A katonai infrastruktúrát a békeállomány, illetve a nemzeti fogadóképesség igényeinek megfelelően kell kialakítani. Az életkörülmények javítása, a beruházások és a lakásgazdálkodás fejlesztése, piaci alapokra helyezése ad majd lehetőséget a személyi állomány nagyobb megbecsülésére és elősegíti a mobilitásukat is. E célok megvalósítása érdekében „*az életképeket fejleszteni, a képtelent felszámolni*” elv a meghatározó.

Ennek megfelelően a laktanyai elhelyezési feltételeknek a nagyrészt önkéntes haderő által támasztott igényekkel összhangban kell alakulniuk. Kiemelt feladatként jelentkezik a kiképzés infrastruktúrájának további korszerűsítése, illetve az eszközök és az anyagok korszerű tárolási, kiszolgálási, üzemeltetési feltételeinek megteremtése, valamint a NATO kijelölt szerveivel közös használatú létesítmények előkészítése és fenntartása.

Fő feladatok: a családok elhelyezéséhez szükséges létesítmények megfelelő színvonalú átalakítása és új lakások építése; a nőtlenszállók kapacitásának bővítése, illetve azok megfelelő színvonalú átalakítása; a legénységi körletek alkalmassá tétele a szerződéses állomány elhelyezésére; a kiképzési bázisok, objektumok felújítása.

A helyőrségenkénti lakásigények kielégítése – a lakásjogszabályok nyújtotta lehetőségek maximális kihasználása mellett – az alábbi három fő ellátási mód egyidejű működtetésével biztosítható:

- a lakásállomány növelése építés-beruházással;
- a lakásépítés és -vásárlás támogatási formáinak működtetése;
- a pénzügyi támogatási rendszer módosításával a piaci viszonyok között bérbe vett, nem HM vagyonkezelésű lakások lakbértöbbletköltségének átvállalása.

A lakásprogram várhatóan elhúzódó végrehajthatósága és az állománymobilitáshoz fűződő gyorsítási szándék ellentmondásából képződő lakhatási problémák megoldására külön programcsomag (*lakhatási kompenzáció, kormányhitel felhasználása, családi lakásmegoldás-támogatási rendszer stb.*) kerül kidolgozásra.

2. A szociálpolitikai rendszer korszerűsítése

A Magyar Honvédség kompenzációs rendszere, valamint az ösztönzési és rekreációs tényezők együttesen, egymást kiegészítve határozzák meg a személyi állomány életminőségét.

A jövő magyar hadseregének szociálpolitikája:

- a rendelkezésre álló feltételrendszerre épül, figyelembe veszi a kialakult hagyományokat, a honvédség által preferált értékeket és a társadalmi környezetet;
- a hivatásos állomány egésze, de különösen a tisztek számára nagyfokú mobilitást tesz lehetővé;
- középpontjában a család, annak differenciált szükségletei állnak;
- biztosítékul szolgál az előre nem tervezhető élethelyzetek megnyugtató kezeléséhez;
- a rendszer működése és finanszírozása mindenki számára átlátható.

A szociális juttatások színvonalát olyan standardok szabályozzák, amelyek megfelelnek a magyar sajátosságoknak, lehetőségeknek, ugyanakkor összemérhetők a NATO-országok hasonló kedvezményeivel. Alapelv a pénzbeli ellátások alkalmazása, kivéve, amikor az ellátás más formában hatékonyabb és a személyi állomány részére kedvezőbb.

A rendszer költségkímélő működéséhez a finanszírozás elveiben alapvető változtatásokat kell végrehajtani. Elengedhetetlen a források elosztási rendjének korszerűsítése, a szigorú jogi szabályozás és az egyértelmű felelősségi viszonyok megteremtése a felhasználás területén.

3. A felkészítés és kiképzés modernizálása

2010-re az MH felkészítésének, kiképzésének helyzetét a hadikultúra gyökeres megváltoztatása, a teljes mértékű NATO-kompatibilitás és a tagországokkal való együttműködési képesség jellemzi. A parancsnokok és a törzsek felkészítésének számítógépes támogatottsága minden vezetési szinten megvalósul.

A 9 hónapos sorkatonai szolgálat rendszerében az alap- és a szakalapozó kiképzés a két kiképzőközpontban kerül végrehajtásra, 3 hónap időtartamban. A sorkatonai szolgálat utolsó hat hónapjában a katonák a „harci alakulatokhoz” beosztásba kerülnek, és kiképzésük ott fejeződik be. Amennyiben a sorkatonai szolgálat időtartama megváltozik, úgy a kiképzésük rendszerében is megfelelő módosulások történnek.

A reagálóerők kötelékébe tartozó – *hivatásos és szerződéses* – állomány egyaránt felkészítésre kerül mind a haza fegyveres védelmének, mind a szövetségi kötelezettségek teljesítésének, mind pedig a nem háborús jellegű nemzetközi műveletek-

ben való részvételnek a feladataira. A hivatásosokkal és a szerződésesekkel feltöltött katonai szervezetek állományának szinten tartó kiképzése külön kiképzési rend szerint, 2x1 éves időszakos bontásnak megfelelően történik, kiküszöbölve a honi területen kívüli alkalmazás előtti „pótlólagos felkészítés” szükségességét.

A hivatásos és a szerződéses állomány egyéni felkészülésében különös hangsúllyal szerepel az önállóság, kiemelt figyelmet fordítva a speciális szakmai, a fizikai-erőnléti, az angol nyelvi, valamint a számítógépes területekre.

Összegezés

A korszerűsítés programjának megvalósítása biztosítja az új szervezetek magasabb feltöltöttségi igények szerinti létszámát, illetve egy átmeneti időszakot követően elősegíti a helyes rendfokozati és állományarányok megőrzését, valamint a költségvetésen belül a „bérköltségek” viszonylagos visszaszorítását is. Az illetményrendszer átalakítása biztosítja a növekvő számban beáramló szerződéses katonák toborzását és megtartását olyan hosszú ideig, hogy kiképzésük rentábilis módon megszervezhető legyen.

A kor színvonalán álló elhelyezés, élet- és munkakörülmények kialakítása nem odázható el, annak ellenére, hogy az rendkívül idő- és költségigényes feladat. Ugyanakkor a megfelelő körülmények kialakítása nem késleltetheti a szükségszerű alakulatmegszüntetések és diszlokációk végrehajtását, hiszen azok a költséghatékony honvédség kialakítását szolgálják.

A korábbi rendszerhez képest módosul a kiképzés szervezése, az egyéni kiképzés és felkészítés a humánszervek felelősségébe fog tartozni. A kötelékkiképzés hatékonyra és költségtakarékossá tételéhez nagyban hozzájárulnak a növekvő számban megjelenő szerződéses katonák és a gyakorlóterekhez közeli új diszlokáció. A kiemelkedő teljesítményt nyújtó szerződéses katonák – a *Központi Tiszthelyettesképző Iskolában végzett tanfolyam után* – a Magyar Honvédség legjobban bevethető tiszthelyettesei lesznek.

A fenti területek megvalósításának egyik alapvető feltétele az átalakítást követően támogatott törvényi, jogszabályi feltételek megteremtése.

A másik alapvető feltétel pedig, a megfelelő anyagi erőforrások biztosítása a növekvő honvédelmi költségvetésből és az átalakítás során keletkező megtakarításokból.

A haderő újjáépítésének teljes megvalósítása során kiemelkedő jelentőségű az első ütem, melynek tervszerű végrehajtása megalapozza és meghatározza a második két ütem sikerét is. Ebben az ütemben történik a struktúra, a diszlokáció, a létszám és zömében a helyőrségek átalakítása, valamint azon jogi háttér megteremtése, mely bázisát képezi a modernizációnak.

A korszerűsítést ez évben meg kell kezdeni, legkritikusabb időszak az első két év. Célja a honvédség újjáépítéséhez olyan kezdeti lendület biztosítása, amely radikális lépések végrehajtásával megteremti a jövőbeni finanszírozhatóság feltételeit.

A létszámsökkentések, a diszlokációk és az átalakítások eredményeként kialakul a haderő új struktúrája. Megkezdődik a laktanya-rekonstrukció, mely elsősorban a sor- és a szerződéses állomány életminőségét javítja.

Rácz Lajos

Az európai biztonság néhány geostratégiai aspektusa*

A szerző – az utóbbi évek fontosabb eseményeire és a stratégia fogalmára utalva – Európának a világ többi pólusához való viszonyát, a jugoszláviai események tágabb összefüggéseit, a nyugati államok belső ellentmondásait, integrációs és dezintegrációs törekvéseit és az új típusú veszélyek néhány jellemzőjét, valamint az azok kezelésével kapcsolatos kérdéseket vizsgálja. Rámutat arra, hogy Magyarország geostratégiai helye, pozíciója történelmi esélyt ad, de – a nemzetközi kihívások mellett – a közös veszélyek részesévé is tesz bennünket, új stratégiai dilemmákat vet fel hazánk számára.

1999-ben a NATO új tagokkal – köztük hazánkkal – bővült. A szövetség 50 éves fennállása alatt hadviselő félként először avatkozott be egy európai fegyveres konfliktusba, majd hosszú távon elkötelezte magát a koszovói békefenntartás mellett. Ugyancsak tavaly Oroszország háborút kezdett egyik saját nemzetisége, a szakadár csecsenek ellen. Az EBESZ újratárgyalta és módosította a hagyományos fegyverzetek csökkentéséről szóló CFE-szerződést. Az Európai Unió helsinki csúcsertekezlete döntést hozott az önálló európai védelem gyakorlati megvalósítása irányában teendő lépésekről. Ezek a fejlemények – amelyek közül némelyik a szövetség szilárdságának szakítópróbája volt (vagy lesz) – mind összefüggnek egymással, és a 21. századba átnyúlva hosszú távon befolyásolják Európa jövőjét. Mielőtt hatásukat konkrétan elemeznénk, mindenekelőtt tisztáznunk kell a *stratégia fogalmát, összetevőit, illetve hogy hol húzódnak Európa „határai”*. Ebből kiindulva részletezhetjük az egységes Európát „fenyegető” veszélyeket és vonhatunk le következtetéseket Európa, azon belül Magyarország stratégiai helyzetéről.

A stratégia fogalmáról

A **STRATÉGIA**: *átfogó, teljes* (minden előre látható változatra, sőt a váratlan esetekre is kiterjedő), *hosszú távú* (történelmi léptékű), *általános* (komplex, lényegi, meghatározó) *terv*. Hagományos kulcseleme: a gazdasági, politikai, katonai erőforrások birtoklása (pl. a földrajzi tényezők – összeköttetés, közlekedés, természeti kincsek,

* A MH TSZT 2000. február 24-i ülésén elhangzott előadás főbb gondolatait összegező írás.

terület kisajátítása, ld.: *geostratégia*). A hatalmi pozíciók új jelentőséget nyert lényegi összetevője: a *kultúra* (nyelv, vallás, technológiai szint, munkamorál, társadalmi szervezethez, egyéni szabadság) és az *információ* (hírközlés, tömegkommunikáció, a közvélemény befolyásolása, illetve hírszerzés). A stratégia állandóan *bővül*: a történelem folyamán *földrajzi* értelemben ennek megnyilvánulása volt a birodalmak terjeszkedése, a kereskedelem, a felfedezések, a gyarmatosítás; ma a globalizáció, illetve a világűr birtokbavétele példázza a terjeszkedést. *Technológiai* síkon a találmányok, az ipari forradalom, ma elsősorban az informatika térhódítása jellemzi; *kulturális* dimenziók mentén pedig a nemzeti identitást meghatározó tényezők fontosságának növekedése.

A stratégia hagyományos felfogása és gyakorlata vezetett a *centrum és a periféria* megkülönböztetéshez, a (nemzeti és szövetségi) hatalmi erőkoncentrációk, *pólusok* kialakulásához. A történelemből ismert stratégiák alapsémája a versengés, a szembenállás volt. A *katonai összetevő* kiemelkedő szerepet játszott (és ma is lényegi). Új elem az erőforrások (az információ) megosztása, közös – hatékony – hasznosítása (a globalizáció, a szabadpiac, a világkereskedelem révén). A mai célok, feladatrendszerek és tervezés középpontjában az együttműködésre épülő *FEJLESZTÉSI STRATÉGIA* áll. Jelenleg még a versengő és az együttműködő szellem együtt érvényesül. (Megfigyelhető pl. az internet kontrolljára, a nemzetközi informatikai szabványok meghatározására, a szellemi tulajdonjogok abszolutizálására, az emberiség genetikai kódjának szabadalmaztatására, azaz: az információ, mint erőforrás fölötti rendelkezés kisajátítására vonatkozó törekvés). *A jövőben azonban a hangsúly – remélhetőleg – az együttműködő fejlesztési stratégiákon lesz.*

A 20. század – néhány történész szerint – sommásan így jellemezhető: Európa hanyatlása, Amerika felemelkedése. A 21. század a várakozások szerint az átmenet kora az egypólusúból a többpólusú világrendbe.

A stratégia általában nemzeti keretben jelentkezik és domináns eleme a biztonságra törekvés. A legátfogóbb, legteljesebb, leghosszabb távú és „legartikuláltabb” (legvilágosabban megfogalmazott) az Egyesült Államok *nemzeti biztonsági és katonai stratégiája* (1997).

A stratégia megfogalmazása és nyilvánosságra hozatala a (demokratikus) kormányzás, az állam és a társadalom, illetve az egyén összehangolt, hatékony működésének alapfeltétele. Ismerete a bürokrácia valamennyi szintjén lehetővé teszi a tisztségviselőknek, hogy egységes elvek szerint, a kitűzött céloknak és az elfogadott módszereknek megfelelő döntéseket hozzanak. Nemzetközi viszonylatban a stratégia létezése és integráltsága (belső ellentmondás-mentessége) növelheti az adott ország tekintélyét, hitelességét, erősítheti a kölcsönös bizalmat, a kiszámíthatóságot. A stratégiai célok ismerete megkönnyíti az államok (szövetségek) viselkedésének *előrejelzését*.

A mai stratégiák új kulcselemei

A magyar Országgyűlés elfogadta a biztonság- és védelempolitikai alapelveket, folyik a nemzeti biztonsági és a katonai stratégia kidolgozása.

Európának még nincsen az USA-hoz hasonló kimunkáltságú stratégiája, de már formálódik. Legelőrehaladottabb gazdasági, pénzügyi téren (ld.: euro), leg-

problematisabb az egységes kül- és biztonságpolitika kidolgozásában. Önállóan jelenik meg az EU állásfoglalásaiban és – részenként – bekerül a NATO, az EBESZ, az ENSZ és más nemzetközi szervezetek dokumentumaiba. A NATO 1999 áprilisában elfogadott új stratégiája – igaz, csak részlegesen, de – választ ad az olyan európai szempontból felmerülő kérdésekre, mint

- az V. cikkelyen kívüli – válságmegelőző, békétámogató – műveletek;
- a „felelősségi” körzeten kívüli fellépés és annak határai;
- a beavatkozás a „belügyekbe” a demokrácia és az emberi jogok védelme érdekében;
- a többnemzetiségű alkalmi harci kötelékek (CJTF) vezetése;
- a döntési mechanizmus;
- a partikuláris érdekek és a szolidaritás viszonya;
- a szövetségesek közötti tehermegosztás.

Azzal pl., hogy a dokumentum a NATO konfliktusmegelőző, válságkezelő tevékenységének a felelősségi körzeten túli kiterjesztése mellett meghatározza ennek földrajzi térségét, egyértelmű biztosítékot is ad a nemzetközi közösségnek, hogy a szövetség megőrzi euroatlanti jellegét, és nem lesz egy szuperhatalom globális politikájának eszköze. A NATO tehát nem a „világ csendőre”.

Az európai stratégia kulcseleme a többi „pólushoz” – Egyesült Államok, Oroszország, Kína, ? – való viszonyulás meghatározása. Ehhez előzetesen tisztázunk kell, hogy hol húzódnak Európa határai:

- földrajzi értelemben: az Atlanti-óceántól az Urálig (önkényes, tudománytalan);
- a gazdasági, pénzügyi szférában: Magyarország nyugati határáig (Európai Unió);
- kulturális viszonylatban (a nemzeti történelemfelfogás szerint): Magyarországot is magában foglalva keleti és déli határainkig („nyugati” kereszténység);
- biztonságpolitikai szempontból: a legtágabb értelmezésben kiterjed az EBESZ valamennyi tagállamára (USA, Kanada, eurázsiai volt szovjet utódállamok is). A biztonság oszthatatlan, Európa határai pedig átjárhatók és változóak.

Eurázsia mint biztonságpolitikai egység (?), amerikai, európai, orosz, török és kínai megközelítésben külön értekezések témája lehet. Közép-Ázsia tulajdonképpen „Közép-Eurázsia”. A Közel-Kelet, a mediterrán térség, Oroszország keleti területei szorosan kapcsolódnak Európához.

A brit (európai vagy atlanti), francia (európai vagy globális), német (nemzeti vagy európai), orosz (európai vagy ázsiai), török (európai vagy eurázsiai) stratégiai dilemmák sajátos történelmi és ma is létező geostratégiai körülményekből fakadnak.

A csecsenföldi háború – eurázsiai léptékben értelmezve – nemcsak Putyin elnökké választásáért, a radikális iszlám, a nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés ellen, illetve Oroszország területi egységének megőrzéséért folyt, hanem az Ázsiát Európával összekötő energiaszállítási útvonalak feletti ellenőrzés megszerzéséért is.

A NATO Jugoszlávia elleni légiháborújának is vannak tágabb (eurázsiai) összefüggései. A Balkán térségének válságsújtott régióján túlléptek az európai integrációs folyamatok. Jugoszlávia fehér foltként éktelenkedik a NATO- és EU-tagokat, a békepartnerségi országokat, valamint a csatlakozási tárgyalásokat folytató államokat színnel

jelölő Európa-térképen. Vagyis Jugoszlávia csak földrajzi elhelyezkedését tekintve európai ország, de gazdasági, politikai, kulturális és katonai értelemben még nem az. Része viszont a Kína nyugati határaitól Közép- és Délnyugat-Ázsián, a Kaukázus vidékén és a Közel-Keleten átérő, a Földközi-tengeren keresztül a Balkánig húzódó *eurázsiai válságövezetnek*. Ezt a régiót jellemzi: a nemzetiségi, a nyelvi, a kulturális sokféleség, az etnikai és a politikai határok átfedései, a zsarnoki antidemokratikus rendszerek, a központi gazdaságirányítás, a szovjet típusú nehézfegyverzetű hadseregek, a történelmi gyűlölködés és bosszúvágy, az együttműködés hiánya, a stratégiai erőforrások birtoklásáért folyó vetélkedés. Ebben a környezetben válik értelmezhetővé a népiirtás és az etnikai tisztogatás különben megmagyarázhatatlan gyakorlata, a tömeges menekültáradat kikényszerítésének politikája. Ezek a rezsimek igényt tartanak a stratégiai erőforrásnak tekintett földterületre, de nem kell nekik annak lakossága, amely nem az uralkodó etnikumhoz tartozik. Ebben a kontextusban lepleződik le az a stratégiai hozzáállás, amelynek keretében e rendszerek előszeretettel alkalmaznak erőt saját népük vagy a kisebb szomszédos országok ellen, miközben egy náluk nagyobb hatalommal szemben a politikai tárgyalások, a diplomáciai eszközök, a békés megoldás, az egyenjogúság, a be nem avatkozás, a szuverenitás tiszteletben tartása elvére hivatkoznak.

Az *eurázsiai válságövezetben* lényegesen nagyobb földrajzi kiterjedéssel, még jó néhány, a jugoszláviaihoz hasonló konfliktusra lehet számítani. Ezek kezelésében már nem a NATO – hanem az EBESZ és az ENSZ – illetékes. A NATO legfeljebb az euroatlanti térség önkényesen meghúzott határain belül vállal felelősséget a válságmegelőzésért, illetve a nemzetközi szervezetek felhatalmazása alapján esetleg azon túl is.

Integráció vagy dezintegráció, globalizáció vagy nemzetállamok

A geostratégiák kulcskérdése ma: integráció vagy dezintegráció (globalizáció vagy nemzetállamok). Csak az egységes Európa számít stratégiai tényezőnek. Az USA támogatja Európa egységesülési folyamatát. De: ellenzi az integrációval együtt járó gazdasági, politikai és kulturális „elzárkózást”, tart a piacra jutási feltételek romlásától, „fanyalogni” fogadja az európai pénzügyi uniót (EMU), védelmi téren ellenzi az EU-tagságok és a kívülállók közötti különbségtételt (mert az a NATO-tagság jelentőségét csökkenti).

Az EU helsinki csúcsertekezlete jelentős lépés Európa biztonságpolitikai és katonai integrációja felé. Az „önálló európai védelmi képesség” leveheti a szövetségi terhek egy részét az Egyesült Államok „válláról”, de csökkentheti Washington vezető szerepét. Egy biztonságpolitikai és katonai értelemben önálló Európa már nemcsak szövetség, hanem gazdasági és politikai versenytárs is lenne.

Az objektív érdekek és értékek, valamint a szubjektív meggyőződések rendszerének azonosságai és különbségei bonyolult mintázatot alkotva határozzák meg, hogy az egyes hatalmi pólusok egymásnak szövetségesei, versenytársai, együttműködő partnerei vagy potenciális ellenfelei lesznek. Nagyon nehéz lesz elhiteni pl. Washington európai szövetségeseivel, hogy az észak-koreai és az iráni rakétafenyegetés ellen érdekes egy olyan védelmi rendszert kifejleszteni, amely az Oroszországgal és Kínával szembeni fegyverkezési versenyhez vezethet.

Tévedés lenne azt hinni, hogy Európa nyugati felét kizárólag az integráció, keleti felét pedig a dezintegráció jellemzi. *A dezintegrációs tendenciák Nyugat-Európában is jelentkeznék: országok közötti és országokon belüli konfliktusok formájában.*

Gyakran hallunk a görög–török, amerikai–francia, spanyol–brit, spanyol–kanadai ellentétekről. Óriási különbség mutatkozik azonban a Nyugat javára a konfliktuskezelési kultúra vonatkozásában (legalábbis ami a fejlett országok egymás közti viszonyait illeti). Ennek alapjául a demokratikus berendezkedés, a történelmi tapasztalatok, a kölcsönös függőség, az egyetemes veszélyek (destabilizáció) elleni közös cselekvés szükségessége szolgál. Hiba volna ennek a rendkívül értékes és másutt is megszívlelendő tapasztalatokat hordozó konfliktuskezelési kultúrának a lekicsinylése azzal, hogy pusztán a NATO fékentartó hatásának tulajdonítjuk. *A NATO nem azért van, hogy a tagállamok közötti fegyveres konfliktusokat megakadályozza.*

Kevesebbet beszélünk a nyugati demokráciák belső ellentmondásairól, konfliktusairól: USA (spanyol és angol anyanyelvűek), Kanada (Quebec), Britannia (Skócia, Wales, Észak-Írország), Franciaország (Bretagne, Korzika), Németország (keleti és nyugati országrészt), Belgium (flamand–vallon), Spanyolország (Baszkföld), Olaszország (Padánia, Szicília) Törökország (kurdok) stb. Általában azoknál az országoknál jelentkeznék kifejezetten a belső feszültségek, amelyeknek kiélezettebb külső konfliktusai is vannak (és fordítva).

Ahol az egyes országokban sűrűsödnek a problémák, ott az egész régió is instabillá válhat. Az *európai közgazdászok* – 1998. decemberi – bécsi nyilatkozata a közjóról, a társadalmak szolgálatáról megállapítja, hogy *a globális pénzügyi rendszer fenyegeti a világ nagyobbik részének fejlődését, foglalkoztatási és szociális helyzetét. A pénzügyi intézmények alapos reformra szorulnak még akkor is, ha néhány nagyvállalat és egy szűk réteg nagy hasznot húz a fennálló helyzetből. Megerősödött a pénzügyi tőke az ipari tőkével szemben, a tőke a munkával szemben, morálisan szétesett a jogi környezet, a társadalmi klíma is előnytelenül változott a szociális költségek csökkentésével és a többség hátrányos megkülönböztetésével, a dolgozók védelmének visszaszorulásával. A neoliberális alapelvek szerint a gazdaságpolitikát alá kell rendelni a globalizáció követelményeinek, a privatizáció önmagáért is cél, a piacok uralma korlátlan. Nagy erőforrásával e politika számos nyertese határozottan ellenzi majd a gazdaság megreformálását. Ezért sem a pénzügyi válságok, sem az újonnan belépő kormányok nem garantálják önmagukban az átfogó és tartós változtatásokat, jelentős politikai energia szükséges a társadalmi mozgalmak folyamatos támogatására.*

Mi ez, ha nem egyfajta „forradalmi helyzet” megfogalmazása? A nyugati társadalmak értékeinek, a demokráciának és a piacgazdaságnak a globális elterjedésével szemben egyre erőteljesebbek a világkereskedelmet elutasító (szélső) bal- és jobboldali, magukat forradalminak tekintő tömegmozgalmak (ld. Seattle, Davos).

Új típusú veszélyek

A RAND intézet egy tanulmánya („Nyugat-Európa, 1979–2009, amerikai szemmel”) szerint *reális lehetőség, hogy Európában újjáélednek a nacionalizmusok. Franciaországban a szélsőséges nézetek kerülnek hatalomra és „erőszakos rendszerváltozás” következhet be. Németországban növekszik az idegengyűlölet, illetve a keleti és a*

nyugati országrész közötti ellentétek. Olaszország visszasüllyed az instabilitásba. Nagy-Britannia kimarad az EMU-ból és elfordul Európától. Az EU bővítése megfeneklik. Az unió merkantilista kiutat keres és kereskedelmi korlátozásokat vezet be Japánnal, Kínával, más ázsiai országokkal és az Egyesült Államokkal szemben. Washington is a kényszerű protekcionizmus útjára lép. Összességében a második világháború utáni világrend ingatag egyensúlya tovább destabilizálódik.

Talán nem meglepő, hogy az amerikai szerzők ugyanolyan következtetésre jutnak az európai pénzügyi rendszerrel kapcsolatban, mint amilyenre az európai közgazdászok jutottak a globális pénzügyi – azaz amerikai – rendszerről. A destabilizáció kockázata mindenesetre reális. Az osztrák Szabadság Párt kormányra jutása által kiváltott heves nemzetközi reakciók alighanem éppen azon aggodalmakból fakadnak, hogy esetleg megtörtént az első lépés az elhangzott negatív forgatókönyv megvalósulása felé.

Itt már nem a korábbi, „szovjet fenyegetés” típusú veszélyekről van szó. A bizonytalansági tényezők kategóriarendszere – ahogy az a NATO dokumentumaiban is visszatükröződik – az elmúlt évtizedben jelentős változáson ment keresztül. A változások iránya az egyszerű, kiszámíthatótól az összetett, bonyolult, komplex (többszörösen összetett), nehezen előre jelezhető felé tart. Új fogalmak, kategóriabesorolások kerültek előtérbe. A kockázatok, konfliktusok, kihívások együtt növekvő bizonytalanságot jelentenek, amelyek jövőidejűség esetén megelőzést, jelenidejűség esetén kezelést, múltidejűség esetén válaszadást igényelnek. Megnövekszik a hírszerzés fontossága a veszélytényezők, fenyegetések, kockázatok és kihívások folyamatos figyelemmel kísérése, elemzése, értékelése, előrejelzése és rangsorolása tekintetében; az alternatívák, lehetőségek, következmények jelentőségének mérlegelésében; a döntések támogatásában.

A konkrét bizonytalansági (destabilizáló) faktorok, veszélyforrások Európa szempontjából regionális léptékekben (mediterrán térség, Közel-Kelet, Közép-Kelet, Kaukázus, Oroszország, Balkán) vagy globális, transznacionális összefüggésekben jelentkeznek (ld. környezetromlás, migráció, korrupció, bűnözés, terrorizmus, proliferáció, számítógépes kalózkodás, a kritikus infrastruktúrák rombolása). Ezek a veszélyek nem kizárólag (Nyugat-) Európán kívülről származnak.

A fenyegetések általában csökkennek (kivéve az „aszimmetrikus” fenyegetéseket), de növekszik a veszélyek, a kockázatok, a konfliktusok és a kihívások gyakorisága, intenzitása, felszólító jellege. A veszélyek nagy része közös. Bonyolítja a helyzetet, hogy a „veszélyforrás” – nem ellenség! – egyben együttműködő partner is lehet, pl. Oroszország.

Európa a jövőben önálló gazdasági, politikai, katonai és kulturális erőközpont, fejlesztési centrum szeretne lenni, pólus, melynek kisugárzása, vonzása a mediterrán, a Közel-Kelet, illetve Oroszország felé érvényesül elsősorban. A közös kihívások kezelésében az Egyesült Államok szövetségese marad, de Oroszországgal, Ázsiával és más régiókkal is együttműködik. Az euroatlanti térség (NATO) kiemelt fontosságának elismerése mellett intenzíven törekszik az eurázsiai együttműködés fejlesztésére is.

Napjainkban Európában jelen vannak a hidegháború utáni biztonság alapvető intézményei, nevezetesen az Európa Tanács, az Európai Unió, a Nyugat-európai Unió, az Észak-atlanti Szerződés Szervezete és az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet. De ide sorolhatjuk a kiegészítő és az ún. regionális intézményeket is. A jövőt illetően felvetődik egy olyan elgondolás is, miszerint a nemzetközi közösség-

nek olyasféle rendszert kellene kialakítani, amely nem hierarchiára épülne, hanem az államok önszabályozásán és önszerveződésén alapulna. Európa biztonságát a következő évezred elején kialakuló transzatlanti biztonsági rendszer erősíthetné meg. Ez a biztonsági rendszer magában foglalná a kibővített NATO-t (amely biztonsági egyezményeket kötne Oroszországgal), továbbá Kínát, Japánt és a többi ázsiai országot.

Európa azonban ma még inkább egy olyan biztonsági rendszerre vágyik, amely magában foglalja a meglévő és a jövőben létrejövő politikai, gazdasági, katonai és más szövetségeket, nemzetközi szervezeteket, továbbá országcsoportokat, országokat és a közöttük létesített kapcsolatrendszereket a századforduló kihívásainak, kockázatainak és destabilizációs tényezőinek a kezelésére. Ezt a kapcsolatrendszer-hálót a szerződő felek közötti nemzetközi jogi és politikai kötelezettségeket tartalmazó, két- vagy többoldalú biztonsági és együttműködési egyezmények sora szabályozná. Ez a kapcsolatrendszer kihatna a környező kontinensekre és régiókra is.

* * *

Magyarország geostratégiai helye – a táguló és átjárható határokkal rendelkező, fokozatosan egységesülő és ezzel egyidejűleg pozitív társadalmi átalakítást végrehajtó – Európában van. Ez a pozíció történelmi esélyt ad, de – a nemzeti kihívások mellett – a közös veszélyek (fenyegetések, kockázatok és konfliktusok) részesévé is tesz, és hazánk számára is új stratégiai dilemmákat vet fel. Euroatlanti integrációnk nem végcél, hanem kiindulópont az új – és közös – kihívások megválaszolásához. Sajátos képességeink felajánlására, tevékeny hozzájárulásunkra a szövetség és az unió is igényt tart. Ebben a keretben kell megtalálnunk nemzeti érdekeink érvényesítési lehetőségeit. Nemzeti biztonsági és katonai stratégiára tehát a NATO- és EU-tagság mellett is szükség lesz. Hibás stratégia esetén a felmerülő kérdésekre a Nyugat részeként is lehet rossz választ adni. Az ausztriai fejlemények által kiváltott reagálások azt sejtetik, hogy az integrációs szervezetekbe nem csak bekerülni lehet. Az amerikai nemzeti katonai stratégia az előre nem látható kockázatok között megemlíti „egy vagy több szövetséges, illetve szövetség” elvesztését is.

Túl vagyunk már a Kelet és a Nyugat közötti választás leegyszerűsített modelljén. Olyan döntésekre is fel kell készülnünk, amelyek során – adott esetben – a Nyugat részeként kell Észak és Dél, Európa és Amerika, az euroatlanti és az eurázsiai „ihletésű” stratégiák között felelősségteljes különbséget tenni, vagy még inkább: összhangot biztosítani.

Jávor Endre

A biztonsági stratégia kidolgozása során érvényesítendő elvek és módszerek

A stratégia tartalmazza az érdekeket és értékeket, mint célokat, a veszélyeket és a fenyegetéseket, mint feltételeket és a célok megvalósítása érdekében teendő intézkedéseket, mint feladatmeghatározást. A szerző a stratégia fogalmának korszaktól függő alakulását, lényegét, alapjait és jellemzőit, főbb összetevőit tekinti át! Minderre alapozva vázolja az MK rendszerváltás utáni stratégiájának alakulását, bemutatva azt, hogy a biztonsági stratégia miként ötvözheti nemzeti céljainkat, törekvéseinket és járulhat hozzá a közös célok, szövetségi kötelezettségeinek teljesítéséhez

A stratégia az állam, szövetségi rendszer vagy csoport politikájának megtervezett, összehangolt, hosszú távú, központilag vezérelt megfogalmazása és a megvalósítás érdekében tett intézkedések összessége. A stratégia elsődleges és legfontosabb része az elvi, tehát a politikai összetevő. A politika az állam, szövetségi rendszer vagy egyes csoportok alapvető értékeit és érdekeit, illetve azokat az eszközöket, módszereket és feltételeket fogalmazza meg, amelyek segítségével, alkalmazásával ezeket realizálni tudja. Az értékek és érdekek politikai szintű megfogalmazása nagyon gyakran ütközik vagy ellentétes más érdekcsoportok által képviselt értékekkel és érdekekkel. Ez maga után vonja az értékeket és érdekeket veszélyeztető fenyegetések megfogalmazásának szükségességét.

A stratégia összetett fogalom, melyen belül az egyes időszakok – béke, feszültség, háború stb. – függvényében más és más részstratégiák kerülnek előtérbe, illetve az egyes részstratégiák viszonya, helyzete, egymásra hatása változó. Békében meghatározó szerepe van a politikai, diplomáciai szférának, vezető szerepe a gazdasági, pénzügyi, társadalompolitikai és egyéb stratégiáknak, ezekkel szemben támogató, háttérszerepe a katonai stratégiának. Feszültség esetén egyre inkább előtérbe kerül a katonai stratégia, de tovább fokozódik a politikai-diplomáciai komponens szerepének fontossága is. Háború esetén még inkább előtérbe kerül, bizonyos értelemben dominánssá válik a katonai komponens, sőt szélsőséges esetben át is veheti a vezető szerepet, ami a fejtelenség és a hibás politika megnyilvánulása és aminek tulajdonképpen nem szabadna előfordulnia.

A stratégiával kapcsolatos definíciók alapvetően függenek a korszaktól – hiszen a katonai tevékenység nem függetleníthető a műszaki-technikai fejlődés színvonalától – az országtól –, annak nagyságától, társadalmi helyzetétől és fejlettségi fokától, nem-

zetközi jelentőségétől, geostratégiai helyzetétől, történelmi hagyományaitól – az esetleges szövetségi rendszerhez való tartozástól és azoktól a rendezőelvektől, melyek alapján a kidolgozómunkát végezték. Ezeknek a feltételeknek a különbözősége, belső struktúrájuk egymáshoz való viszonyának számtalan variációs lehetősége okozza, hogy *napjainkban nincs átfogó, egyetemes, nemzetközileg vagy tudományosan elismert, minden helyzetben alkalmazható stratégiameghatározás, -értelmezés*. Ezt helyettesítendő, tudomásul kell venni, el kell fogadni, hogy egy adott ország vagy koalíció saját rendszerén belül mit ért, mit nevez stratégiának, hogyan értelmezi és használja azt.¹ Az eltérő definíciók nagyon gyakran ugyanazt tartalmazzák, részben kiegészítik egymást, illetőleg eltérő fontosságot tulajdonítanak bizonyos összetevőknek.

A stratégia lényege, alapja, jellemzői

A stratégia egyrészt tudományos diszciplína, másrészt egy, azzal szoros kölcsönhatásban álló, konkrét tevékenység alapjául szolgáló elvek gyűjteménye. Központi fogalma az adott ország vagy koalíció biztonsága, érdekeinek képviselése és védelme.

A *stratégia lényege* az abban kitűzött célok elérése fegyveres konfliktus nélkül, ahol az egyik elsődleges, önálló cél maga a fegyveres konfliktus elkerülése, megelőzése – Liddell Hart „magasabb stratégia” elméletét követve, egy „jobb béke” feltételeinek biztosítása² –, illetve, ha elkerülhetetlen, mihamarabbi befejezése. A katonai stratégia – mint részstratégia – az elkerülhetetlenné vált fegyveres megoldással, a fegyveres küzdelem kérdéseivel foglalkozik.

A *stratégia alapja* a politika által meghatározott célok összessége. Ez országonként változó megjelölés alatt, de egy központilag kidolgozott dokumentum formájában jelenik meg.³ Az Egyesült Államokban ez az okmány a kilencvenes évek eleje óta National Security Strategy elnevezés alatt került kiadásra.⁴ Ausztriában ez az okmány a Landesverteidigungsplan⁵, Svájcban pedig Schweizerische Sicherheitspolitik im Wandel⁶.

A *stratégia egyik fontos jellemzője*, hogy mindig valamilyen opponenssel szembeni fölény megszerzésére irányul, mely az adott viszonylatban biztosítja a kitűzött célok elérését. A korábbi időkben, amikor a háború volt a konfliktusok megoldásának szinte az egyetlen módszere, a katonai túlerő, fölény biztosítása volt a legfon-

1 1990. január–február és 1991. október folyamán került megrendezésre Bécsben az EBESZ keretein belül a „doktrínaszeminárium”. Ezen az akkori 32 tagország katonai vezetői megtárgyalták azt, amit az egyes országok képviselői „doktrína” alatt értek. Ezen a rendezvényen nem merült fel egy egységes definíció igénye, ugyanakkor a résztvevők kölcsönösen tudomásul vették és tolerálták egymás felfogását.

2 Liddell Hart, 1954.

3 1990. januárban az EBESZ bécsi doktrínaszemináriumán Powell tábornok, az USA Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságának elnöke kijelentette, hogy az USA katonai stratégiájának nincs más politikai irányító okmánya, mint az ország alkotmánya.

4 Nunn, 1990.

5 Landesverteidigungsplan, Wien, Bundeskanzleramt, 1985.

6 Schweizerische Sicherheitspolitik im Wandel. (Bericht des Bundesrates an die Bundesversammlung über die Sicherheitspolitik der Schweiz vom 1. Oktober 1990.).

tosabb. A későbbiek során egyre inkább törekedett minden ország – de mindenkéltől a tömegpusztító fegyvereket birtokló nagyhatalmak – a politikai és a gazdasági-pénzügyi szférában is az elérhető fölény kiharcolására. A fejlődésre jellemző volt, hogy a II. világháborút követő 15–20 évben az USA és a Szovjetunió a katonai erőfölény megszerzésére törekedve alakította ki stratégiáját. Miután azonban egyik fél sem tudott tartós erőfölényt kiharcolni, és azt érvényesíteni, a tárgyalás, a politikai harc került előtérbe. Ezen a területen mindkét fél ért el ugyan eredményeket, azaz születtek kompromisszumos megállapodások, de egyik fél sem tudott a másik rovására előnyhöz jutni, kivéve az emberi jogok területén beindult erjedést. Ez volt az a terület, ahol az USA belpolitikai normáinak egy olyan elemét ültette át a nemzetközi kapcsolatok területére, amivel szemben a másik fél tehetetlen volt. De igazán eredményes a Reagan elnök nevéhez fűződő gazdasági – tehát nem katonai jellegű – verseny volt, mely eldöntötte a nagyhatalmak közötti szembenállás kérdését és ezzel együtt a hidegháborút is. Bebizonyosodott tehát, hogy *létezik és működik olyan módszer, mely a fegyveres konfliktus elkerülésével, a fizikai megsemmisülés és megsemmisítés veszélye nélkül, hatékonyan képes a stratégiai célok elérésére.*

A stratégia egyik fontos tulajdonsága a folyamatjelleg. Ez azt jelenti, hogy hosszú távra készül, képes alkalmazkodni a változó feltételekhez, vannak benne azonban rövid és középtávú, dinamikus és statikus elemek is. Nincs tehát végleges, befejezett stratégia, a befolyásoló tényezők változásainak állandó figyelemmel kísérése és a szükséges módosítások beépítése folyamatos feladat. A stratégiát támogató tudományok – mint pl. a hadtudomány – feladata az új jelenségek figyelemmel kísérése, kutatása, a politikai döntéshozók figyelemének az aktualitásokra irányítása. A legfontosabb befolyásoló tényezők közé tartozik az államközi kapcsolatok alakulása, a nemzetközi politikai, gazdasági és katonai viszonyok változása, a katonai tevékenység jellegének és tartalmának változása, a műszaki-tudományos fejlődés, az energiahordozó nyersanyagokhoz való hozzájutás lehetősége, az új haditechnikai eszközök és harceljárások megjelenése és elterjedése.

A stratégia egymással kölcsönös függésben álló részstratégiák⁷ integrációja. A középkor abszolutisztikus háborúi a zsoldoshadseregek – tehát egy, a lakosságtól szakma, foglalkozás tekintetében elkülönült csoport – ügye volt. A politika mintegy megbízta, kifizette és elfelejtette vagy szükség és siker esetén újra alkalmazta őket. A totális háborúk időszakában, amikor a stratégiai célok elérésének egyetlen módszere a háború volt, a tömeghadseregek alkalmazása már az egész lakosságot érintette. Megnőtt a teljes megsemmisülés kockázata, a politika egyre több eszközt használt fel a katonai mellett úgy, hogy azokat a katonai stratégia rendelkezésére bocsátotta. Napjainkban a stratégiai cél a háború elkerülése, az érdek- és akarátérvényesítés fegyveres erőszak alkalmazása nélkül, aminek eredménye, hogy a nem katonai eszközök és módszerek fontossága, jelentősége és részaránya jelentősen megnövekedett, egyenrangúvá, estenként fontosabbá váltak, mint a katonai komponens. Ebben az egységes rendszerben az egyik komponenst érő változások óhatatlanul is változásokat indukálnak a többi szférában is.

7 Burnhauser, 1966; 514. old.

A legfontosabb részstratégiák: a biztonságpolitikai, külpolitikai, katonai, gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi és valutáris, belbiztonsági, tudományos, oktatási és képzési, környezetvédelmi, információs és kommunikációs, polgári védelmi, közgazdasági, szociálpolitikai, infrastrukturális részstratégiák; itt tehát külső és belső tényezőkkel egyaránt számolni kell. A részstratégiák még további alrendszerre bonthatók. Pl. a katonai stratégia – a hadászat – fontos összetevői a haderőnemi, a logisztikai, a kiképzési és felkészítési, a humándoktrínák.

A stratégia egyik legfontosabb és legnehezebben kiszámítható aspektusa az emberi tényező, mely a tulajdonképpeni folyamatok, a tervezés, a végrehajtás, a továbbfejlesztés és az együttműködés letéteményese. Ennek tekintélyes szakirodalma van⁸, és központjában mindig az a katonai vezető, esetleg politikus állt, aki személyes képességiből, adottságaiból, kiemelkedő emberi tulajdonságaiból eredően sikeresen megvalósította a stratégiát, felismerte a szükségletek és a lehetőségek belső összefüggéseit és képes volt újat alkotni. Az emberi tényezővel foglalkozó kategóriába tartozik a társadalom viszonyának vizsgálata a háborúhoz, a stratégiához. Az elmúlt századok során a politika és a stratégia képes volt esetenként függetleníteni magát a társadalomtól, illetve a társadalom nagyon sok esetben – pl. az első világháború előtt – támogatta a háborút. Napjainkban a társadalom érintettsége, az elmúlt két világháború tapasztalatai és a tömegkommunikáció által szinte mindennapi élménnyé vált borzalmak hatása miatt a társadalom kritikus, nem hajlandó feltétel nélkül támogatni a háborút. Márpedig háborút viselni – és erre az elmúlt évtizedek tapasztalatai elegendő példát hoztak – a társadalom együttműködése és támogatása nélkül nem lehet. A vietnami háborút az USA 1975-ben nem katonai okokból kifolyólag vesztette el, hanem azért, mert az amerikai társadalom megvonta a támogatását, és abba akarta hagyni. A Szovjetunió hasonlóképpen járt Afganisztán esetében, a társadalom megelégtelt az értelmetlen áldozatokkal járó háborút és megtagadta az együttműködést. Ugyanez mondható el az USA szudáni békefenntartó akciójáról vagy a korábbi csecsenföldi orosz hadműveletekről is. Ezt a tételt csak alátámasztja a jelenlegi csecsenföldi hadjárat, melyet a társadalom a súlyos áldozatokkal járó terrorista merényletek hatásaként erős támogatásban részesít. Azokat az eseteket, amikor a társadalom megvonja támogatását a hadseregtől, és ezért a hadsereg kénytelen elhagyni a hadszínteret, a társadalom nem vereségnek, hanem „csak” a hadsereg kudarcának tekinti

Az emberi tényező egy, ebben az összefüggésben eddig kevés figyelemre méltatott területe az a faktor, amit leginkább a „civil–katonai kapcsolatok” névvel jelölnek. A korábbi időszakban a háború vezetése, a stratégia a katonák ügye, feladata volt és minden más – tehát a háborúra és stratégiára vonatkozó politikai, gazdasági, pénzügyi és egyéb döntések – a civil szféra, a politikusok feladata volt. Korábban a fegyverek, pusztítóeszközök bevetésére vonatkozó döntés éppen úgy katonai feladat és felelősség volt, mint azok kezelése. Napjainkban a legnagyobb hatékonyságú fegyverek alkalmazására vonatkozó döntés joga egyértelműen a legfelső politikai hatalom kezében van.

A politikai és a katonai együttműködés mindenekelőtt a hadseregnek az állam

8 Néhány példa: Burnhauser, 1966; Bahnmann, 1968; Clausewitz, 1961; Liddell Hart, 1954; Szun Ce, 1998.

politikai céljainak megfelelő alkalmazására, elvi-politikai irányítása és ellenőrzése területére terjed ki, ugyanakkor fontos a hadseregről és a hadseregtől kapott információk politikai szintű feldolgozása és felhasználása a politika alakítása során. Ez alapvető jelentőségű állami funkció, nem pedig kampány vagy személyek meghatározott kategóriája által megtestesíthető intézményi rendszer. Döntő jelentősége van annak, hogy a politikai vezetés mindenkor rendelkezzen olyan katonai koncepcióval, mely figyelembe veszi a katonai szféra lehetőségeit. Ez különösen fontos egy szövetségi rendszer esetében, ahol a résztvevők politikai érdekei egyes rész kérdésekben eltérőek lehetnek.

Az eredményes stratégia kidolgozásának, megalkotásának feltétele a kölcsönös bizalmon és segítőkészségen, megértésen és empátián alapuló *együttműködés*, ami nem képzelhető el a másik szakterületének meghatározott szintű ismerete nélkül. Biztonságpolitikai ismeretekkel rendelkező politikusokra és politikai ismeretekkel rendelkező katonai szakemberekre van tehát szükség. Clausewitz szerint a problémák oka nem a dolog természete, tehát belső ellentmondása, hanem a résztvevő személyek hiányos belátása, helyzetelemzése. A civil, helyesebben megfogalmazva politikai-katonai kapcsolatok önmagukban is stratégiai jelentőségűek, ahol a helyes arányok kialakítása nagyon érzékeny, kiegyensúlyozott, konzekvens és céltudatos mérlegelés eredménye lehet. Engedményt tenni egyik irányban sem lehet, külső döntőbíró pedig, aki a vitás kérdésekben a végső szót kimondja, nincs.⁹

Az MK biztonsági stratégiája

Magyarországnak történelme során, eltekintve a két világháború közötti időszakról, önálló stratégiája nem volt. Mindaddig, amíg a VSZ tagja voltunk, ez nem a mi felelőségünk volt. Részesei, de nem alkotói voltunk egy stratégiának, melyben a magyar érdekek teljesen feloldódtak. A szerződés feloszlása, a politikai rendszerváltás és az ország teljes szuverenitásának elnyerése után az önálló stratégia megalkotása már a saját felelőségünk lett. Amióta pedig NATO-tagok vagyunk, elvárás, hogy saját stratégiánkkal járuljunk hozzá a közös célok eléréséhez. A különbség ugyanis az, hogy a NATO nem várja el, hogy egy adott ország a fegyveres erővel kapcsolatos belpolitikai vonatkozású kérdésekben központilag meghozott határozatok alapján döntsön. Az elvárás az, hogy minden ország a saját stratégiájával járuljon hozzá a közös stratégia kialakításához, majd a közös elvek alapján – azokat ajánlásoknak tekintve – hozza meg intézkedéseit. Ez egy állandó egyeztetési, tervezési és alkalmazkodási folyamat, mely a NATO működésének egyik legfontosabb alapelve.

A rendszerváltás óta eltelt időben az ezen a téren végzett munka részeredményeket hozott, de a funkcióképes, hosszú távú stratégiai koncepció kidolgozása, illetve az eddigi eredmények továbbfejlesztése még a megoldandó feladatok közé

9 Ez egy szándékosan nyitva hagyott gondolat, a probléma helyes és kiegyensúlyozott megoldása nem foglalható merev szabályokba. Ugyanakkor egyet kell érteni azzal a felfogással, hogy: „...Ahogy az állami és politikai vezetésnek nem lehet beleszólása a sebészorvos műtéti technikájába, ugyanúgy nem lehet dolga a honvédelem apró eljárásbeli kérdéseivel sem.” Lásd: Nagy, 1998. 143. old.

tartozik. Az elsődleges tennivaló a magasabb stratégia funkcióját betöltő nemzeti biztonsági stratégia vagy koncepció megalkotása. Ezen belül az ország helyének, szerepének, nagyságrendjének és katonaföldrajzi helyzetének, másképpen fogalmazva lehetőségeinek, cselekvési és mozgásszabadságának elemzéséből kell kiindulni. Tudomásul kell venni azonban azt is, hogy a kis és közepes országok stratégiája tele van kompromisszumokkal, melyek egyrészt a korlátozott vagy beszűkült lehetőségek, másrészt a nagyobb és más országok stratégiáira való reagálás következményei. A nemzetbiztonsági stratégia megalkotása tehát rendkívül összetett, ellentmondásoktól sem mentes tevékenység, melyben sajátosságainkat, önálló arculatunkat nem feladva, gyakran egymással ütköző érdekeket és nézeteket kell megjeleníteni.

Magyarország a társadalmi és gazdasági fejlődés terén elért eredményei és a szomszédos országokban történt belső átalakulások eredményeként regionális értelemben felértékelődött. Ennek ellenére nincs abban a helyzetben, hogy befolyásoló hatást tudjon gyakorolni a nemzetközi kapcsolatokra, éppen ellenkezőleg: az ország geostratégiai helyzetéből kiindulva inkább mi vagyunk kitéve a más országok által vezérelt, általunk nem befolyásolható folyamatok következményeinek.

Az ország biztonsági stratégiájának legfontosabb alapeleme a képviselendő és megvédendő értékek és érdekek megfogalmazása. Ezek közül a legfontosabbak az alkotmányban foglalt elvek érvényre jutása, a jogállamiság érvényesülése, a demokratikus intézmények és a piacgazdaság zavartalan működésének biztosítása, a függetlenség, a szuverén döntéshozatali képesség, a területi sérthetetlenség és a belső stabilitás szavatolása, az állampolgári, az emberi, a nemzeti és az etnikai kisebbségi jogok érvényesülése, a NATO-ban vállalt feladatok maradéktalan teljesítése, a nemzetközi és regionális békefenntartó tevékenységben való aktív részvétel, valamint a nemzetközi politikai, gazdasági-pénzügyi, kulturális és egyéb kapcsolatokban való részvétel feltételeinek fenntartása és fokozása. Mint látható: ebben a rendszerben egyaránt megtalálhatók az egyedi és az ország közvetlen dimenzióit meghaladó közös, nemzetközi értékek és érdekek is, az ország tehát mintegy befogadja, magáévá teszi más országok értékeit és érdekeit. Ez a terület igen kényes, mert az országos és a közös értékek és érdekek gyakran nem fedik egymást, és a szövetségi rendszerhez való tartozás, az ebből származó előnyök a szuverenitás bizonyos fokú feladásával jár együtt.

Az értékek és érdekek képviselését és megvédését más, eltérő, esetleg ellentétes értékek és érdekek, külső forrásból eredő akadályok nehezítik, veszélyeztetik. A biztonsági stratégia megalkotása során tehát foglalkozni kell a veszélyekkel és a fenyegetésekkel, melyek esetenként jól felismerhetők – mint pl. a hidegháború idején –, esetenként viszont, mint a jelenlegi periódusban, nehezen vagy egyáltalán nem kiszámíthatók, ahol a kiszámíthatatlanság már önmagában véve is fontos veszélytényező. A veszélyek és a fenyegetések egy része egyedi jellegű¹⁰, mellyel szemben az országnak egyedül kell megtalálni a leküzdés módszereit. Ezek általában regionális eredetűek,

10 A veszélyek és a fenyegetések meghatározása nem mindig objektív szempontok alapján történik. Ennek az esetek jelentős részében belpolitikai okai vannak, és közrejátszanak társadalmi, gazdasági, pénzügyi és egyéb érdekek és megfontolások is. Az országok túlnyomó többsége demonstrálni akarja saját fenyegetettségét, és ezzel megindokolni védelmi felkészültségének szükségességét és szintjét.

sok esetben történelmi hagyományok, régebből visszamaradt megoldatlan problémák képezik az alapját. A veszélyek és a fenyegetések másik, jelentősebb fele más országokat is érint, és nemzetközi jellege van. Ezek általában nagyságrendjükben is meghaladják egy ország méreteit, és egyfajta érdekközösséget hoznak létre az érintett országok között. Magyarország részére veszélyt és fenyegetést jelent a környező országokban végbemenő, kiegyensúlyozatlan átalakulási folyamatokból eredő instabilitás, bizonytalanság, az esetlegesen felszínre törő nemzetiségi konfliktus, a tömegpusztító fegyverek léte és továbbterjedése, az eltérő társadalmi fejlődési színvonalból fakadó feszültségek és konfliktusok térségek, országok és csoportok között, etnikai és vallási feszültségek, átmeneti vagy tartós politikai, gazdasági, pénzügyi és társadalmi válságok, a nemzetközi terrorizmus, szervezett bűnözés, kábítószer- és illegális fegyverkereskedelem, a tömeges migráció, valamint a nagyfokú környezeti ártalmak és természeti katasztrófák. Ezek a veszélyek és fenyegetések az országgal szemben elsősorban nem katonai, hanem sokkal inkább politikai, gazdasági és társadalmi jellegűek, de vannak katonai következményeik is.

A biztonságpolitikai stratégia fontos funkciója a módszerek és az eszközök kiválasztása. A módszereknek és az eszközöknek tartalmilag, és formailag is összhangban kell lenniük az értékekkel és érdekekkel, valamint a veszélyekkel és a fenyegetésekkel, hiszen az egyik fontos kritérium az egyes módszerek és eszközök alkalmazására vonatkozó kűszöbértékek és feltételek meghatározása. A nemzeti biztonsági stratégia realizálását biztosító módszerek és eszközök alapja az ország alkotmánya, a nemzetközi jog, mindezekelőtt az ENSZ-alapokmány és az EBESZ dokumentumai, előírásai, ajánlásai és elvei, továbbá a NATO-tagságból, valamint a regionális és kétoldalú nemzetközi szerződéseköl eredő kötelezettségek. Ez azt is jelenti, hogy minden módszer és eszköz alkalmazása során a nemzetközi szervezetekkel együttműködve cselekszünk.

Magyarország helyzete, nagyságrendje, a rendelkezésre álló kapacitások már eleve behatárolják az alkalmazható módszereket és eszközöket. *Az első és legfontosabb módszer a külpolitika*, melynek lényege a kölcsönös előnyökre és érdekekre épülő, az együttműködésen alapuló kapcsolattartás és együttműködés a szomszédos és partnerországok irányába, ahol az esetleges vitákat tárgyalások útján kell rendezni. A külpolitikával szoros egységben *kiemelt szerepe van a gazdaságpolitikának*, mely az egyensúly, a stabilitás és a nemzetközi együttműködés követelményeinek figyelembevételével biztosítja a lakosság jólétét, életminőségének folyamatos emelését, valamint a stratégiai célok elérésének gazdasági feltételeit.

A stratégiai célok megvalósításának továbbra sem elhanyagolható eszköze a védelempolitika, az ország külpolitikáját támogató és katonai biztonságát garantáló fegyveres erő alkalmazásának átfogó koncepciója. A védelempolitika a NATO-tagságra, az együttműködésre, az elrettentésre és a védelem egységére épül.

Végezetül érdemes egy gondolat erejéig visszatérni Clausewitzhez, aki azt írta a stratégia megvalósításával kapcsolatban: „Ahhoz azonban, hogy ezt az utat tántoríthatatlanul járjuk, megvalósítsuk a haditervet, és attól ezernyi kísértés se térítsen el, a jellemzősílárdáságon kívüli világos és biztos ítélőképeség kell.”¹¹ Számunkra ez a gondolat azt

11 Clausewitz; 1961, 187. old.

sugallja, hogy a stratégia kidolgozása egy rendkívüli, a politikai és a katonai vezetés feltétlen együttműködésén alapuló munka, melynek során nincs helye az előítéleteknek és a megszokotthoz való ragaszkodásnak, ahol *képesnek kell lenni az új tendenciák felismerésére, a mások tapasztalatainak alkotó alkalmazására.*

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikai alapelvei (H/512. számú OGY határozati javaslat. 1998. december)
- A Magyar Köztársaság nemzeti katonai stratégiájának tézisei (tervezet 1999. február 5.)
- Bahnmann, Jörg: Der Begriff der Strategie bei Clausewitz, Moltke und Liddel Hart; Wehrwissenschaftliche Rundschau, 1968. 1. szám 33–57. old.
- Beaufre, Andre: Die Wiederentdeckung der Strategie; Österreichische Militärische Zeitschrift. 1967. 1. szám 18–24. old.
- Brill, Heinz: Der Strategiebegriff heute; Europäische Wehrkunde 1981. 11. szám 491–494. old.
- Burnhauser, Anton: Grundbegriffe der Strategie; Europäische Wehrkunde 1966. 10. szám 510–516. old.
- Clausewitz, Carl von: A háborúról; Budapest. Zrínyi Kiadó, 1961; 1–2. köt.
- Eder, Erich: Definition und der Gebrauch des Begriffs „Strategie“. Österreichische Militärische Zeitschrift, 1998. 2. szám 121–128. old.
- Fehér Könyv a nemzeti katonai stratégiáról. (Az 1997. október 10–11.-i tudományos konferencia vitanyaga, 1997)
- Goldschmidt, Klaus: Grundlagen der Strategie. Wehrwissenschaftliche Rundschau, 1969. 2. szám, 75–93. old.
- Hadtudományi Lexikon, Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest. 1995
- Jávor Endre: A háború és a politika viszonya napjainkban; Új Honvédségi Szemle, 1999. 5. szám 111–116. old.
- Jones, Archer: Elements of Military Strategy; H.n. Praeger Publication. 1996
- Kissinger, Henry: Diplomácia; Budapest. Panem–McGraw–Hill–Grafo. 1996
- Kőszegvári Tibor: A Magyar Köztársaság honvédelmének alapelvei és gyakorlata (jegyzet) H. n. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Doktori Iskola. 1998
- Landesverteidigungsplan; Wien, Bundeskanzleramt, 1985
- Liddel Hart–Basil Henry: Strategie; Wiesbaden, Rheinische Verlagsanstalt, 1954 IV. Teil. Grundlagen der Strategie und der höheren Strategie 391–447. old.
- McCarty, James: New Directions in US Military Strategy; Parameters, 1992. 1. szám. 2–10. old.
- Nagy Miklós Mihály: Nemzet és hadelmélet; Magyar Szemle, 1998. december. 131–144. old.
- Nagy Miklós Mihály: Geopolitika és hadtudomány; Magyar Tudomány. 1999. 7. szám. 769–778. old.
- Nunn, Sam: A new Military Strategy in Defence Floor Speeches by US Senator Sam Nunn (kéziratgyűjtemény. 1990)
- Schweizerische Sicherheitspolitik im Wandel; Bericht 90 des Bundesrates an die Bundesversammlung über die Sicherheitspolitik der Schweiz, 1. Oktober. 1990.
- Szun Ce: A hadviselés törvényei; H. n. Balassi Kiadó 1998
- Szternák György: Gondolatok a nemzeti biztonsági és nemzeti katonai stratégiáról; kézirat. 1998

SzilvÁgyi Tibor

A Nagy-AlbÁnia-eszmerendszer múltja és jelene

A történelmi múltban gyökerező és a mába is átnyúló Nagy-AlbÁnia-eszmerendszer a minden albán egy államban etnikai alapon való létrehozását tűzi zászlájára. A szerző e törekvések tükrében tekinti át az albÁnság történetét, AlbÁnia politikai, társadalmi és gazdasági helyzetét, a koszovói válság folyamatát és a megoldást kereső politikai lépéseket, majd utal az albán törekvések nemzetközi megítélésére.

Az albánok Európa egyik legősibb népének, az illíreknek a leszármazottjai. A népcsoporton belül évszázadokon át a családi-törzsi-nemzetségi szervezet volt az egyetlen összetartó erő. A mostoha természeti és társadalmi feltételek között élő albánok maguk között sajátos szokásrendet, hagyományokat és viselkedésformákat alakítottak ki. A nomád pásztorkodásból, némi földművelésből és kézműiparból (főként fegyverkovácsolás és háziipar) élő albánok feltékenyen őrizték területüket, földjüket és állataikat. Gyakran megtámadták szomszédaikat, kifosztották őket, elrabolták nőtagjaikat. A vérbosszú összeforrt harcias életvitelükkel. A több évszázados török uralom egyrészt konzerválta a kialakult szokásokat, másrészt kihasználta az albánok körében mély gyökerekkel rendelkező harcias szellemet. A többségében (70%) mohamedán vallású albÁnság az Oszmán Birodalom többi leigázott népével szemben nem vált élesen törökellenessé, sőt egyes tagjai fontos katonai pozíciókat is betölthettek a hódítók hadseregében.

Az albánok nemzettudatának kialakulása elmaradt a török birodalomba bekebelezett többi nemzetiségé mögött. A nemzetté válás folyamatát késleltette az albÁnság törzsi és vallási szétagoltsága, illetve néprajzi megosztottsága. Az északi területeken élő gegek és a délin élő toszkok közötti választóvonalnak a Shkumbini-folyó tekinthető. A nyelvi különbségek és történelmi hagyományok mellett leginkább az különbözteti meg a két csoport tagjait egymástól, hogy a gegek kizárólag mohamedánok, míg a toszkok között jelentős számú a keresztény. Délen a görög-keleti ortodox, míg a toszkok lakta északi területeken a római katolikus egyház szerzett magának híveket.

A kulturálisan elmaradott, bizonyos tekintetben még a középkori struktúrákat tükröző albán társadalom érdekes módon éppen az írásbeliség és az iskolakérdés ügyében került szembe az egységes írást és iskolarendszert megteremteni szándékozó török kormányzattal. A lázadó albán törzsek fegyvert ragadtak érdekeik vé-

delme és a gyűlölt idegen hivatalnokok eltávolítása érdekében. Az északi területeken élő törzsek a politikai autonómia kivívását tűzték lándzsájukra. Az első Balkán-háború kitörésekor (1912) az egymás ellen is hadakozó törzsek felismerték, hogy össze kell fogniuk, különben mások fogják saját érdekeiket érvényesíteni velük szemben. A háborút követő konferenciákon Albánia sorsáról mégis a kialakult erőviszonyok és a nagyhatalmi érdekek döntöttek. Az Osztrák–Magyar Monarchia egy életképes, etnikai, vallási és történelmi alapon szerveződött államot kívánt létrehozni, míg Oroszország – balkáni befolyásának fenntartása céljából – jelentős albánok lakta területeket Szerbiának és Montenegrónak akart adni. A balkáni egyensúly fenntartása érdekében 1913-ban létrehozott semleges Albánia az akkori hat nagyhatalom védnöksége alá került, de határai nem terjedtek ki az etnikailag albán területek egészére, ami előrevetítette a nemzetiségi problémák, az ellenségeskedés és a revizionizmus fellángolásának veszélyét.

Az Ahmed Zogu vezette klán uralmával megtestesülő korlátozott önrendelkezés idején fokozatosan erősödött az albánság nemzettudata. 1939-ben Olaszország elfoglalta az országot és ha gyenge bábállamként is, de átmenetileg létrejött a többé-kevésbé etnikai Albánia, kiegészülve Koszovóval és az albánok lakta nyugat-macedóniai területekkel. A második világháborút követő zűrzavaros időszakban Enver Hodzsa kommunista rezsimje került hatalomra, amely nemcsak gazdaságilag, hanem szellemileg is évtizedekre visszavetette az országot. Albánia először a Szovjetunióval, majd később ellene, Kínával alakított ki jó kapcsolatokat. Ezt követően Albánia a 70-es évek végén az izoláció és a teljes függetlenség útját választotta. Hodzsa 1985-ös halálát, illetve a kelet-európai változásokat követő ideológiai és értékválságban Albánia reformok bevezetésével próbálta meg elkerülni a forradalmat.

1990-ben kisebb zavargásokra került sor az országban. 1991-ben megrendezték az első többpárti választásokat, majd egy évvel később az előrehozott választás eredményeként eltávolították a kommunistákat a hatalomból. A győztes Demokrata Párt (DP) átvette a kormányzati feladatokat, karizmatikus vezetője, Sali Berisha pedig államelnök lett. A „demokratikus” rendet és intézményrendszert Berisha a maga és hívei javára formálta, amely az ország további destabilizációját, szociális feszültségeket, a lakosság tömeges elszegényedését, a bűnözés növekedését és a zűrzavar elmélyülését eredményezte. Albánia kettészakadása nyilvánvalóvá vált. A hatalmon lévő DP az északi területekről származó gegek, míg a Szocialista Párt a déli országrészben élő toszkok támogatását élvezte és élvezte ma is. Berisha 1994-ben az államelnöki jogkör bővítését és a demokraták hatalmának megerősítését deklaráló alkotmánymódosítási tervet nyújtott be és bocsátott népszavazásra, amit azonban az állampolgárok elutasítottak. Ekkor kezdetét vette a demokraták és a szocialisták versenyfutása.

Az 1996-os általános választásokon ugyan még a DP győzött – igaz, csak némi szabálytalanságok segítségével –, de a hatalmat nem tudhatta sokáig magáénak. Az országos méreteket öltő piramisjáték ugyanis romba döntötte az amúgy is ingatag lábakon álló albán gazdaságot, a szociális rendszert, az államigazgatást, és általános anarchia lett úrrá az országon. Az albán vezetés, a rendőri és a fegyveres erők nem tudták elejét venni a fosztogatásoknak, fegyverrablásoknak, illetve az általános zűrzavarnak és az országban belső fegyveres konfliktus alakult ki. A nemzetközi kö-

zösség beavatkozása nyomán Olaszország vezetésével megindult az ALBA-hadművelet, amelynek feladata a közrend és a közbiztonság helyreállítása és az államigazgatás működésének biztosítása volt.

Az 1997. évi előrehozott választásokon a szocialisták elsőprő győzelmet arattak és megszerezték a parlamenti képviselői helyek kétharmadát. A DP kudarcának oka, hogy a piramisjátékok csődje miatt a párt hitelét veszítette és a szocialista vezetők ezt kihasználva kampánybeszédekben ellentételezést és kártalanítást ígértek a szerencsejátékok áldozatainak. Az ország politikai és gazdasági stabilizációjára történtek ugyan kísérletek, de az általános válságon, a korrupción és a szervezett bűnözésen az új vezetés sem tudott úrrá lenni. 1998–99 folyamán a koszovói válság miatt a nemzetközi figyelem ismét Albániára irányult. A NATO jugoszláviai hadműveleteinek támogatása érdekében csapatokat telepített az országba AFOR néven.

Albánia politikai, társadalmi és gazdasági helyzete

Az albán nép néprajzi polarizációja erősen rányomja a bélyegét az ország politikai és társadalmi viszonyaira. A demokraták (nem európai értékrend szerint) és a szocialisták, az északi és déli népesség (gegek és toszkok), a város és a vidék közötti ellentétek történelmi okokra vezethetők vissza. Az emberek gondolkodásában még élnek a régi mechanizmusok, beidegződések, amelyek szerint csak jó és rossz, barát és ellenség létezik. A barátot támogatni kell, az ellenséget pedig meg kell semmisíteni. Innen ered a társadalom mindennapi életében meglévő protekcionista eljárásmod és a saját érdekek preferálása az ellenséggel szemben. A családi származás eleve predesztinálja az ember sorsát, jövőjét és lehetőségeit a társadalmi, politikai és főként a gazdasági életben. Az albánok megosztott, kétpólusú gondolatvilága megakadályozza, hogy kialakuljon az egységes politikai gondolkodásmod.

Az albán politikai élet főszereplői, a demokraták és a szocialisták egymást komoly ellenségeknek tekintik, ezért még az eszközökben sem válogatnak a másik megsemmisítésére és a hatalom megszerzésére irányuló küzdelemben. A Demokrata Párt az utóbbi években erőszakos eszközökkel, merényletekkel, kormányellenes tüntetések szervezésével és az államnak a szervezett bűnözéssel való összefonódására utaló vádaskodásával próbálja meg aláásni a Szocialista Párt hatalmát. Az ellenségeskedés gátolja az ország demokratikus fejlődését, gazdasági konszolidációját és politikai stabilizációját. Mindkét pártnak azonosak ugyan a céljai az euroatlanti elkötelezettség, a pluralista demokrácia, a szociális jólét és a piacgazdaság elérésének tekintetében, azonban mindegyikük a saját érdekei figyelembevételével, minél nagyobb részesedéssel és haszonnal akarja ezeket megvalósítani.

Albániában az állam létrejötte előtti *kláni és törzsi struktúrák ma is jelentős szerepet töltenek be* és komoly hatással vannak az államszervezet működésére. A törzsi kultúra nem jelentéktelen szervezeti eleme a politikának. A patriarchális jegyeket magán viselő társadalomban nem alakult ki erős polgári középosztály, hiszen a demokráciának nincsenek hagyományai az országban.

A családi-regionális gondolkodás dominanciája máig meggátolta egy átfogó nemzeti érzés kialakulását. A nemzeti identitásérzés csírájának továbbfejlődésében az idegen kultúrák hatásaitól el nem zárkozó városi értelmiségi lakosság vállalt tevé-

keny szerepet. Az albánok többsége – főként a vidéki lakosság – viszont viszonylag passzívan szemléli a nagypolitikát, mert a függetlenséget, a szabadságot és az összetartozás érzését csak az államnál szűkebb keretek között tudja értelmezni, vagyis a klán, a család és a ház szintjén. A szolidaritás és a lojalitás csak a rokonoknak és a barátoknak jár, kompromisszumra nem hajlandóak. A tisztelet és a bátorság náluk alapérték, de a tudatosan agresszív akarat kifejezése viselkedésükben és mentalitásukban egyaránt jelen van. A fegyverviselés a bátorság és a hősiesség jelképe, a férfiasság fokmérője, hozzátartozik a mindennapi élethez.

Albánia vallási, ideológiai megosztottsága nem alakított ki mély választóvonalakat a társadalomban. Az ország korábbi megszállói rákényszerítették ugyan hitüket a helyi lakosságra, de azok az új vallást pragmatikusan kezelték és nem váltak mélyen hívőkké. A kommunizmus ateizmusát követően a gazdasági nehézségek és a személyi feltételek hiányosságai ellenére a vallási közösségek konszolidálódtak. Ma mind az iszlám, mind pedig a keresztény egyház arra törekszik, hogy az imaházak és a szociális intézmények anyagi támogatásával, újak létrehozásával növeljék befolyásukat Albániában. A vallási különbözőségek (mohamedán és keresztény) nem játszanak politikai szerepet, de a külföldi támogatottság (ideológiailag csomagolt gazdasági segítség főként az iszlám országok részéről) befolyásolhatja az ország vallási orientáltságát, politikai és gazdasági jövőjét. Egyes fundamentalista iszlám szervezetek részéről történtek erre irányuló kísérletek. Oszama bin Laden, a híres amerikaellenes terrorista is megvetette lábát Albániában, ahol egy gazdag szaúd-arábiai humanitárius ügynökség képviselőjeként mutatkozott be, aki Európa legszegényebb országát akarja támogatni. A különböző radikális terrorista szervezetek kihasználták az adományozó iszlám szervezetek és békés vallási csoportok nyújtotta álcázási lehetőségeket, és tömegbázisuk növelése érdekében megjelentek Európa ideológiailag instabil térségében, a Balkánon.

A demokratizálódó Albánia egy *szervezetileg és infrastrukturálisan is elmaradott gazdaságot örökölt* a kommunista érából. A 90-es évek elején nem tudták megállítani a gazdaság hanyatlását, amely napjainkra teljes mértékben összeomlott. A termelés visszaesésével rohamosan nőtt a munkanélküliség (mára közel 30%-os), az ország lakosságának egyharmada elszegényedett, az állampolgárok 15%-a (a 19–40 éves korúak 40%-a) emigrált. A kedvezőtlen folyamatok demográfiai és szociális feszültségeket okoztak.

Az általános létbizonytalanság táptalaja lett a szervezett bűnözésnek. A csempészet, a korrupció és a feketegazdaság virágzásnak indult. Napjainkban a külföldi befektetők csak korlátozott mértékben vesznek részt az albán élelmiszer-, valamint könnyűipari termelésben, illetve a nyersanyagok és ásványkincsek kiaknázásában. Az ellenőrizhetetlen feketegazdaság összefonódásaiban nemcsak a külföldiek, de még az albán állam sem ismeri ki magát, és nem képes az adók behajtására sem. A szervezett bűnözéssel a legfelső politikai vezetés is szorosan összefonódott, ezért érdemi változásokra nemzetközi nyomás és pénzügyi segítség nélkül nem kerülhet sor.

Albániában a szervezett bűnözésnek és a csempészetnek komoly múlttra visszatekintő hagyományai vannak. Az ország földrajzi helyzetének (Európa és Ázsia közötti tranzitútvonalaknak) köszönhetően Albániában virágzik a kontinen-

sek közötti feketekereskedelem. A kábítószer- és fegyverkereskedelemre szakosodott albán maffia kiterjedt kapcsolatokat tart fenn az olasz és a török maffiával. Ebben a katasztrofális gazdasági helyzetben az albán nép egyrészt a minimális mezőgazdasági és ipari termelésből él, másrészt a feketegazdaságra és a külföldön élő családtagok pénzügyi segítségére támaszkodik.

A Nagy-Albánia-eszmerendszer

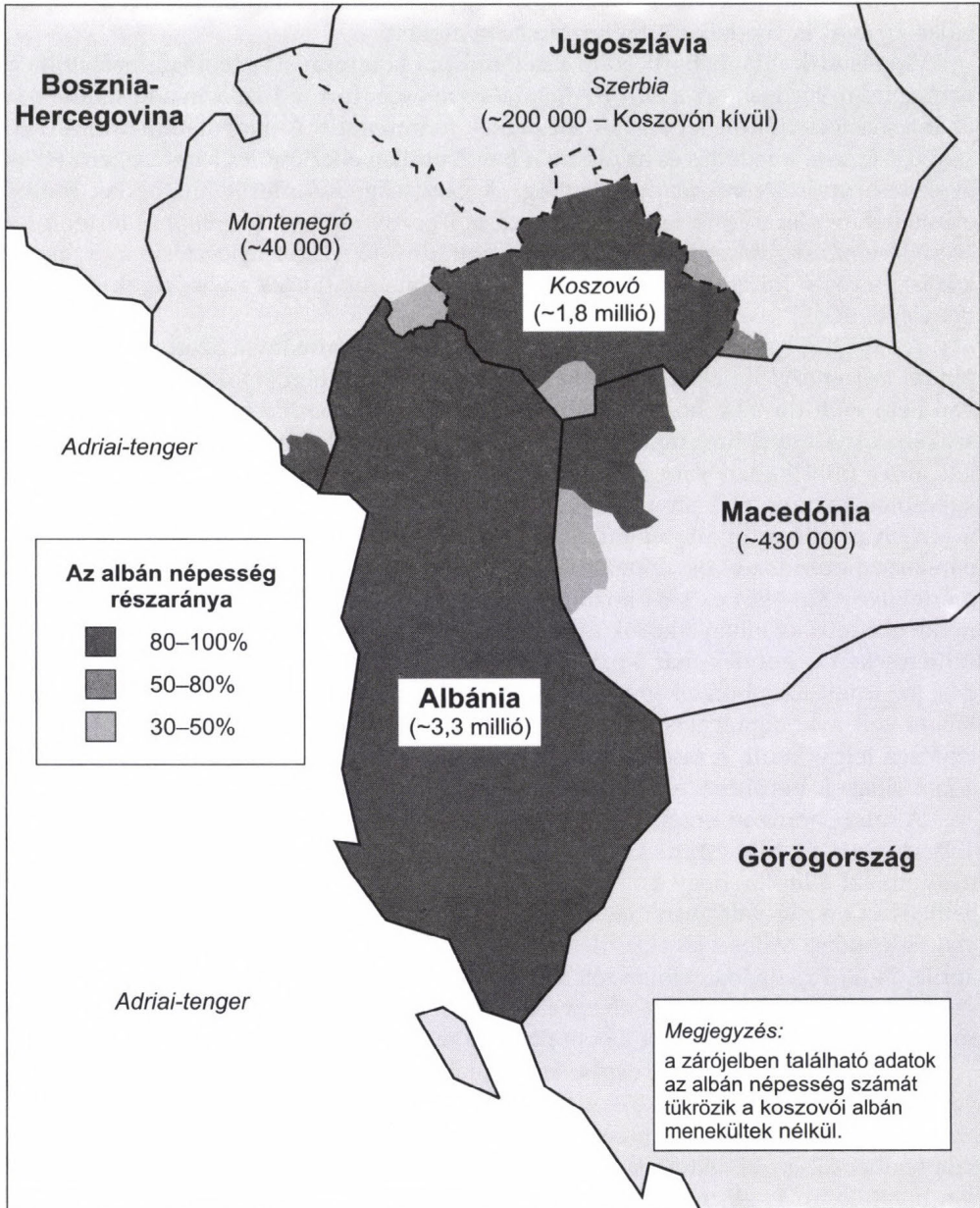
A Nagy-Albánia-elképzelés, a minden albán egy államban való összefogásának elmélete hosszú múltra tekint vissza. Az etnikai alapon szerveződő államalakulat magában foglalná az anyaországot, Albániát, valamint Koszovót, Montenegró délkeleti részét, Macedónia nyugati területeit, esetleg Görögország egyes északi körzeteit. Az így létrejövő Nagy-Albánia területe 60 000 km², lakossága 6 millió fő lenne. Maga az ország méretei nem adnának okot a félelemre, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az albán népszaporulat a 20. században a többi balkáni néphez képest jóval gyorsabban és rohamosabban nőtt, ami Albánia szomszédos országokban (különösen a jugoszláviai Koszovóban) az etnikai arányok jelentős módosulását okozta. Ma az albánok közel fele az anyaország határain kívül él. A politikai, gazdasági és társadalmi fejlettség alacsony fokán álló albánság – amelynek száma mára meghaladja a horvátokét, a montenegróiakét és a macedónokét – destabilizáló erő lehet a Balkánon, amennyiben a népesség növekedése a gazdasági teljesítőképesség és a szociális intézményi háttér nélkül folytatódik.

A Balkán már az elmúlt századok folyamán is a nagyhatalmak érdeklődésének középpontjában állt. Számos háborút indítottak a balkáni befolyás növelése, az Ázsiát Európával összekötő tranzitútvonalak és a tengerszorosok birtoklása, illetve ellenőrzése érdekében. A 19. század végén, az 1877–78-as orosz–török háborút követően felerősödtek a török uralom alatt élő népek függetlenségi törekvései. A 20. század elején az újdonsült balkáni nemzetállamok létrejötté nagyhatalmi érdekeket is szolgált. Az államhatárokat a nagyhatalmak kénye-kedve szerint húzták meg, amelyek sok esetben nem tükrözték a térség nemzetiségi megoszlását. Ez további komoly konfliktusok forrásává vált az elkövetkező évtizedekben. Az albánokat megkésett nemzettudatuk kiszolgáltatatta a történelem viharainak.

Az 1913-ban létrejött albán nemzetállam nem foglalta magában az összes, albánok lakta területeket, az albán nép jelentős része (40%-a) hamarosan a környező országokban, Szerbiában, Montenegróban, Macedóniában és Görögországban találta magát. Főként Koszovóban és Metohijában estek termékeny talajra Nagy-Albánia eszméjének magvai.

Az albán irredenta törekvéseket a két világháború között a tengelyhatalmak és a Kommunista Internacionálé tagjai is támogatták, elsősorban a megerősödött Szerb–Horvát–Szlovén Királyság ellenében, illetve a versailles-i békerendszer elleni tiltakozásul. Mussolini Olaszországa közvetlen támogatást nyújtott az albán revizionista mozgalmaknak, majd 1939. április 7-én elfoglalta és magához csatolta Albániát. A görögországi Epiruszban és a Koszovóban élő albánokat az olaszok felszólították, hogy kezdjenek akciókat Nagy-Albánia megvalósítása érdekében. 1941-ben aztán a délszláv állam felosztását követően Koszovót és Metohiját Albániához csa-

ALBÁN NÉPESSÉG ALBÁNIÁBAN ÉS A KÖRNYEZŐ ORSZÁGOKBAN

tolták, így a Nagy-Albánia terv megvalósítása kezdett valós testet ölelni. A teljes megvalósításhoz azonban meg kellett volna szerezni az epiruszi albánok lakta területeket is, ami végül nem sikerült. Az olasz megszállás alatt Koszovóban etnikai tisztogatás és a szerbek elűzése vette kezdetét. A háború menetének megváltozása, majd Olaszország kapitulációja és a párizsi béke visszaadta Jugoszláviának Koszovót és Metohiját, amelyek a Vajdasággal együtt autonóm státust kaptak a hat, kiválás jogával is rendelkező tagköztársaság mellett.

A második világháború utáni kelet-európai kommunista ideológia palástolta a nemzetiségi kérdést, így a Nagy-Albánia-eszme sem tört radikálisan a felszínre, bár az internacionalizmus leple alatt mégiscsak fennmaradt. A nagyon elmaradott Koszovó számára a fejlődés és az államon belüli etnikai elkülönülés lehetőségét a 60-as évek reformtörekvései alapozták meg. A gazdasági reformfolyamatoknak fontos eleme lett az elmaradott régiók támogatása. Koszovó föderációs alpból történő részesedése, támogatása jelentős, 37,1%-os volt, de a tényleges fejlesztésre és a felzárkózásra a régió hihetetlen mértékű népszaporulata miatt ezek az összegek sem voltak elegendők.

Az 1974. február 24-én kihirdetett új jugoszláv alkotmány a Szerbián belüli autonóm tartományoknak csaknem különálló tagköztársasági jogokat adott. Ez azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mert nem a modernizáció új korszakának nyitánya, hanem a különféle nacionalizmusok kibontakozásának kezdete lett, ami a politikában is megmutatkozott. Koszovó kitüntetett politikai és kulturális kapcsolatokat ápol a anyaországgal, s fejlődése – a jugoszláv támogatások által is – nyilvánvalóan gyorsabb lett. Úgy tűnt, hogy Pristina fogja átvenni a Nagy-Albánia-eszmerendszer összefogását. Az albánok népességnövekedése elképesztő mértékűvé vált, 1961 és 1981 között szinte megduplázódott (914 737 főről 1 737 384-re növekedett) az albán lakosok száma. Az 1981-ben kibontakozó nagyméretű albán tüntetéseken a helyiek már Koszovó köztársasági státusát követelték. Az elszakadási jog miatt azonban elképzelhetetlen volt, hogy Koszovó tagköztársaság legyen. Hiába volt a közigazgatás szerb kézen, az ott élő szerb lakosság kivándorlása jelentősen felgyorsult. A kisebbségben élő szerbek nehezmenyezték, hogy az albánok a jobb állások betöltését albán nyelvtudáshoz kötötték.

A szerb nemzeti érzés hisztérikussá válásához jelentősen hozzájárult a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia 1986-ban megjelent memoranduma. A dokumentum azt állította, hogy a szerbeket a jelenlegi jugoszláv államban létükben fenyegetik és az ország valójában már felbomlott, így a szerbek 40%-a Szerbián kívül szenved. Szlobodan Milosevics ekkor lett a Szerb Szocialista Párt elnöke. A pártelnök 1987. április 24-én Pristinában elmondott beszédével öntudatot és bátorságot öntött a helyi szerbekbe, akik ezt követően, élvezve a hatalom támogatását, fokozatosan visszaszorították az albánokat. Kezdték kibontakozni a milosevicsi nacionalizmus.

Az 1989. március 28-án életbe lépett újabb alkotmány értelmében Koszovó elveszítette autonómiáját. A koszovói albánok válaszul 1990. július 2-án deklarálták szuverenitásukat, majd szeptember 7-én a Szerbiától való elszakadásukat. 1991. szeptember 22-én kikiáltották a Koszovói Köztársaságot, amelyet Albánia hamarosan hivatalosan is elismert. A délszláv háborút lezáró, 1995. december 14-i párizsi békeszerződés érintetlenül hagyta Koszovó státusát. 1998 elején fegyveres harcokra

került sor a jugoszláv belügyi erők és a koszovói albán fegyveres csoportok között, így a koszovói és ezáltal a Nagy-Albánia-kérdés teljesen új dimenziót kapott, amely a nemzetközi közvélemény és a nemzetközi szervezetek egészét mozgósította, valódi tettekre sarkallta.

A koszovói válság, a NATO lépései és az eredmény

A koszovói albánok függetlenségi törekvéseit az 1997-ig Albániában hatalmon lévő Demokrata Párt a csempészetből és feketekereskedelemből származó pénzeszközökkel és fegyverekkel titokban támogatta. Ennek oka, hogy Berisha hívei és a koszovói albánok egyaránt muzulmán vallású gegek, akik közt él az egymáshoz tartozás testvéri érzése. A szocialisták hatalomátvételét követően a koszovói albánok támogatottsága jelentős mértékben csökkent, mivel a Szocialista Párt hívei a gegekkel szemben álló, főként keresztény vallású toszkok. A demokraták és a bűnszervezetek segítségnyújtása azonban továbbra is működött. A Nagy-Albánia-kérdést az új vezetés – a nemzetközi szervezetek álláspontját figyelembe véve – már sokkal óvatosabban kezelte, mint elődei.

Az albán kormány az 1998 elején kibontakozó koszovói válságban két oldalról is nyomás alá került. Fatos Nano akkori miniszterelnök követelte, hogy Koszovó kapjon köztársasági státust Jugoszlávián belül. Berisha a kormányfő kijelentését az albán nép elárulásaként értékelte, hiszen számára csak a függetlenség és a majdani Albániához való csatlakozás volt elfogadható. A nemzetközi közösség visszafogottságra és tartózkodásra intette az albán kormányt a koszovói albánok függetlenségi törekvései támogatásának tekintetében, míg az ellenzéki demokrata erők a segítségnyújtás megvonása miatt koszovói testvéreik magukra hagyásával vádolták őket. Berisha a szocialisták támadási felületének növekedését saját hatalmi céljainak elérésére akarta kihasználni, ezért még az ország 1997-es polgárháborús helyzetét követő, viszonylagos stabilitást is kockára tette.

A demokrata párti vezető elővette a nacionalizmus és irredentizmus eszméjét és a koszovói albán testvérek megsegítésére fegyveres önkéntesek toborzását követelte. Pandeli Majko, későbbi albán miniszterelnök – engedve a nyomásnak – feladta tartózkodó politikáját és retorikailag támogatta a koszovói albán követeléseket, illetve kikötőket és repülőtereket bocsátott a NATO rendelkezésére a Koszovóban tevékenykedő szerb belügyi és fegyveres erők elleni katonai fellépés reményében. Az albán kormány szemet hunyt a koszovói albán kiképzőbázisok, fegyverraktárak és utánpótlási bázisok észak-albániai léte felett, és nem akadályozta meg a fegyveresek, de a bűnözők szabad határátlépését sem. A szocialisták megpróbálták kihasználni a koszovói válságot az albánság összefogására és az egységes nemzettudat kialakítására, Berisha azonban még mindig a nemzet érdekei fölé helyezte hatalmi vágyait és inkább az ország megosztására, a bizonytalanság fenntartására törekedett. Az albán kormány lavírozott a nemzetközi elvárások és a nép egy szűk, de befolyásos részének akarata között. Az albán vezetés a rambouillet-i tárgyalásokon azt sugalmazta a koszovói albán küldöttségnek, hogy a megállapodást írják alá, amivel elérhetik a Szerbia elleni NATO-bombázások és megtorlások elindítását, de az abban vállaltakat majd valahogyan kijátsszák.

A koszovói válság franciaországi béketárgyalásain már egyértelművé vált, hogy az Ibrahim Rugova által képviselt mérsékelt irányvonal – amely elsősorban a korábbi autonómia visszaszerzését tűzte zászlójára békés, tárgyalásos úton – elvesztette befolyását a dél-szerbiai tartományban. A radikális, függetlenségüket fegyveres eszközzel kivívni akaró vezetők egyre nagyobb népszerűsége tette szert a helyi albánok körében, és lassan magukhoz ragadták a kezdeményezést. Hasim Thaqi, a koszovói tárgyalóküldöttség vezetője már burkoltan Koszovó függetlensége mellett szállt síkra. Az albánság a propagandaháború és az ellenük elkövetett tisztogatóakciók következtében végül erősen radikalizálódott és a Jugoszláviától való elszakadás mellé állt. A Koszovói Népi Mozgalom és a Nemzeti Mozgalom Koszovó Felszabadításáért elnevezésű pártok ma nyíltan az elszakadás és Nagy-Albánia létrehozása mellett szállnak síkra.

A Nyugat-Európában és az amerikai kontinensen élő több százezres albán diaszpóra nemzeti öntudatra ébredve jelentős mértékű anyagi segítséggel támogatja a koszovói albánok függetlenségi harcát és annak megtestesítőjét, a Koszovói Felszabadítási Hadsereget (UÇK). Az albán érdekek képviselésében komoly szerepet kapott az 1986-ban létrehozott Amerikai-Albán Polgári Liga, amely propagandaanyagok és egyéb kiadványok készítésével hatékonyan lobbizott a szerbek ellen, illetve az albánok mellett. Az albán szervezett bűnözés Nyugaton tisztára mosott pénzei visszaáramoltak az anyaországba, ahonnan a pénzek a már régóta jól működő csempésztúvonalakon keresztül fegyver, haditechnikai eszköz vagy katonai felszerelés formájában Koszovóba kerültek.

A NATO légitámadásait követően Koszovóban a nemzetközi jelenlét ellenére megindult a hatalom és a tulajdon újraelosztási folyamata, amelynek során egyesek a katonai befolyást politikaira és gazdaságira cserélték. Szinte törvényszerű folyamat volt, hogy a politikai és gazdasági tevékenység ellenőrzése jutalomként a volt UÇK-vezetők kezébe került. Azok kialakították régi-új struktúráikat, szabályrendszerüket, kapcsolataikat, amelyek szintén a családi és kláni kötelékeken alapulnak és aligha hasonlítanak a demokratikus rendre és értékekre. Az anarchikus állapotok fenntartása sokaknak még ma is érdekük, a nemzetközi közösség segítségére pedig csak a szerbektől való megszabadulás céljából volt szükségük. A koszovói albánok teljes függetlenségének igénye hamarosan a felszínre tör, és akkor a nemzetközi közösségnek végre döntenie kell, hogy a népek önrendelkezési jogát vagy az államok szuverenitásának és integritásának tiszteletben tartását tartja-e fontosabbnak.

Az albán törekvések nemzetközi megítélése

A Nagy-Albánia-eszmerendszer sajátosságaiban a 20. századi Európa és ezen belül a Balkán változatos és bonyolult történelmi folyamatai tükröződnek. Egyaránt hatottak rá az irreidentizmus, a revizionizmus, a sovinizmus, a nacionalizmus és az internacionalizmus eszméi. Napjainkban az összes albán egy államban való együttélésének igénye elsősorban a kiművelt albán értelmiségi réteg nemzeti összetartozásra, nemzeti öntudatra alapozott vágyát tükrözi. Rajtuk kívül azonban sokan az egységes és nemzetiségi alapon létrejövő államalakulatot, mint célt arra használják fel, hogy saját politikai, gazdasági, illetve társadalmi pozícióikat javítsák mások ellenében. Ők

azok, akik fegyverrel, erőszakos úton kívánják elérni új hazájuk létrejöttét. A meglévő társadalmi bajokat és gazdasági nehézségeket más népek bűnbaknak kikiáltásával próbálják magyarázni. A tudatlan tömegeket megtévesztik azokkal az ígéretekkel, amelyek szerintük minden vélt vagy valós problémára megoldást hoznak.

Albániában a politikai kultúra alacsony szintje miatt a politikai pártok sok esetben csak *nevükben pártok, valójában családok, klánok érdekében működő politikai szervezetek*. Nem képviselik széles néptömegek politikai, társadalmi és gazdasági érdekeit, hanem csak egy szűk csoportot szolgálnak ki, illetve preferálnak. Az albán politikai élet két, egymással élesen szemben álló pólusa, a demokraták és a szocialisták képtelenek az egymással való kompromisszumra, a közeledésre, illetve a vitás kérdések kezelésére tárgyalásos úton.

A politikailag és kulturálisan megosztott albán társadalom *gazdasága romokban hever, az államigazgatás rendszere dőcögve működik, a hatóságok mélyen korruptak, a szervezett bűnözés virágzik, a közrend és a közbiztonság katasztrofális*. A sajátos albán viszonyok közt európai mércével és értékrenddel nem lehet kiigazodni. Ezért nem is szabad túlzott várakozásokkal tekinteni Albánia gyors felemelkedésére, az európai normarendszer elterjedésére, a demokratikus intézményrendszerek kiépülésére és a pluralizmus térnyerésére. Az EU PHARE-programja, a NATO PfP-programja, illetve a NYEU „MAPE-hadművelete” – amelyben albán rendőröket képeztek és képeznek ki – mind-mind a stabilitást, a fejlődés megindulását szolgálják. Az infrastruktúra hiánya azonban szinte lehetetlen feladatok elé állítja a nemzetközi közösséget. A Világbank becslései szerint az infrastruktúra és a pénzügyi stabilitás megteremtése érdekében Albániának 2003-ig 1,5 milliárd dollár külföldi támogatásra lesz szüksége.

Az albánok egyesítése egy államban az előzőekben vázolt anyaországi politikai és gazdasági tényezőkből következően szinte lehetetlen, felelőtlenül kalandor vállalkozás. Albánia képtelen felvállalni egy ekkora változást. Még a gazdaságilag és politikailag stabil országok is megszenvedik a fejletlen régiók felzárkóztatásának feladatát, nem beszélve arról, hogy Albánia maga is elmaradott ország. A józanul gondolkodók a körülményekre tekintettel nem tarthatják időszerűnek az albán kérdés „minden albán egy államban történő egyesítésével” való megoldását. Ebben a tekintetben tehát „előny” Albánia gyengesége és a Nyugatra való utaltsága, hisz a támogatások folyósításával vagy megvonásával befolyásolható az albán nagypolitika.

A nemzetközi közösség határozottan elutasítja Nagy-Albánia létrejöttét, sőt jelenleg Koszovó függetlenségét is. Az utóbbi hónapok eseményei azonban egyre inkább Koszovó önállósodását vetítik előre. A koszovói kérdés megoldása nemcsak az albánok, de az egész Balkán jövője szempontjából is nagyon fontos. Ennek érdekében fel kell újítani a szerb és a koszovói albán fél közötti tárgyalásokat és megoldást kell találni Koszovó jövőbeni státusát illetően. A törekény béke nem tartható fenn sokáig, a bizonytalanság és a rendezetlen viszonyok oda fognak vezetni, hogy az érintett feleknek elfogy a türelmük és minden kezdődik elölről. A jugoszláv fegyveres erők készülnek a Koszovóba való visszatérésre, de a koszovói albánoknak eszük ágában sincs visszafogadni őket.

A koszovói albán politikai élet függetlenségét és az albánok egyesítését kívánó csoportjai – arra alapozva, hogy szülőföldjük Jugoszlávián belül politikai és gazda-

sági téren magasabb fejlettségi fokot ért el, mint Albánia – azt szeretnék, hogy Koszovó legyen Nagy-Albánia Piemontja.

A Nagy-Albánia-elképzelésnek a nemzetközi ellenállás és az albániai belső viszonyok miatt jelenleg nincsen realitása. Az albánság nincs egységes állásponton a kérdést illetően. A széles körű támogatással nem rendelkező nacionalista csoportok a katasztrofális albán politikai és gazdasági viszonyok miatt nem lennének képesek a nemzetközi közösség akarata ellenére végrehajtani nagyalbán terveiket.

Amennyiben egyes szélsőséges csoportok fegyveres úton szeretnék érvényt szerezni elképzeléseiknek, akkor a nemzetközi közösséggel és a világ legerősebb katonai szervezetével, a NATO-val találnák szembe magukat. Albánia katonailag gyenge, még saját határainak őrzésére is alkalmatlan. Az albán folyamatok nemzetközi ráhatással ellenőrizhetők, amelynek kézzelfogható jele az ország euroatlanti és európai demokratikus elkötelezettsége. Az európai értékek közvetítésével, külpolitikai segítségnyújtással és a humanitárius segélyek folyósításával irányítható Albánia fejlődése és meggátolható a nacionalista, irredenta erők előretörése, valamint az iszlám befolyás erősödése.

Az Albániát körülvevő államok elfogadhatatlannak tartják a Nagy-Albánia létrehozásáról szóló elképzeléseket. Jugoszlávia, Macedónia és Görögország nem mond le az albánok lakta területekről. Egy esetleges határmódosítás után a fiatal Macedónia léte kerülne veszélybe, amennyiben az országban élő bolgár és görög kisebbségek is elszakadási törekvésekkel állnának elő. Koszovó elszakadása ebből az aspektusból is veszélyes, hiszen precedenst teremthet a térségben, ami újabb etnikai konfliktusok kialakulásához vezetne.

A Balkán-félsziget békéje érdekében elkerülendő az egyoldalú határmódosítás révén történő rendezés. A cél csakis a térség államai regionális közösségének létrehozása lehet, amelyben az emberi és kisebbségi jogok maximálisan érvényesülnek és ahol a megalapozott gazdasági tevékenység viszonylagos jólétet biztosít az emberek számára. A változásokat csak hosszú távon, megalapozott és fokozatosságot követő rendezési folyamat révén lehet elérni. A térség stabilizációs stratégiájában pedig nem szabad figyelmen kívül hagyni a történelmi hagyományokat, a helyi népek kulturális örökségét, szokásait, mentalitásukat és értékeit, különben azok nem lesznek fogékonyak az újra, a társadalmi fejlődésükből kimaradt demokratikus értékekre. A Balkán felzárkóztatása nemcsak az ott élő népek számára, de Európa egésze számára is kiemelt fontosságú – a térség geostratégiai helyzetéből adódó szerepe és a kontinens biztonsága szempontjából egyaránt.

Simon Sándor

A hadtudomány mai és holnapi feladatai

A folyóirat 1999. évi 2. számában publikáltuk a hadtudomány helyzetéről és feladatairól – alapvetően a tudomány diszciplináris problémáiról – szóló, a Hadtudományi Bizottság által megvitatott és elfogadott összefoglalót. A folyóirat 2000/1. számában közöltük dr. Rádli Tibornak a téma kereteit bővítő írását. Jelen cikk szerzője a témához kapcsolódva többéves kutatási eredményeit összefoglaló, nagyobb terjedelmű anyag alapján összegezi a hadtudomány mai és holnapi feladatairól kialakított újszerű gondolatait.

A háborúk, háborús jellegű cselekmények alapvető kérdéseivel a hadtörténelmi tapasztalatokra támaszkodó hadtudomány foglalkozik. Ezen belül vizsgálja a hadtudomány kialakulásával, fejlődésével és jövőjével kapcsolatos kérdéseket, tanulmányozza a hadtudomány jellegével, tárgyával, feladataival, a politikához és más tudományokhoz való kapcsolatával, struktúrájával, kutatási területeivel, módszereivel, intézményeivel, a hadtudomány fogalmi rendszerével és aktuális problémáival kapcsolatos kérdéseket.

A világtörténelem háborúit leíró írásai – a hadtörténelem – képezték hosszú évszázadokon keresztül azt az elméleti és gyakorlati alapot, amit az egyes országok politikai és katonai vezetői szükségesnek véltek tanulmányozni ahhoz, hogy kielégítően eligazodjanak a hadvezetés, a háborúk kérdéseit illetően.

Az előzőekben említett hadtörténelem és a hadtudomány fogalmak között olyan ősi és szilárd kapcsolat létezik, mely az emberiség történelme folyamán hol erősebben, hol árnyaltabban mindvégig nyomon követhető. Miközben az is jól látható, hogy egymásra hatásuk is vitathatatlan. *Hogyan is lenne vitatható a hadtudomány szoros kapcsolata saját történelmével, a hadtörténelemmel?*

Így azután az is természetes, hogy a társadalmi (történelmi) változásokkal párhuzamosan időről időre felmerült más tudományokkal együtt a hadtudomány megújításának, újragondolásának, illetve pontosításának szükségessége is. Szerencsére mindig voltak olyanok, akik megkísérelték összhangba hozni a hadtörténelmi tapasztalatok diktálta újabb és újabb igényeket a hadtudomány fejlődésével, s így van ez napjainkban is.

A fenti gondolatok alapján indokoltnak tartjuk, hogy feltegyük újra és újra a kérdést: *olyan történelmi időket élünk, amikor a hadtudományt valóban újra kell gondolnunk? Az a meggyőződésünk, hogy igen!*

Napjainkban, tekintettel a hadtudomány általános és magyarországi „viharos” fejlődésére és a további tennivalókra, bizonyára hasznos lehet, ha a hadtudománnyal kapcsolatos gondolatokat – és legfontosabb ismereteket – az 1980–90-es évek vitái és tapasztalatai alapján levont következtetések keretében mutatjuk be, elsősorban a magyar nézetekre figyelve. Fontosnak tartjuk ismételten kijelenteni, hogy a hadtudomány a háborúk során kialakuló, folyamatosan változó, kiegészülő és fejlődő, más tudományokkal szorosan „együttműködő”, azok tapasztalatait is széleskörűen alkalmazó tudomány.

Korábban (az ókortól kb. a 20. század közepéig) a hadtudomány tárgya mindenkor a hadviselés, a háború, elsősorban annak katonai oldala, „a fegyveres küzdelem és a hadvezér tevékenysége” volt. Mindez annak figyelembevételével, hogy a társadalmak életében bekövetkező politikai, gazdasági, ideológiai, haditechnikai és katonai változások a hadseregekkel, a „hadi tudományokkal” szemben mindig újabb és újabb követelményeket támasztottak.

Így azután már a hadtudomány ókori értelmezésében ott találjuk a háború előkészítésének, megtervezésének, megvívásának legfontosabb kérdéseit. Meg kell mondanunk, hogy a korabeli hadtudományi irodalom elsősorban a hadtörténeti keretekben mozgott, gyakran azonosítva a hadtörténelmet a hadtudománnyal. A rendszerezett és rendszerező hadtudományi irodalom széleskörűen csak a 17–18. században jelent meg és terjedt el Európában. Ez időben a hadtudományi szakirodalom leglényegesebb útmutatásait már abban találjuk, hogy nem a részletkérdésekkel, hanem több szerzőnél (Montecuccoli, Szász Móric, II. Frigyes, Guilbert, Lloyd, Bülow, a magyar Zrínyi és mások) már a hadtudomány rendszerbe foglalásával találkozunk, és ez döntő, előremutató változás volt.

A háborúkkal kapcsolatos problémakör kitágulása, törvényszerűségeinek feltárása és a tudományos módszerek széles körű alkalmazása folytán a hadtudomány modern értelmezése, „fogalma” ezekben az évtizedekben bontakozott ki legszélesebben.

Meg kell mondanunk, hogy mivel Magyarország 1526 után szinte „örökös” függőségbe került másoktól, a magyar katonai gondolkodás fejlődése lelassult, egyre jobban elmaradt az európai színvonalától. Ha elemeiben létezett is magyar hadtudomány – az erdélyi fejedelmek hadseregeiben, háborúiban, a magyar katonák harcaiban a török hódoltság idején, a törököket kiűző „szent szövetség” magyar csapatainál, a harmincéves háborúban, a spanyol örökösödési háborúban, a Habsburg-ház által viselt háborúk csataterein harcoló magyar seregeknél –, igazán mégsem beszélhetünk magyar hadtudományról.

Az első világháborúig tartó folyamatból meg kell azonban említenünk azokat a rövid „fellobbanásokat”, amikor a magyar történelem lehetőséget adott bizonyítani a magyar hadtudomány, a magyar katonai gondolkodók létezését. Mindenképpen ezek között kell megemlíteni az *Egységes hadi szabályzatot* és tiszti iskolát teremtő II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc (1703–1711) időszakát, az 1848–49-es szabadságharcot, benne olyan hadvezéreket, mint Görgei, Bem, Dembinszky, Perczel és mások.

A lényeg az, hogy – minden nehézség ellenére – a korábban „hányatott sorsú” magyar hadtudomány a 19. század folyamán a lelkes magyar katonai és nem csak katonai gondolkodók munkájának eredményeként, *fokozatosan beépült a magyar tudományos életbe és megszilárdult ott.*

A 20. század azonban egy sor újabb akadályt állított a magyar hadtudomány útjába, a hadtudományi fejlődés elé. A számunkra vesztességgel záruló első és második világháború, az ezeket követő fél évszázados megszállás sorvasztó hatása majdhogynem a végpusztulásba vitte a magyar hadtudományt. Hogy mindezek ellenére életképes tudott maradni, az is bizonyítja, hogy az 1980-as, de különösen az 1990-es években – köszönhetően a hadtudományt művelő lelkes szakemberek áldozatos munkájának – szinte „teljes fegyverzetben” képes volt feltámadni, és ismét elismertetni önmagát a magyar tudományos életben.

Az előzőekre utalva azt kell mondanunk, hogy a hadtudományi kutatás mindig fontos feladatnak tartotta „önmaga” meghatározását, értelmezését, struktúrájának és más tudományokhoz való kapcsolódásának bemutatását. Ez ma is kiemelt feladat.

A hadtudomány értelmezése, új struktúrájának meghatározása során napjainkban igen fontos változások előtt állunk, melyekkel kapcsolatos előzetes nézetünket az alábbiakban jelezzük.

A hadtudomány „egyetemes” tudomány, mely magában foglalja a fegyveres küzdelemmel, a háborúval kapcsolatos katonai elméletet és gyakorlatot s a vele szorosan kapcsolódó védelemgazdaságtant, a haditechnikát és a rendvédelmet. Önálló tudományágként részletesen foglalkozik a fegyveres erők, illetve az ország katonai védelmében részt vevő más erők és szervezetek béke-, valamint háborús alkalmazása előkészítése és mindenoldali támogatása elméleti, illetve gyakorlati kérdéseinek kutatásával, az elméleti és a gyakorlati feladatokat előkészítésével.

A hadtudomány minden hadsereggel rendelkező államban alkalmazott tudomány, amelynek teljes terjedelmével azonban csak az olyan államok foglalkoznak, amelyek rendelkeznek az ehhez szükséges minden – gazdasági, politikai, katonai tudományos-technikai, ideológiai stb. – lehetőséggel. A kis országok kutatói a nagyhatalmak által feltárt tudományos eredmények adaptálására, illetve az ország lehetőségei alapján a „nagyobb összefüggésekre” és a belső részletekre fordítják figyelmüket.

A hadtudomány azonban minden államban szoros kapcsolatot tételez fel a politikával, ezen belül a biztonságpolitikával. Ebből következik, hogy a hadtudományi kutatások minden országban kiemelten a politika által elvárt irányokban folynak és az is nyilvánvaló, hogy ezek az irányok részesülnek elsősorban megfelelő anyagi és morális támogatásban is.

A fenti gondolatokkal kapcsolatosan nyomatékosan alá kell húznunk az alábbiakat. *A hadtudomány, ha eleget akar tenni a valós társadalmi elvárásoknak, akkor aligha lehet a mindenkori „aktuálpolitika” (amit ma Magyarországon „négyéves” periódusokban mérnek), különösen az egyes pártok politikájának „kiszolgálója”. A gondokhoz járulhat az is, ha a tudomány egyes képviselői többre tartják a „politikai vállvergetést”, mint tárgyilagos, esetleg a politikának „nem tetsző” ajánlások megtételét, a józan érvekkel alátámasztott – a lehetőség határain belüli – ellenvélemények megfogalmazását. Az ilyen jelenségek súlyosan prostituálhatják a hadtudományt.*

Visszaautalva a hadtörténelemre, elmondhatjuk, hogy a háborúkkal együtt – ugyanazon társadalmi folyamatnak részeként és eredményeként – született meg tehát a fegyveres harc megővítésének eszköze, a hadsereg és az annak alkalmazását „szabályozó” elméletek összege, a hadtudomány.

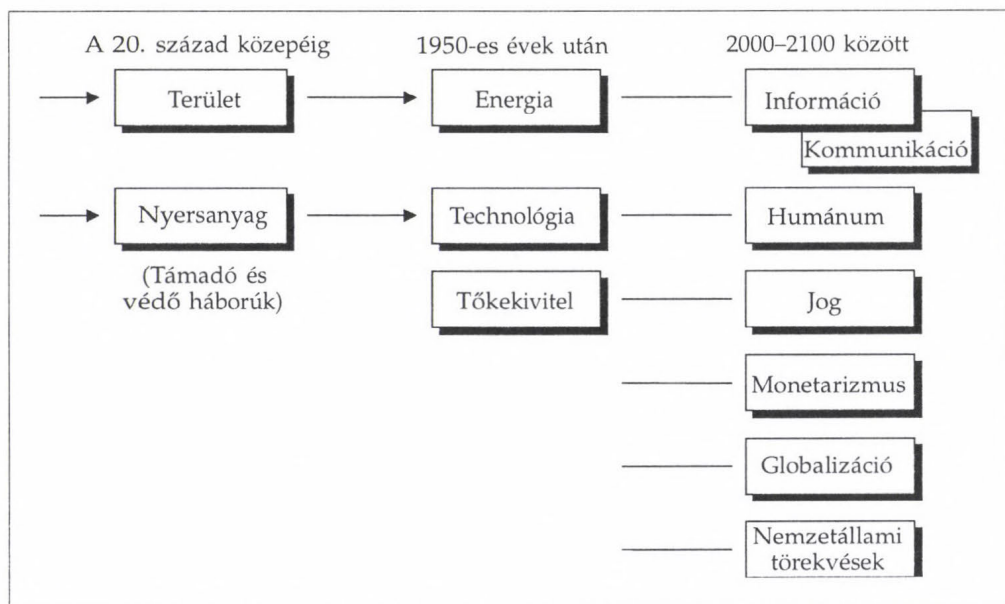
Az előzőekben felvázolt nagybani összefüggéseket és tapasztalatokat kivetítve a társadalmak belső és külső mozgásainak céljaira, illetve a mozgások lényegére,

akkor az alábbi – a további munkánkhoz feltétlenül szükséges – gondolatokat célszerű áttekintenünk. Vállalva az egyszerűsítéssel járó kockázatokat, az a véleményünk, hogy a célját és lényegét tekintve a társadalmi mozgások, benne a háborúk, az alábbi tényezők (motivációk) mentén zajlottak és zajlanak.

A társadalmi mozgások tartalma, iránya (egyszerűsített változat)

Jól érzékelhető – éppen a történelmi tapasztalatok alapján –, hogy az ókortól kezdődően lényegében a 20. század közepéig a társadalmak politikai, gazdasági stb. mozgásait és ezen belül háborúit alapvetően két fontos tényező motiválta: a *területszerzés*, illetve a *nyersanyagok* mind nagyobb tömegének birtoklása. Elsősorban ezekért folytak a háborúk.

A 20. század közepétől e törekvések tartalma és iránya mind jobban az egyre több energia birtoklása (egymást érték a nagy ütemben felépülő atomerőművek és más, új energiaforrások feltárása, illetve kutatása) és az erre alapozott *technikai, technológiai fölény megszerzése* volt.

Ezt még akkor is elfogadhatjuk, ha ez időben és az előzőekkel párhuzamosan – főleg ideológiai alapon – létezett a két szembenálló világrendszer, amelyben a felek fegyverrel készültek egymás elpusztítására valamiféle „furcsa” háborúban. Ezek a szembenállások jelentősen eltérnek a háborúkkal kapcsolatos és évezredek óta elfogadott alapelvektől, fogalmaktól, céloktól. Jól láthatóan az utóbbi évtizedekben a háborúval kapcsolatos felfogásunkban alapvető változások érlelődnek.

A 20. század végén, a 21. század elején drámai változásokat láthatunk (feltételezhetünk) a társadalmak mozgásában. A változások központjában az *információ* és

kommunikáció, a humánium (az ember), a jog (nemzetközi, nemzeti, emberi), a monetarizmus (annak diktatórikus viselkedése), a globalizáció és az ez elleni globális védekezés, illetve ezzel egyidejűleg a nemzetállami törekvések, valamint az ezekkel is összefüggő „furcsa háborúk” állnak.

A lezajlott „világrengető” változások nélkül is jóval korábban érzékelhető volt már, hogy a jövő építésében (az informatikai robbanás következtében) minden politikai, gazdasági és katonai lépés megtételében szinte egyedüli és döntően meghatározó szerepet fog játszani a megbízható és gyors információ. Ajánlatos tudomásul venni, hogy az információ – napjainkban, de különösen a jövőben – maga lesz a hatalom.

Ugyanakkor emlékeztetünk az internet világháló információözönére és az azal járó globális információszenyezésre, melynek körvonalai már napjainkban is felsejlenek. Az internet előnyeit már „élvezzük”, de – és ez szilárd meggyőződésünk – súlyos hátrányait jelenleg még elképzelni sem tudjuk. Ám az hasznos lenne, ha legalább megpróbálnánk elképzelni, hogy majdan védekezni tudjunk.

Gondoljunk csak a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) 1999. decemberi kudarcára az amerikai Seattle-ben. Ami a hírek szerint az „interneten keresztül szervezett” csoportok előre kitervelt akciója volt, amelynek következményeként több tízezer fős – a globalizált kereskedelem ellen tüntető – tömeg foglalta el a nagyváros utcáit, még a nemzeti gárdát is bevetették a tömegtüntetés ellen. A különböző titkos információs rendszerek (katonai, gazdasági stb.) világszerte egyre gyakrabban tapasztalható „feltöréséről”, megzavarásáról már nem is beszélve, melyek során ezekben a rendszerekben óriási károkat lehet okozni. Mi ez, ha nem biztonsági probléma? S ez még csak a kezdet!

Az internet világháló gyakorlatilag védtelen, bármikor megbénítható, amely tény máris sokmilliárdos károkat képes okozni és okoz is. Ha nem vigyázunk, akkor lassan, de biztosan egyre jobban eluralkodik a világban az információs „káosz” (ami az internet világhálózaton időnként máris tapasztalható), azaz az információmozgás és -tömeg oly mértékben felgyorsul, hogy egyszerűen nincs már elegendő idő az egyes lépések és következmények kiszámítására, előrelátásra, pedig az döntő lenne. Ehelyett egyre inkább fokozódhat az információs „köd”, az információ egyre jobban inflálódik. Így az út a káosz felé vezethet, különösen ha figyelembe vesszük az információs (számítógépes) terrorizmust is, ami adott esetben felérhet akár egy háborús szituációval.

Az információ kezelése tehát az ezredforduló éveinek döntő feladata lesz, miközben megjelent külön tényezőként és új „köntösben” a jogi értelmezések és harmonizációk mindent átszövő, új minőségű felfogása. A kialakult helyzet mindenképpen arra figyelmeztet bennünket, hogy minél szélesebb körben tekintsünk szét magunk körül, mégpedig a valós európai történelem érvényes vagy „éppen most érvényét veszítő” és újjászülető törvényeinek tükrében.

Ha most mindezekhez hozzászámoljuk, hogy szerte a világban, Európában éppúgy, mint Ázsiában, Afrikában vagy Dél-Amerikában milyen ijesztően súlytalanná váltak a jogi (akár nemzetközi, akár kisebbségi, akár emberjogi) és törvényességi garanciák, és hogy feléledően van a vallási és a vad nacionalizmus, akkor ez a *mostanra kialakult világkép igen zavarosnak és az ebből való kiút igen hosszúnak és rögösnek tűnik.*

Ma már olyan a helyzet, hogy egy déloszét, ruandai vagy csecsen vezér, egy szerb szabadsapat-parancsnok, esetleg egy szerb vagy bármely albán politikus is

úgy érzi: történelmet csinál, és semmiféle hatalom nincs fölötte. Kegyetlen törzsi háborúk folynak Európában és a világ egyéb részein, amelyekben már régen nem a józan megfontolás a mérvadó. Nacionalista hevületben született hamis jelszavakkal sodornak végzetes kalandokba embereket, népeket, országokat.

A továbbiakban mindvégig szükséges azt is tekintetbe venni, hogy a jelenlegi társadalmi-gazdasági mozgások, az erők ilyen vagy olyan csoportosulása, átcsoportosítása szinte minden tekintetben az előzőekben vázlatosan bemutatott „keretek” között és irányok mentén zajlik. Ezt a megoldások keresésénél is célszerű lesz figyelembe venni.

Végezetül úgy gondoljuk, az elmondottak elengedőek lehetnek annak bemutatásához, hogy a társadalmak általános fejlődésével együtt hogyan változott a háborúk (hadseregek, hadviselés, stratégia, taktika stb.) elmélete, hogyan változtak a megvívás módszerei, mivel azt is jól láttuk, hogy a történelem a hadtudomány számára újra és újra feltette a kérdéseit: *hogyan, mivel, kivel, miért kell megvívni a háborút.*

Mindezek ismeretében tehát határozottan elmondhatjuk: hogy megalapozottan tudjuk áttekinteni a hadtudomány mai helyzetét és meg tudjuk fogalmazni neki a felteendő újabb és újabb kérdéseket, ahhoz nagy körültekintéssel kell foglalkoznunk korunk társadalmi mozgásaival és a háborúkkal, az emberiséget érintő újabb kihívásokkal.

Mindezt annak leszögezésével, hogy akik nagy előszeretettel azt emlegetik, hogy nem kell számolni a háborúval, azok súlyosan és megbocsáthatatlanul tévednek.

Hogyan is mondotta Orbán Viktor miniszterelnök: *„Ha feltesszük a kérdést, hogy szükség van-e az országnak erős hadseregre, akkor egyértelműen azt válaszoljuk, hogy igen. Részben mert hozzá kell járulnunk a NATO védelmi képességeihez, részben mert a történelem tele van olyan háborúkkal, amelyekről biztosan tudták, hogy nem fognak kitörni.”* (Elhangzott a hadsereg feladatszabó értekezleten, 2000. március 27-én.)

A hadtudomány mai és holnapi tennivalóiról

A történelmi tapasztalatok jól bizonyítják, hogy a társadalom, a gazdaság, a környezet, a technika stb. területein történő változások határozzák meg a különböző diszciplínák és az azok művelői előtt álló feladatokat. Az előttünk álló újabb és újabb kihívásnak a tudományok – és benne a hadtudomány – csak akkor és úgy tudnak igazán megfelelni, ha képesek önmaguk megújítására, szakítva a korábban elfogadott és alkalmazott tartalmi és formai felfogásokkal, lemerevedett dogmákkal, és képesek új alapon, alkotó módon és kellő bátorsággal vizsgálni kutatásaik tárgyát, és képesek a felmerülő kérdésekre, az újabb kihívásokra a legjobb módszerekkel a megfelelő válaszokat megtalálni.

A hadtudomány helyének, szerepének és változásainak áttekintésénél ugyanis mindazon tényezővel találkozhatunk, amelyek ma a tudományok helyzetét általában is jellemzik és meghatározzák. Mindezt annak tudomásulvételével, hogy a hadtudománnyal, illetve a hadtudományi kutatással szembeni követelmények és elvárások századunk második felében, de különösen a 80-as évektől számítva jelentősen átalakultak.

A további gondolatok lényegének bemutatása érdekében *célszerű visszaatlnunk* arra a gyökeres változásra, ami a háborús célok elérésének fontos eszközét, a hadsere-

geket, illetve a hadseregek alkalmazásával kapcsolatosan a hadtudományt érinti, azokra a változásokra, *amik nem a 90-es években, hanem már jóval korábban megkezdődtek.*

Különösen a 20. század közepéig, a társadalmak életének belső mozgását – mint erre korábban utaltunk –, fejlődését, gazdagodását, vagy elszegényedését több fontos tényező között két alapvető, a terület, valamint a nyersanyag megszerzése motiválta.

Az államok háborús törekvésében, a terület és a nyersanyag (végső soron a piacok) megszerzésében kiemelt szerepet játszottak a hadseregek. Így tehát az államok általános politikájában a hadseregek fejlesztése, felfegyverzése, újabb és újabb haditechnikai eszközök kutatása és rendszeresítése, a hadtudomány és a stratégia kiemelten fontos prioritást élvezett. Már csak azért is, mert a nagy, erős hadseregek létrehozása, építése, felszerelése, alkalmazásának előkészítése az egész társadalom belső életének is fontos „kovásza” volt.

Már jóval korábban (kb. 5. század közepén) így fogalmazta meg az ezzel kapcsolatos gondolatokat Vegetius: *„Nincsen ugyanis erősebb, boldogabb és dicsőségebb állam, mint amely bővelkedik a kiképzett katonákban?”*¹

A század második felében az egész világban, különösen Európában zajló változásokat aligha kell most részletesen áttekinteni ahhoz, hogy kijelenthessük: *ma már a világ, a társadalmak és benne a tudományos világ másként működik!* Ma már a legtöbb esetben a terület, a nyersanyag fizikai megszerzése és birtokbavétele nélkül *oldódnak meg a nyersanyag és a piac, az energia és a technológia alapvető problémái.* Ma már nem a hadseregek gyakorlati „harci” alkalmazása kell ehhez, hanem csak a vele való fenyegetés, illetve a gazdasági fölény, a különböző fenyegetések, de különösen és elsősorban a tőke, a pénz „frontján” a monopóliumok „arcvonalán” oldódnak meg a feladatok. S ennek nap mint nap mi is tanúi lehetünk az óriási méretű ipari és banki egyesüléseknek, fúzióknak, illetve ezek világméretű és határokat nem tisztelő lépéseinek, gyakorlati stratégiájának figyelemmel kísérése révén.

Leegyszerűsítve az elmondottak lényegét, tehát úgy is fogalmazhatunk, hogy a hadseregek korábbi „piacszerző” szerepét ma már nagy részben a banktőke, a hadvezérek és a vezérkarok „nagyháborús” szerepének jelentős részét a bankok, az óriásbankok „vezérkarai” vették át. *A társadalmi mozgásokban tehát ma már, úgy tűnik nem a hadseregek játsszák a fő szerepet.*

Ebből a tényből egyenesen következik a hadtudomány gyökeres változásának elkerülhetetlen szükségessége is. Így tehát Magyarország társadalmi rendszerében, valamint a nemzetközi helyzetben az utóbbi évtizedekben beállott gyökeres változások – és hazánk potenciális lehetőségeinek reális megítélése – lényeges hatást jelentettek és jelentenek a hadtudomány és a hadtudományi kutatás, valamint a stratégiák megalkotói számára.

A változás (a változó igények) szükségességének igazolásához – s csak példaként – elegendőnek tűnik emlékeztetni, hogy a 70–80-as években a hadtudománytól és a hadseregektől főként az alábbi kérdésekre várták a választ:

- milyen lesz a következő háború?
- hogyan kell azt megvívni?

1 A *hadművészet ókori klasszikusai*; Zrínyi Kiadó, Budapest, 1963. 764. old.

- hogyan kell a tömegpusztító fegyvereket a leghatásosabban alkalmazni, hogy az az ellenségnek maximális veszteséget okozzanak?
- hogyan kell az ellenséget megsemmisíteni?
- milyen lesz a totális vagy korlátozott háború várható kimenetele?
- hogyan kell felkészülni csak hagyományos eszközökkel a világháború megvívásához?
- hogyan kell egy ilyen háborút megvívni? stb.

Napjainkra ezek a kérdések már jelentősen megváltoztak, kiegészültek és gyökeresen más igények fogalmazódtak meg. Mint például:

- milyen garanciákat tud adni a hadsereg a béke megőrzése érdekében?
- milyen legyen a fegyveres erők szerepe a mai biztonság értelmezésében?
- ha a megoldás nem a totális fegyveres harc, hogyan kell megelőzni, kezelni a különböző politikai-katonai konfliktusokat?
- mit kell tenni a békemegőrzés, békeellenőrzés, békekikényszerítés során önállóan vagy a szövetségesekkel együttműködésben?
- mindezen gyökeresen új feladatok megoldásához milyen fegyveres erőket kell szervezni?
- hogyan kell a hadsereget az új típusú feladatokra kiképezni, felkészíteni?
- mindezt hogyan kell összehangolni azzal a ma még nem kizárható fenyegetéssel, amit egy esetleges regionális vagy világháború jelent vagy jelenthet? stb.

(Katonai nagyhatalmak esetében ezzel együtt egyre nagyobb figyelmet fordítanak a fegyveres erőkkel – benne az atomfegyverekkel – történő fenyegetés felhasználására is a „háborús” célok elérése érdekében.)²

Ma tehát ezekre a kérdésekre kell keresni és megtalálni a választ, ha a hadtudomány meg akar felelni a vele szembeni elvárásoknak.

Fontos nyomatékosan aláhúzni, hogy a haderőre, a hadtudományra természetesen továbbra is szükség van, de jelentősen módosult és kiegészített feladatok várnak rá, mivel teljesen más biztonságpolitikai kihívásokkal kell szembenéznie. Napjainkban a fenyegetést leginkább a politikai és katonai konfliktusok, a korlátozott háborúkkal párhuzamosan a nemzeti és etnikai problémák, a nacionalizmus, a tömeges migráció, a fegyver-, az ember- és a kábítószer-csempészet, a nemzetközi bűnözés, az „újkori gyarmatosítás”, a globalizáció elleni megmozdulások, elégedetlenségek, lázadások stb. okozhatják. Mindezek keletkezési forrása viszont éppen a most folyó világ-méretű társadalmi, gazdasági átrendeződés lesz, amelyben a főszerepet ma már nem a tömeghadseregekkel megvívandó világháború játssza. Hogy ez a kialakuló (átalakuló) „világrend” elfogadhatóan és bizonyos „garanciákkal” is működjön, a felmerülő és már meglévő kihívások ellen – minden más, elhamarkodott véleménnyel szemben –, *abban még mindig fontos szerep vár a fegyveres erőkre.* Természetesen ez a szerep más lesz, mint a korábbi, s ezért *a hadseregnek is gyökeresen másnak kell lennie, mint korábban, s a jövőben ez lenne egyik fontos kérdése a hadtudományi kutatómunkának is.*

Mindezt annak figyelembevételével, hogy a hadtudományi kutatás jelenleg,

2 Gondoljunk vissza többek között az USA fenyegetéseire az Irak elleni rendszabályok során vagy a jelenlegi balkáni problémákra.

úgy tűnik, bizonyos késésben van (ami egyébként nem új jelenség a tudomány fejlődésében), mivel a konkrét és gyakorlati helyzet sokszor azonnali válaszokat követelt és követel a gyakorlattól. Több kérdésben a magyar hadtudomány most inkább „követő vagy bizonyító”, illetve adaptációs munkára rendezkedett be, ami azonban nem jelenti azt, hogy egy sor területen (a várható új fenyegetések, a stratégia új tartalma, az ország honvédelmi felkészítése stb.) *ne tudna a gyakorlat számára már ma is kellően megalapozott ajánlások tenni*. (És reméljük, tesz is!)

A hadtudomány (a hadtudományi kutatás) helyzetének megítélése, további fejlődésének lehetőségei

A hadtudomány mai helyzetének bemutatásánál arról az állásponttól indulunk ki, hogy a hadtudomány a társadalomtudományok része, mivel a társadalmak életének legösszetettebb, legbonyolultabb és legkomplexebb jelenségével, a háborúval, a háborús cselekményekkel, illetve azok tanulmányozásával foglalkozik.

A hadtudomány folyamatosan változott, kiegészült, s létezése során minden esetben együttműködött és együttműködik más tudományokkal – azok szerves részeként, –, messzemenően felhasználva azok tapasztalatait s ezekkel együtt „építkezik” és fejlődik. A fentiekből egyenesen következik, hogy az adott társadalom életében bekövetkező politikai, gazdasági, ideológiai, haditechnikai és konkrét technológiai változások a hadtudománnyal szemben mindig újabb és újabb követelményeket támasztanak.

Napjainkban kivételesen nagy és a társadalom életének minden területére kiterjedő változás zajlik, ami a hadtudományt is számvetésre kényszeríti, miközben azt követeli, hogy higgadtan és jól eligazodva a múltjában és a jelenében, határozott válaszokat adjon a korábban jelzett nagy horderejű és korszakos jelentőségű kérdésekre.

A mai helyzetmegítélésünk és tennivalóink bemutatásához hasznosnak látjuk röviden emlékeztetni a hadtudomány fejlődésére, jelen század második felétől, különösen a 80-as évtized végétől napjainkig.

„A hadtudomány a béke és az ország alkotmányos rendjének katonai erővel és eszközökkel történő megőrzéséről, a háború és a fegyveres küzdelem elkerüléséről, a válságok és konfliktusok kialakulásáról, a lehetséges háború katonai stratégiai jellegéről, törvényszerűségeiről, a Magyar Honvédség és más fegyveres szervek, valamint az ország, a lakosság ezekre való felkészítéséről, szükség esetén a védelmi háború fegyveres megvívásáról és a békeállapot visszaállításának katonai jellegű összefüggéseiről szóló ismeretek átfogó rendszere.” (A jelen cikk szerzőjének korábbi véleménye alapján).

A fenti megfogalmazásból már akkor jól érzékelhető volt az a törekvés, hogy legalább megközelítően összhangot teremtsen a hadtudomány fogalma, struktúrája és az alapjaiban változó körülmények, illetve a felmerülő újabb és újabb igények között. Miközben már az is jól látható, hogy a „minél teljesebb definíció” megfogalmazására való törekvés meglehetősen kitágította és egyre ingatagabbá tette a hadtudomány belső struktúráját.

A további kutatásnál abból indulhatunk ki, hogy a hadtudomány értelmezése, új struktúrájának meghatározása terén egy sor kérdés tisztázása előtt állunk.

A rendszerváltás, a világ erői csoportosításában és a háborús felfogásban bekövetkezett és korábban jelzett változások, valamint az erőviszonyok világméretű

átrendeződése, korábbi szövetségi rendszerek szétesése, az új szövetségi rendszerhez való csatlakozásunk, továbbá a korunk által „kitermelt” újabb és újabb fenyegetések és kihívások mindmegannyi figyelmeztető tényező. A mindezekből eredeztethető új és jelentős változást átélő magyar biztonságpolitikai dimenziók (amelyek felsorolásától itt most eltekintünk) ugyancsak állandó kényszerítő hatást gyakorolnak – más tudományokhoz hasonlóan – a hadtudományra is.

A hadtudomány magyar szakemberei az elmúlt években nagyszámú elméleti tanulmányban és különböző tudományos konferenciákon már állást foglaltak abban, hogy a hadtudomány fogalmáról és struktúrájáról kialakított felfogásunkat határozottan korszerűsíteni, „aktualizálni” kell. A hadtudomány belső, szorosan vett katonai struktúráját ki kell bővíteni a nem háborús cselekmények katonai és rendvédelmi tennivalók, biztonságpolitikai, hadigazdasági stb. összefüggéseivel. Ezek döntő fontosságú állásfoglalások voltak.

A problémákat már nemcsak a hadtudomány – korábban vezető – szakterületein kellett tanulmányozni, hanem a hadtudományhoz, a háborúhoz, a fegyveres cselekményekhez, a honvédelemhez szorosan kapcsolódó olyan területeken is, ahol ugyancsak jelentős változások következtek be, mint a vezetés, a rendvédelem, a szervezés, a kiképzés, a haditechnika stb. területein is.

Az elmondottak következtében a hadtudomány az utóbbi időben egyre több kérdésben és folyamatosan „befogadó” tudománnyá vált.

Napjainkra – éppen a kutatók munkájának következtében és eredményeként – a hadtudomány fogalmának meghatározásában jelentős számú változattal találkozunk. A változatok általában a szűkebb vagy tágabb értelmezésről, a mind „teljesebb definíció” kereséséről szólnak – ami önmagában is alkalmas arra, hogy érzékeltesse a problémákat, illetve az újabb igényeket és feladatokat.

Melyek lehetnek azok a legfontosabb gondolatok, amelyek a tudományos életnek, a kutatóknak és az alkalmazóknak megfontolásra ajánlhatóak?

Alapgondolatként nyomatékosan aláhúzzuk, hogy csak úgy tudunk hatékonyan részt venni a hadtudomány újjászületésében, ha az a hit vezet bennünket, hogy e szándékunk sikeres megvalósítása számottevően elősegítheti a hatékony gyakorlatot, illetve a hadtudomány korábbinál jobb beilleszkedését a magyar tudományos életbe. A hadtudomány fogalmának mai értelmezésénél tehát nem az a feladat, hogy újabb és újabb, a változásokat minél teljesebben követő, illetve bemutató „definíciókat” fogalmazunk meg. Itt és most (napjainkban) jóval többről és gyökeresen másról van szó.

Ismételten megerősítjük, hogy a hadtudományt éppen az összetettségénél (interdiszciplináris jellegénél), valamint a hadtudományi kutatás objektumainál fogva félreérthetetlenül a társadalomtudományokhoz – önálló tudományágként – célszerű sorolni. Indokként az szolgálhat, hogy a hadtudomány a társadalom elméletének talán legösszetettebb jelenségével, a háború komplex kutatásával foglalkozik, és ennek keretében az ország védelmével kapcsolatos honvédelmi feladatokat, illetve a háborúkkal kapcsolatos kérdéseket teljességében (a kitöréstől a békekötésig) vizsgálja. Az emberi társadalmak életében, azok belső mozgásának jellegében, kimeneleiben döntő és meghatározó szerepet játszanak a társadalom életének legdrágább jelenségei, a háborúk. (Itt a háborúk minden fajtájára gondolunk.)

Ám mivel ezek a jelenségek sokszínűek, így a vizsgálatok is csak a más tudományokkal való szoros együttműködésben valósíthatók meg. A fentiekkel összhangban tehát hazánkban a hadtudományi kutatás feladatai körében elsősorban a biztonságpolitika katonai kérdései, illetve a nemzeti és a katonai stratégiát érintő összefüggések, a minősített időszakokkal kapcsolatos országvédelmi, rendvédelmi problémák, valamint a fegyveres erővel vagy annak részével folytatott tevékenységek módjaira vonatkozó komplex kutatások tartoz(hat)nak.

Az itt jelzett feladatcsoport jobb megértéséhez – első megközelítésben – felsoroljuk azokat a – katonai és nem csak katonai – feladatokat, amelyekkel a 21. század kezdetével (egy részével már napjainkban is) találkozhatunk, s amelyek tisztázása több tekintetben még a hadtudományra vár.

A várható feladatok előreláthatólag két nagy csoportba sorolhatók (változat):

A) *Háborús jellegű cselekmények:* korlátlan nukleáris háború, korlátozott nukleáris háború, nemzetközi háború, regionális hagyományos háború (konfliktus), korlátozott hagyományos háború (konfliktus), felkelések leverése, békekikényszerítő háború (légi hadművelet, tengeri hadművelet, szárazföldi hadművelet vagy ezek kombinációja), rajtaütések, terrorizmus elleni műveletek stb.

B) *Nem háborús jellegű cselekmények:* katasztrófaelhárítás, polgári támogatás, környezetvédő műveletek, humanitárius segítségnyújtás, fegyverzet-ellenőrzés, nemzet(köz)i segítségnyújtás, békefenntartás, békeépítés, erődemonstráció, nem harccal járó kiűritő műveletek (menekültek ellátása), kábítószer-kereskedelem elleni műveletek, szankciók erősítése, békeellenőrzés stb.

(Természetesen ezen feladatok végrehajtásához nemcsak a fegyveres erők, hanem a rendvédelmi és más, a honvédelemben részt vevő erők állománya is bevonható.) A hadtudomány lényegével, struktúrájával, „besorolásával” kapcsolatosan – a további közös munkánk egységesebb értelmezése érdekében – az előzőekre épülő, a hadtudomány fogalmára vonatkozó ajánlásunkat (részletezés nélkül) az alábbiak szerint összegezzük:

A hadtudomány a honvédelemmel kapcsolatos elméleti és gyakorlati tevékenységek olyan rendszere, amely magában foglalja a védelemmel, a hadviseléssel, a fegyveres küzdelemmel kapcsolatos elméletet és gyakorlatot, valamint a védelemgazdaságtant, a haditechnikát és a rendvédelmet.³ Önálló tudományágként részletesen foglalkozik a fegyveres erők, illetve az ország katonai védelmében részt vevő más erők és szervezetek béke-, valamint háborús alkalmazása előkészítése és mindenoldalú támogatása és biztosítása elméleti, illetve gyakorlati kérdéseinek elméleti kutatásával, az elméleti és a gyakorlati feladatok előkészítésével (az itt korábban felsorolt „háborús” és „nem háborús” cselekményeknek megfelelően).

Az itt ajánlott összegzés jól láthatóan gyökeresen különbözik minden korábbi változattól. Csak az alapvető és „tartós” pilléreket foglalja magában, amelyek nem igényelik a folyamatos változtatást és „igazítást”. A követelményekhez való rugalmas igazodás elsősorban a belső struktúrában jelenik meg. Az ajánlott fogalom egyben jelzi

3 Korábbi vizsgálatok során felmerült, hogy a „rendvédelem” egyre pontosabb meghatározása következtében még arra is sor kerülhet, hogy kellő előkészítés és kellő indokok feltárása után az akár önálló tudományággá is válhat. Ma ezt az álláspontot is újra felül kell vizsgálni.

az országvédelem komplex értelmezésére való utalást, amikor – éppen a jelenleg is „élő” belső struktúra miatt – a hadtudomány állományába sorolja a védelem általános kérdéseivel és a rendvédelemmel kapcsolatos feladatokat is. (Az itt és jelenleg még fellelhető ellentmondás feloldása előttünk álló feladat.)

A hadtudomány és a hadtudományi kutatás legfontosabb objektumai, tudományági témakörei (tudományszakai):

Részleteiben: a hadtudomány általános elmélete, nemzeti katonai stratégia, katonai doktrína (doktrínák), hadászat, hadművelet, harcászat (hadműveleti művészet). A katonai konfliktusok (nem háborús feladatok kialakulása, kezelése), biztosítás (megóvás, túlélőképesség), logisztika.

A katonai felkészítés (csapatok, törzsek, intézmények, szervek), haderőszervezés, hadkiegészítés, védelem-gazdaságtan és hadigazdaságtan, hadiipar, haditechnika, határőrizet, közrendvédelem a minősített időszakokban, terület- és polgári védelem, az állami és közigazgatási rendszer feladatai, a védelem polgári tervezése, a hadtörténelem (a háborúk, a haditechnika és a katonai gondolkodás története) stb. Megemlítjük, hogy vannak olyan nézetek, amelyek az itt felsorolt tudományszakok egy részét csak a hadtudomány periferikus részének említik. Most e vitát nem tartjuk fontosnak részletezni.

A felsorolt fogalomhoz és struktúrához viszont néhány fontos, a jövőt érintő ajánlást kell tennünk, melyek elfogadása hosszú távon könnyen áttekinthetővé teszi mind az oktatáshoz, mind a tudományos továbbképzéshez szükséges „tudományos besorolásokat”, a témák meghatározását és kapcsolatát a tudományon belül és más tudományágak között. (Részleteiben lásd az 52–53. oldalon lévő táblázatot.)

Az ajánlott „definícióban” megjelenő rendvédelemmel kapcsolatban:

Az ország védelmének egyre komplexebb értelmezése keretében a „klasszikus” hadtudomány mellett, illetve a hadtudományon belül egyre inkább megjelentek – több más tényezővel együtt – a rendvédelemmel kapcsolatos különböző (hazai, sőt nemzetközi) igények is. Ezzel kapcsolatos az, hogy mindenekelőtt fontos lenne egységes értelmezést adni a rendvédelemnek, s ezen belül a rendvédelmi szervezeteknek. Ez a munka jelenleg is folyik. A rendvédelemhez jelenleg az alábbi szervezetek tartoznak: Határőrség, Rendőrség, Polgári védelem, Tűzoltóság, Vám- és Pénzügyőrség. Ezek feladatainak, vezetésük rendjének és struktúrájuknak szabályozása napjainkban folyó kormányzati szintű feladat.

Az elmúlt időszakra vonatkoztatva a kialakult hadtudományi struktúrát és folyamatot – tekintettel a fenyegetés és a biztonság komplex értelmezésére – akár természetesnek is vehetjük. Az elmúlt évtizedek alatt, különösen a 80-as évek elejétől a hadtudomány „oktatási-képzési bázisának” helyzete, a tudományos továbbképzés és a posztgraduális képzés kialakult rendszere és működése eredményeként, mint korábban említettük, a hadtudomány „sajátos befogadó” tudományággá gazdagodott.

A befogadás során – az érintettekkel egyetértésben – a rendvédelemmel kapcsolatos tudományos témák gondozóit, a posztgraduális képzés vonatkozó részét, a tudományos továbbképzés feladatait a hadtudományi struktúrán belül oldottuk meg. *Ezt akár el is fogadhatnánk a jövőben is!*

Az így kialakult helyzet azonban egyre feszítőbb hatást gyakorol a hadtudományra. Egyre több kérdés merülhet fel, hogy vajon a rendvédelem különböző területei valóban a hadtudomány részeit képezik-e? Jelenleg erre nincs egyértelmű válasz. Ugyanakkor van egy kialakult, az élet által kikényszerített gyakorlat, amit nem lehet teljesen figyelmen kívül hagyni, *sőt tekintettel a feladatok komplex jellegére: dönthetünk a hadtudomány máig kialakult „komplex” értelmezése mellett is.*

Hogy mi lehet tehát a megoldás? Tekintettel a kialakult helyzetre, hazánk konkrét helyzetére, az ország honvédelmével, védelmével kapcsolatos feladatok egyre komplexebb felfogására, a megjelenő igényekre és a hadtudományi alapképzésben és a posztgraduális képzésben kialakult helyzetre, elfogadva az ajánlott hadtudományi fogalom új értelmezését, fogadjuk el természetesnek a kialakult struktúrát is. (Itt feltétlenül vissza kell utalnunk a bevezető részben említett és a korábbiaktól gyökeresen eltérő feladatokra.)

Az elmondottakkal kapcsolatosan nyomatékosan aláhúzzuk:

1. Miközben a hadtudomány sajátos és mai magyar értelmezését keressük, szilárdan valljuk, hogy a hadtudomány más országok hadtudományával szorosban együttműködő tudomány, amely ugyanakkor megköveteli a hazai aktualitást, illetve egy-egy szakterületen a szükséges és indokolt magyar koncepció kialakítását.
2. Az mellékletben bemutatott (ajánlott) struktúra elemeinek felsorolása nem állandó, a helyzettől, a körülményektől függően állandóan változik, pontosul, kiegészül (többek között a hadtudományi kutatásnak éppen ez az egyik fontos feladata).
3. A hadtudomány tehát napjainkban tanulmányozza és feltárja a honvédelemben részt vevő valamennyi erő nem háborús és háborús alkalmazásának mindazon általános tényezőit, amelyek tükrözik a háborúk (konfliktusok) elkerülhetőségének katonai lehetőségeit. A konfliktusok és háborúk menetének, illetve kimenetelének az ország geostratégiai helyzetétől, a szemben álló felek politikájától, gazdasági, tudomány-technikai és katonai stb. lehetőségeitől függően.

Ezen belül részletesen vizsgálja az ország honvédelme előkészítésének elméleti és gyakorlati kérdéseit, a konfliktusok és a háborúk kimenetelét befolyásoló olyan tényezőket, mint a méretek, a célok, a jelleg, a résztvevő erők összetétele, felszerelése, fegyverzete, a támogatás és a mindenoldalú biztosítás (támogatás) alapvető kérdései, azok változásai stb.!

Kutatásának alapvető tárgya lehet – a konfliktusok és a nem háborús feladatok előkészítésének, valamint kezelésének kérdéseivel együtt – továbbra is a fegyveres küzdelem előkészítése és sikeres végrehajtása legfontosabb összetevőinek vizsgálata.

Ennek keretében kutatja a honvédelemhez szükséges katonai feltételek – szervezetek, fegyverzet, haditechnikai eszközök, együttműködők stb. – fejlődésének objektív folyamatait.

Kutatásai alapján ajánlásokat tesz a katonai stratégia, a katonai doktrínák, a hadászat, a hadművelet, a harcászat elméleti és gyakorlati kérdéseinek megoldására, a fegyveres erők (a katonai honvédelemben részt vevő erők) építésére, szervezeteinek

A Tudományterületek és azok nagybani felosztása

Tud. ter.	Tudományág	Tudományszak (szakágazat)	Szakterület (szak)	Hadtudományhoz kapcsolódó témák	Megjegyzés
Természeti tudományok (1)	– Biológiai tudományok – Matematikai és fizikai tudományok – Csillagászat – Föld- és környezettudományok stb.			– Katonai meteorológia – Katonai térképészet – Ballisztika – Katonai geodézia stb.	A tudományágak részletes felosztásával nem foglalkozunk
Műszaki tudományok (2)	– Anyagtudományok és az energetika – Építészet – Építőmérnöki tudományok – Villamosmérnöki tudományok – Informatikai tudományok – Gépészet – Kommunikáció – Áramlás- és hőtechnika – Kémiai tudományok stb.			– Katonai rendszerelmélet – Katonai híradás – Katonai hírszerzés – Katonai informatika – Hadiipari termelés – Katonai információvédelem stb.	A hadtudományt is csak a legáltalánosabb kérdésekben ábrázoltuk
Társadalomtudományok (3)	(Valamely jelenséggel foglalkozó tudomány, illetve ezek összessége) – Állam- és jogtudomány – Közgazdaságtan-tudomány – Gazdálkodás- és szervezés-tudomány – Nevelés- és tudásátadási tudomány – Társadalmi szociológiatudomány – Közigazgatás-tudomány – Vezetés- és szervezés-tudomány HADTUDOMÁNY stb.	<i>A hadtudomány általános elmélete</i> – Nemzeti katonai stratégia – Katonai doktrínák – Hadászat, hadművelet, harcászat – Hadműveleti művészet – Katonai konfliktusok – Biztosítás, támogatás – Logisztika* – Katonai felkészítés – Haderőszervezés hadkiegészítés – Védelem-gazdaságtan – hadigazdaságtan RENDVÉDELEM*	– Hadtörténelem – A tudományág-struktúra elemzése – Hadtudomány és más tudományok kapcsolata – Kutatásszervezés – Hadtudományi képzés, továbbképzés (A továbbiakat csak összevontan soroljuk fel) – Geostratégia – A háborúk hadászati jellege, elvei, módszerei, formái, konfliktusai, béketeremtés, békefenntartás stb. kutatása – Hadászati felderítés – Hadászati műveletek – Hadszíntér-előkészítés – Katonaföldrajz – Harckészültség, mozgósítás – Álcázás – Vezetés stb.	– Katonai szociológia – Katonai oktatás – Nemzetközi katonai kapcsolatok – Biztonságpolitikai stratégia – Nemzeti biztonsági stratégia – Katonai beruházás – Katonai pénzügy – Katonai (hadi) jog – Katonai vezetés stb.	A *-gal jelzett szakok pontosítása jelenleg folyamatban van

Társadalomtudományok (3)			- Körendvédelem - Határőrizet - Polgári védelem - Katasztrófavédelem - Vám- és pénzügy - Védelem Polgári tervezése - Állami és közigazgatási rendszer előkészítése stb.		
Orvostudományok (4)	- Elméleti orvostudomány - Klinikai orvostudomány - Anyagcsere-kutatás - Gyógyszertudomány - Humángenetika - Közegészség-tudomány - Járványügyi tudomány stb.			- Katonai egészségügy - Katonai gyógyszerellátás - Tábori eü. ellátás - Katonai repülőorvosi szolgálat - Katonai és pv. járványtan - Katasztrófa-egészségügy stb.	
Mezőgazdasági tudományok (5)	- Növénytermesztés - Állattenyésztés - Környezetvédelem - Állatorvos-tudomány - Kertészet - Növénynevelés stb.			- Katonai állategészségügy - Katonai környezetvédelem stb.	
Bölcsészettudomány (5)	- Filozófia - Történelem - Politilógia - Szociológia - Filológia - Kulturális antropológia stb.			- Katonai filozófia - Katonai etika - Katonai pszichológia - Katonai mentálhigiéné - Hadtörténelem (a hadtudományhoz is) - Katonai nyelv stb.	
Művészetek (6)				Katonai művészet és hagyományápolás stb.	
Hadtudomány (8)				Tábori lelkészek tevékenysége békében, háborúban (katonai konfliktusokban)	

Megjegyzés: Az anyagban a „tudományterületek” az Országos Doktori és Habilitációs Tanács által – az Oktatási Minisztérium számára – előkészítés alatt álló javaslata alapján kerültek megjelölésre (2000. február). A tudományterületek vonatkozásában még további – a hadtudományt is befolyásoló – viták és változások várhatók.

konkrét kialakítására, felkészítésük, anyagi-technikai ellátásuk, valamint a biztosítás és a logisztika feladatainak legcélszerűbb előkészítésére, illetve végrehajtására.

Mindezek érdekében összegzi és általánosítja a hadtörténeti (hadtörténelmi) tapasztalatokat, felhasználva mindazon tudományos eredményeket, amelyek más tudományterületeken (tudományágakban) születtek és közvetlenül vagy közvetve hozzájárulnak az ország védelmi képességeinek (honvédelmének) erősítéséhez, megszilárdításához.

Ismételten megerősítjük, hogy a magyar hadtudomány helyzete, fejlődésének tendenciái, az új igények „felismerésének” készsége, a diszciplínával kapcsolatos felfogás, az elért eredmények, a más tudományokkal való együttműködésnek nyomatékos hangsúlyozása egybeesik az európai, a környező országok hadtudományi felfogásával és értelmezésével.

Végezetül megemlítjük, hogy a hadtudományi kutatók előtt – utalva az előzőekre – számtalan, még megoldatlan további kérdés tornyosul, amely kérdések közül mindenképpen célszerű lenne kiemelni és előresorolni azt a nagyon szorosan összefüggő „nagy hármast”, amit az alábbiakban lehetne megfogalmazni (a konkrét válaszok megadása a konkrét kérdésekre: milyen háború, milyen hadsereg, milyen fegyver stb. meghatározásának felvetése nem képezte e cikk célkitűzéseit).

1. A honvédelem feladatai és a nemzetközi feladatok lehető legrészletesebb feltárása az előzőekben említett háborús és nem háborús cselekmények idején.
2. Az itt jelentkező feladatok végrehajtásához szükséges katonai (és nem csak katonai) szervezetek és felszerelések.
3. A kiképzés (felkészítés) korábbtól gyökeresen eltérő és az előzőekben meghatározott feladatokhoz igazodva.

Megjegyzés a „hármast” feladathoz:

- Minden tekintetben egyeztetni kell a katonai szövetségben kialakult elvekkel és nézetekkel.
- A három téma kutatása nemcsak a katonáknak és katonákról szól, hanem mindazoknak, akik az 1. pontban megfogalmazott feladatok végrehajtásában érintettek.

Különösen jelentősnek tartjuk azt az álláspontot, hogy a hadtudomány előtt álló újabb és újabb feladatok megoldásánál körültekintően és higgadtan mindenkor végig kell gondolnunk a következő nagyon fontos összefüggést: mit, miért, és hogyan kell tenni, s mindezt úgy, hogy megőrizzük a jelenleg is meglévő gazdag tapasztalatainkat, mert ilyenek is vannak bőségesen.

Ezzel függhet össze az is, hogy a gazdag nemzetközi tapasztalatok átvételénél ne elégedjünk meg azok egyszerű „lemásolásával”, hanem törekedjünk azokat a magunk „képére” formálva valóban adaptálni. Ha ezt tesszük akkor a további kutatómunkánk sikeres lesz.

Ács Tibor

Hadászati gondolkodásunk gyökereiről

A hazai katonai elméleti írásokban ritkán találkozunk utalással a korábbi évtizedekben, évszázadokban született magyar hadtudományi művekre, amiből az a szomorú következtetés is levonható, hogy hadtudósaink, szakértőink nem is ismerik elődeiket és azok munkásságát. A mai kutatók, szerzők, megfélekezni látszanak arról, hogy a „a történelem az élet tanítómestere”, és elmulasztják felkutatni s figyelembe venni a magyar katonai gondolkodás eredetét, történetét és a különböző korokban élt hadtudósok teljesítményeit. Sajnálatos, hogy mindez a mi folyóiratunkra is jellemző, ezért is adunk örömmel helyet, a következő cikknek, amelynek szerzője Kápolnai Pauer Istvánnak, a múlt század utolsó harmada egyik legkiemelkedőbb magyar hadtudósának életét és munkásságát mutatja be olvasóinknak. A hadtudós értékes szellemi hagyatékának – különösen fő művének, a Magyarország hadászati védelme észak vagy keletről jövő támadás ellen c. munkájának – megismerését s tanulságos életpályájának feltárását nemcsak a nemzeti hagyományok ápolása teszi kötelezővé, hanem aktuális kutatási feladataink is indokolják.

Hollán Ernő, az MTA rendes tagja, 1870–1872 között honvédelmi államtitkár, 1871-ben írta a következőket: „Az önálló kutatás terén csakis egy íróval, Kápolnai Pauer Istvánnal találkozunk Magyarország hadászati védelme észak vagy keletről jövő támadás ellen című művében. Kápolnai a hadászati elveket tartva szem előtt, élénk világlátásban tünteti fel nemcsak hazánk, de még Oroszország nyugati részeinek hadászati viszonyait is. Hadászati kutatásokban kitűnő jártasságot tanúsító módon jelöli ki Európa a Fekete-tenger felé hajló lejtőjének hadászati vonalait és pontjait, mérlegeli azok fontosságát, és majdnem minden előfordulható körülményt tekintetbe véve, minden egyes konkrét esetnek megfelelően határozza meg azok becstét és befolyását a netán e tájakon vívandó harcokra.”

Egy érdekes katonai pálya főbb állomásai és jellemzői

Kápolnai Pauer István egész életét és tudományos munkásságát az 1848–49-es magyar polgári forradalom és szabadságharc döntötte el, határozta meg. Ő a hadtudósoknak ahhoz a generációjához tartozott, akinek tudományos munkássága az emigrációban kezdődött el és teljes kibontakozása a dualizmus első két évtizede alatt teljesedett ki. Nem vált világhírű tudóssá, de a korabeli európai hadtudományi körök felfigyeltek írásainak értékére, elismerték eredményeit. A hadi tudományosság fő szerepvivőjeként neki is köszönhető, hogy a dualizmus korában európai színvonalúvá vált a hadtudomány és művelése Magyarországon. Kápolnai Pauer István élete a viharos 19. század utolsó kétharmadát ívelte át. Olyan időszakban élt, amikor Magyarországon, a Habsburg Biro-

dalomban, Európában és a világban hatalmas társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális, tudományos, hadügyi változások és átalakulások következtek be. Gyermekeként átélte a reformkort, cselekvő részeseként a forradalmat és szabadságharcot, az önkényuralmat, az emigrációt, a kiegyezést és a dualizmus első három évtizedét. Mindezek hatását jól mutatják életútjának főbb állomásai és tevékenységének területei.

Kápolnai Pauer István 1833. augusztus 19-én született Pesten. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc eseményei magukkal ragadták a tehetséges diákot, aki alig múlt 14 éves, amikor önként beállt a honvédseregbe. Honvéd köztüzérként és tizedesként 17 csatában és ütközetben vett részt és kétszer sebesült meg. A világosi fegyverletétel után besorozták az osztrák hadseregbe, de kiújult sérülései és fiatal kora miatt ideiglenes „behívásig” leszerelték. Ezután sem tétlenkedett, 1850 és 1854 között a József-ipartanoda, politechnikum kitűnő tanulmányi eredményű mérnökhallgatója.

A császári hadsereg azonban nem feledkezik meg róla: 1854. február 11-én behívták a cs. kir. 37. sorgyalogezredbe közkatónának, ahol később előléptetik altisztnek, majd hadnagynak. Részt vett 1859. évi itáliai hadjáratban. Haladó nézeteitől vezérelve 1860. május 1-jén – lemondva hadnagyi rangjáról – kilép a cs. kir. hadseregből, és a magyar ügyet is szolgálva, önként csatlakozik Garibaldi hadseregéhez. Hadnagyként, főhadnagyként és századosként a vezérkarban és az 1. olasz zászlóaljban szolgált, kitűnt Nápoly bevételénél, a Voltunó folyón való átkelésnél és az azt követő csatában. Garibaldi hadseregének feloszlása után, 1861-ben az aqui tisztitanoda, 1862-ben a cummeoi tisztí akadémián tanára, 1862 és 1866 között az itáliai magyar légió vadász századosa. A kiegyezés után, 1867-ben hazatért: a *Honvéd* című katonai lap főmunkatársa és segéd-szerkesztője lett, majd 1868 és 1870 között vasútépítő vállalatoknál hivatalnokoskodik.

Életének újabb gyökeres fordulata akkor következik be, amikor 1870 augusztusától 1888 júniusáig a *Magyar Királyi Honvédség tisztje* lett. Ezt az időszakot századosként kezdte el, és ezredes volt, amikor „rokkantként” nyugállományba helyezték. Szolgált különböző beosztásokban honvéd zászlóaljaknál, a vezérkari ügyek előadójaként és másodsegédtisztjeként a honvéd főparancsnokságon, 1886. szeptember 13-tól a pécsi 82. honvéd gyalogfeldandár parancsnoka. Ám legtovább 1872 és 1886 között a harcászat és tereptan, a hadászat és a hadtörténelem tanáraként működik a központi gyalogtisztí és tisztképző iskolán, a Ludovika Akadémián és a törzstisztí tanfolyamon. Közben igen jó eredménnyel elvégzi – 1873. szeptember 27-től 1875. október 31-ig – az Európa-hírű, legrangosabb bécsi cs. kir. hadiiskolát is. Az ott készült minősítése szerint is nagyon tehetséges, igen szorgalmas, és sokoldalú kiváló tudományos ismeretekkel rendelkezik a hadseregszervezésből, a harcászatból, a hadászatból, a hadtörténelemből, a katonaföldrajzból, a tereptanból és a terepfelvételből. Alapos tudományos ismeretei és nagy katonai tapasztalatai segítségével hadtudományi kutatásokat folytat, melynek eredményeként dolgozatai, tanulmányai és cikkei rendszeresen megjelennek a folyóiratokban és más lapokban.

Katonai minősítései azt is kiemelik, hogy igen művelt és nagyon jártas az irodalomban; tökéletes a német, a francia, az olasz, az angol nyelvtudása, ír és olvas spanyolul, oroszul, törökül, románul. Sőt azt is hangsúlyozzák, hogy beutazta Európa országait és az olasz vezérkar megbízásából még Algériát is megjárta. Itáliai tartózkodása alatt kezdett elmélyedni a hadtudományokban és 1862-ben Turinban jelenik meg első magyar nyelvű munkája, *Az Árpád-család még nem halt ki* címmel.

A hazai hadtudomány indikátora

Talán szokatlannak tűnik, hogy Kápolnai Pauer Istvánt a hazai hadtudomány „indikátora” kifejezésével illetjük. Ám az közismert, hogy az „indikátor” gyakran használt kifejezés, amivel valami változást jelzünk a tudományok valamelyik területén. Ezt az indikátor szerepet, illetve a hadtudomány változását, fejlődését jelezte Kápolnai tudományos munkásságának fellendülése Magyarországra való visszatérése után. Értékes írásai felkeltették nemcsak a tudományos körök, de a nagyközönség figyelmét is, és megalapozták hadtudományi írói hírnevét. Tudományos munkálkodásában mindenekelőtt azt tartotta szükségesnek, hogy a hazai lapokban teremtsék meg, rakják le a magyar nyelvű hadtudományi irodalom alapjait. Ennek megvalósítása érdekében 1867 és 1887 között a napilapoknak és folyóiratoknak egyik legszorgalmasabb katonai munkatársa volt. Húsz esztendő alatt a hadtudomány minden szakterületébe vágó, több mint 300 tanulmánya, cikke, közleménye jelent meg a Honvéd, a Pesti Hírlap, a Fővárosi Lapok, a Budapesti Hírlap, a Hazánk, a Századunk; a Századok, a Ludovica Akadémia Közlönye, a Hadtörténelmi Közlemények és más periodikákban. A Pallas Nagy Lexikonnak is munkatársa, valamint 1869. augusztus 15-től 1872. március 2-ig sikeres szerkesztője volt a Katonai Közlönynek.

Szerteágazó irodalmi munkásságának, publikációinak vizsgálata nemcsak időigényes, de nagy terjedelmet is igénylő, nehéz hadtudomány-elméleti és hadtudomány-történeti feladat volna. Ezért most csak arra vállalkozhatunk, hogy Kápolnai Pauer István fontosabb műveinek néhány jelentős tudománytörténeti és hadászati értékét villantsuk fel. A kiegyezés évében – de még a Monarchia véderőről, a királyi honvédségről és a népfelkelésről szóló 1868: XL., XLI., XLII. törvények elfogadása előtt – jelent meg Pesten a magyar közvélemény követelte, önálló nemzeti hadügy és hadsereg felállítását tudományosan is indokló két műve.

Az egyik a *Honvéd kézikönyv* (Oktató levelek) című, négy részből – I. Szolgálati Szabályzat (78 o.), II: Harcászat (159 o.), III. Tábori Utasítás (94 o.), IV. Fegyvertan (143 o.) – állt. Ezt a munkát a legújabb európai hadtudományi művek és katonai szabályzatok, a saját magyar katonai hadi tapasztalatai alapján állította össze, és az új magyar honvédség szabályzatai fő kútforrásának szánta.

A másik műve a ma már könyvtárazati ritkaságnak számító, csak az OSZK-ban és MTA Könyvtárban megőrzött: *Magyarország hadászati védelme észak vagy keletről jövő támadás ellen* (Pest, 1867. 46 o., 1 térk.) közreadása nagy feltűnést keltett, nemcsak az országban, de a határokon túl is. Erről, egyik legkiemelkedőbb hadászati munkájáról igen elismerően írtak a külföldi katonai lapok is. Kápolnai ebben a művében eredeti kutatási nézeteit kifejtve, a „hadászat örök igaz alapelvei” segítségével tette vizsgálata tárgyává: „hazánk hadászati védelme” lehetőségeit. Már a kortársai – így Hollán Ernő is – megállapították, hogy a mű mondanivalója egészen új, mert míg az eddig (1871-ig) ebből a témából más nyelveken közreadott kis számú munka inkább csak kevés hadászati észrevétellel bővített katonaföldrajzi leírásnak volt mondható, „addig Kápolnai egyedül csak a hadászat terén foglalva állást, a földrajzi ismereteket az olvasóban már feltételezi, s csak is a támadás minden lehető nemének kutatásával, és a minden egyes támadási modornak a különféle körülményekhez mért hadászati védműködések megállapításával foglalkozik.”

Kápolnai kitűnő műve három fő részre oszlik: a) az egyedül északról, b) az egyedül keletről és c) az egyidejűleg északról és keletről is jövő támadásoknak és az ezeknek visszaverésére legcélszerűbb védelmi hadműveletek leírására. A szerző mindhárom esetben felsorolja azokat a variánsokat, melyek mind a támadásban, mind az annak ellenszerélő használandó védelemnél, részint az illető hadvezér személyiségénél, részint a hadseregek számarányánál, részint a hadjárat alatti évszak sajátosságainál fogva egyáltalán elképzelhetők. A mű minden részében kellő tapintattal figyelembe vette a terepet, a népességet, a közlekedési és a nemzetgazdasági viszonyokat, mint fontos tényezőket. A hadászati működések tervezetében kellően méltányolta a harcászati elemet is, s végül a hadászati vonalak és pontok bemutatásánál mindig figyelembe vette az azokon működő hadseregek számarányát és ezek figyelembevételével határozta meg minden egyes pont hadászati hatáskörét.

A korabeli elemzők szerint Kápolnai művének gyakorlati értékét és becsét leginkább az a körülmény adja meg, hogy Oroszország védelmi rendszerét és vasúthálózatát valóban abban az irányban fejlesztették ki, melyet Kápolnai – azon alapelvből kiindulva, hogy a haditervek készítésénél mindig a másakra nézve a legkevésbé kedvező körülményeket kell szem előtt tartani – már 1866–67-ben, amikor az orosz átalakulásról még szó sem volt, befejezett tényként kezelt. Így például a Breszt–Litovszknak kettős hídfővé átalakítását, a Pulswynál épített kisebb kettős hídfőt, Kijevnek az orosz tartalék hadsereg gyülekezési és támaszpontjául szolgáló nagy erősített táborra való átalakítását, a Zawichostnál épített a Visztulán való átkelést előkészítő védelmi műveket, a Lengyelországot Balsán át a Fekete-tengerrel, valamint a Kijevet nyugatról és Balsát Jassyval összekötő vasutakat, 1867-ben Kápolnai már kiindulási pontokul tekintette, holott akkor e hadászati tényezők létezésének még a tervezése sem került szóba.

Hollán Ernő megállapítása szerint: „E tény már önmagában elég volna Kápolnainak a hadászati diagnózisban való jártasságának feltüntetésére, és fölöslegessé teszi, az ügyesség bebizonyítására, az imént lefolyt [1870–71. évi porosz–francia] háború alatt a Pesti Kapla hasábjain megjelent hadászati cikkeire hivatkozni, melyekben meglepő határozottsággal majd minden egyes hadműködés eredményét már néhány nappal előre és mindig helyesen jósolta, jelezte.” Egyet kell értenünk Hollán Ernő 1871. évi megállapításaival Kápolnai Pauer István kiváló hadászati képességeiről, mert aki veszi a fáradságot, és elolvassa ezt a kis terjedelmű, de annál nagyobb értékű hadászati alkotást, rádöbben arra, hogy 1867. évi stratégiai próféciaja az első és a második világháború alatt lényegében megvalósult a Magyarország elleni orosz, illetve szovjet hadászati támadó hadműveletek során.

A jeles hadtudós elismerő hazai és külföldi nyilatkozatokat kapott *A magyarok hadjáratai* (1868) című tanulmányaért is. *A kartács-lövegek harcászati alkalmazásáról* (Bp., 1873.) című munkájával, melyet német nyelven is közreadott, elnyerte az akkor vezető európai hadtudomány, a német katonai irodalom dicséretét. Persze nem lenne érdektelen foglalkozni olyan írásaival, mint az *Észrevételek a hadiköltésérvetítéshez* (1869), *A katona élelmezése a háborúban* (1876), *A háborúban követendő nemzetközi jog és szokások alapelveiről* (1877), a franciából magyarra fordított *A nemzetközi jog szárazföldi háborúban követendő szabályainak kézikönyve* (1881) és más értékes munkáival.

Az MTA Hadtudományi Bizottságának első titkára

A dualizmus korában a közös hadseregbeli összbíróalmi érdekű és a magyar királyi honvédségbeli bizonyos szempontú nemzeti érdekű hadtudományi kutatások mellett a Magyar Tudományos Akadémia III. osztálya keretében is újra megindult a hadtudományok művelése. A nyolcvanas évek elejére az MTA ilyen irányú munkálkodásának lendülete a hadtudományi tagok elhunytá következtében azonban megtört. Egyre égetőbbé vált az arra érdemes hadtudósok bevonása az Akadémia tevékenységébe. Ekkor került sor Hollán Ernő tábornok, tiszteletbeli tag 1881. március 28-i ajánlására, melyben a 47 éves Kápolnai Pauer István honvéd őrnagynak, a Ludovika Akadémia tanárának levelező tagi megválasztását kezdeményezi. Az ajánlásban kiemeli, hogy Kápolnai tűnt ki a leginkább a hadi tudományok elmélyült művelésével és irodalmi munkásságával, több jeles eredeti mű közreadásával, a hazai hadi irodalom gazdagításával és nemzetközi hírnevének növelésével.

Az MTA nagygyűlés 1881. május 19-i ülésén 26 szavazattal 6 ellenében választják meg levelező tagnak. Székfoglaló értekezésének témájául kora egyetemes és hazai tudományosságának egyik legvitatottabb problémáját – a tudomány osztályozásának kérdését – boncolgatta. Megkísérelt választ adni arra a kérdésre, hogy a hadtudomány a matematikai és a természettudományok vagy a társadalomtudományok közé sorolandó. Az MTA III. osztálya 1881. június 20-i ülésén olvasta fel *A hadtudomány viszonya a többi tudományhoz* című értekezését.

Meghatározása szerint: „*A hadtudomány az állam rendelkezésére álló haderők cél szerű szervezésével és harcra való alkalmazásával foglalkozik, míg a hadeszközök készítése és hasznavehető állapotban tartása segédtudományainak tárgyait képezik.*” Világosan elutasította azt a nézetet, mely szerint „a hadtudományhoz mind az tartozik, ami a háborúval egyáltalában bármely összefüggésben áll.” Azt viszont természetesen tekintette, hogy mint minden tudomány, így a hadtudomány is több más tudományssal bizonyos viszonyban áll, melynek ismerete nélkül nem jelölhetjük ki az utat, „amelyen a hadtudomány elsajátítható.”

Álláspontja szerint a tudományt a tények és azok okainak ismerete, vizsgálata képezi. Ebből vont le azt a következtetést, hogy a hadtudomány helyét a tudományok általános osztályozásánál csak akkor határozhatjuk meg, ha megállapítottuk, hogy a diszciplína milyen tényekkel foglalkozik, és ezeket a tényezőket mik idézik elő. Mivel tétele szerint a hadtudomány tényeit a hadi események képezik, *a hadtudósna az kell kutatnia*, hogy: 1. milyen tényezők működtek közre egy-egy hadi esemény létrehozásában; 2. az egyes tényezők milyen befolyást gyakoroltak a hadi esemény fejlődésére; 3. ezek alapján egy adott konkrét esetben az ilyen tényezőkkel vagy az ilyen tényezők ellen az állam érdekeit célszerű hadműködésekkel hogyan lehet megvédelmezni.

A téma elmélyült vizsgálata alapján állította fel azt a tételét, hogy *a katonai mentalitás korszerűsítése érdekében „a tudományos kiképzés alapjául” a filozófiát kell tekinteni.* Mert a filozófia az, „amely valamennyi tudományt kutatásai körébe von, azokat saktól tisztázza és tanítványait a tudományos kutatásoknál követendő elvekre tanítja.” II. Frigyes és Napóleont idézve egyértelműen kimondja, hogy „a hadtudo-

mány alapját a hadtörténelem képezi”, de megjegyzi, hogy kevés olyan hadtörténeti mű található, amelyek „a hadtudomány alapelveit tárgyalják”. Követendő mintának Jomini és Clausewitz műveit tekinti és a clausewitz-i axiomát megismételve jelenti ki: „Az objektív tudás csakis a hadtörténelem adatainak az elmélet segítségével való tanulmányozása által válik szubjektív képességgé.”

Értekezésében kiemeli a nemzetgazdaság és a hadügy szoros összefüggéseit és ez alapján a nemzetgazdaságtant a hadtudomány fontos segédtudományának tekint. Hangsúlyozza a hadtudományok és a jogtudományok kapcsolatának jelentőségét is. Még számos érdekes nézetet és tételt kifejtve, elemezve, vont le azt a végkövetkeztetést, mely szerint: „1. a hadtudomány alapja a történelem; 2. a hadtudomány a társadalmi tudományok közé sorozandó, és 3. a matematika és a természettudományok a hadtudományoknak csakis segédtudományait képezik...”

Megállapítható, hogy némi hatása volt Kápolnai székfoglalójának, de az MTA álláspontján és tudományfelfogásán nem változtatott: a hadtudomány nem került át a II. Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztályába, hanem maradt a III. Matematikai és Természettudományok Osztálya keretében.

Ebből az időből Kápolnai Pauer István nevéhez kötődik még egy olyan tett, amely kitörölhetetlen a magyar tudományosság történetéből, a magyar hadtudomány történetéből. Ő indítványozta az MTA 1882. május 22-i összes ülésén a Hadtudományi Bizottság felállítását. Az MTA 1883. május 13-i ülésén választotta meg az első Hadtudományi Bizottságot: elnöke Hollán Ernő altábornagy, tiszteletbeli tag, előadója (titkára) Kápolnai Pauer István alezredes, levelező tag, 12 tagja pedig neves civil akadémikus lett. Kápolnai fogalmazta meg működési körét, mely az MTA Ügyrendjébe így került: „A Hadtudományi Bizottság feladata: a) a hadtudományok fejlődési folyamatának figyelemmel kísérése; b) a magyar hadtörténelmi események tanulmányozása és szakszerű ismertetése; c) a hadművészet fejlődésére vonatkozó adatok gyűjtése, feldolgozása és kiadása; d) a hadtudományi remekművek magyarra fordíttatása és kiadása. A Hadtudományi Bizottság az a) alatt említett feladatának az »Általános Katonai Évkönyv«-nek, a b) és c) alatt említett feladatának pedig a »Magyar Hadtörténelmi Füzetek« kiadása által felel meg, és amennyire a viszonyok engedik, a valóban örökbecsű hadtudományi remekműveket magyarra fordíttatja és kiadatja.”

Ennek a szép programnak a megvalósításáért – amint a Régi Akadémiai Levéltár iratai bizonyítják – nagy erőfeszítéseket tett 1886. április 3-i előadói tisztségéből történt lemondásáig, mivel azt ezredesi előléptetésével és parancsnoki beosztásának elfoglalásával már nem tudta ellátni. Meg kell említeni, hogy neves hadtudósunkat 1888 júniusában „rokkantnak és mindennemű népfölkelési szolgálatra is alkalmatlannak” minősítve helyezték nyugállományba. Életének utolsó évtizedét beárnyékolta a betegség és a súlyos anyagi gondok, amik megtörték hadtudományi munkásságának lendületét, bár írásai szinte haláláig megjelentek.

Kápolnai Pauer István e rövid cikkben felvázolt munkássága is bizonyítja, hogy nem tévedünk nagyot, ha kijelentjük: tudományos teljesítményével beírta nevét tudománytörténetünkbe. Tanulságos életműve igazolja, hogy karddal és tollal szolgálta Magyarországot és a hadtudomány fejlődésének ügyét. Ezért megérdemli, hogy nevét és tudománytörténeti jelentőségű gazdag életművét megővjük a feledéstől és ahol lehet, felhasználjuk mai problémáink megoldásához.

Bimbó József

A NATO Jugoszlávia elleni légi tevékenysége

Folyóiratunk immár harmadik alkalommal közöl cikket a NATO Jugoszlávia elleni légi hadműveleteiről. Az 1999. évi 2. számban dr. Pirityi Sándor: Világrendváltás új erődoktrinával című cikkében segítségül hívja az ismert nyugati katonákat, katonapolitikai szakértőket, szakírókat; a szövetség felelősségi területén kívüli beavatkozás jogi és politikai vonatkozásait veti fel; míg dr. Magyar István az 1999/3–4. számában (közvetlenül a légi csapások befejezése után) előzetesnek tekinthető értékelésben tekinti át a légi hadművelet eseményeit. Az alábbiakban dr. Bimbó József egy év távlatában foglalja össze a légi csapások eseményeit (a hadműveletek előkészítése, lefolyása, a jugoszláv légvédelem helyzete, tevékenysége, hazánk „részvétele” a háborúban) és az ismert adatok, információk alapján, vonja meg a háború mérlegét, és mutatja be az alkalmazott repülőgépeket.

A téma politikai, nemzetközi jogi és erkölcsi vonatkozásaival nem foglalkozom. Annyit azonban meg kell jegyezni, hogy ez az egész beillik egy sok éve tartó folyamatba, amit úgy lehetne nevezni, hogy a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság megszüntetése a szétdarabolás útján. A boszniai háború után már látható volt, hogy Koszovó következik, végül Montenegró zárja majd a sort: ezzel Jugoszlávia megszűnik létezni. Az alábbiakban megkísérlem a NATO Jugoszlávia elleni légi tevékenységének áttekintését katonai szempontból.

A légi hadművelet előkészítése

A katonai előkészítés – az Öböl-háborúban jól bevált séma szerint – főleg két területen folyt: egyrészt a felderítés, másrészt az erők összevonása területén.

Az amerikaiak már a boszniai háború időszakában, azt követően pedig a felderítés minden mód- és eszközrendszerével – amiben vezető szerepet játszott a műholdas és a légi felderítés – egyre pontosabban tisztázták a jugoszláv hadsereg (elsősorban a légvédelem), valamint a fontosabb objektumok helyzetét és a NATO illetékes parancsnokságaihoz eljuttatták mindazon adatokat, amelyek a légi hadművelet megtervezéséhez és végrehajtásához szükségesek. Az előzetes légi felderítés sikeréhez hozzájárult az is, hogy a jugoszláv kormány betartotta a Holbrukkal kötött megállapodást: vadászgépei nem támadták a NATO felderítő gépeit. Az amerikaiak már ezen tevékenységhez igénybe vették a magyar légteret is: pl. az E-3 AWACS különleges repülőgépek már ekkor rendszeresen járőröztek a magyar lég-

térben is. Az alapos felderítés ellenére a NATO-gépek később sok megtévesztő, hamis vagy más, kiürített célpontra is mértek csapásokat.

A csoportosítás létrehozásához már kijelölték és egységes irányítás alá vonták a légi hadműveletben részt vevő erőket-eszközöket, úgynevezett „Task force” jellegű csoportosítást hoztak létre. Ezek közé tartoztak:

- az olaszországi légibázisokon települt repülőegységek egy része (köztük 82 amerikai repülőgép, valamint az ide áttelepített francia, holland és belga repülőgépek),
- az Adriai- és a Földközi-tengereken levő hadihajók egy része – köztük az amerikai Eisenhower repülőgép-hordozó (rajta 12 F-14; 36 F/A-18 és egyéb, összesen 90 repülőgép és helikopter) – és néhány más hadihajó, melyek szárnyas rakétákkal is fel voltak szerelve. Ezekhez csatlakozott később a Theodore Roosevelt amerikai repülőgép-hordozó is,
- a francia Foch reho; (18 Super Etender repülőgép) és később a brit Invincible raho (24 db AV-8 Harrier repülőgép),
- a németországi és az angliai repülőtereken levő amerikai egységek kijelölt részei (93 repülőgép) és a német légierő 48 Tornadó harci gépe közül 14. Ezek a német Tornádók az olaszországi Piacenzából felszállva amerikai HARM rakétákkal rombolták a jugoszláv légvédelem lokátorállomásait,
- az USA területén levő B-52; B-18 és B-2 hadászati bombázó-, rakétahordozó repülőgépek közül néhány (ezek bevetése 18 órás repülést jelentett oda-vissza, többszöri légi utántöltéssel).

Az így létrejött Allied Force (Szövetséges Erő) fedőnevű csoportosításban 13 NATO-tagállam légierijéből az induláskor összesen kb. 600 repülőgép, ezen belül mintegy 430 harci repülőgép állt rendelkezésre, a légi csapásokat azonban 90%-ban amerikai gépek végezték, a többi részvétele csak jelképes vagy nem harci jellegű volt.

Az összes harcirepülőgép-állományon belül az induláskor 214 volt a csapásmérő (ebből 112 amerikai). Ez a szám a hadművelet végére 535-re emelkedett (323 amerikai).

A légi hadműveletet az amerikai *Michael Short altábornagy*, a NATO dél-európai légierijének parancsnoka vezette Nápolyból. A tevékenység közvetlen irányítását az 5. SZHLP végezte Vicenzából.

A fenti erőkkel szemben Jugoszláviának mindössze kb. 180 katonai repülőgépe volt, köztük csupán 18 volt a korszerűnek mondható MIG-29 vadásziprepülőgép.

A légi hadművelet lefolyása

A könnyebb áttekintés céljából a légi hadművelet végrehajtását illetően két, egymással összemosódó fázist különböztetünk meg:

I. fázis (03. 24–03. 27.) Alapvető célja a jugoszláv légvédelem szétverése és az abszolút légi uralom kivívása: szárnyas rakéták és vadászbombázók csapásai a jugoszláv légvédelmi rendszerre (vadásziprepülőterek, légvédelmirakéta-állások, lokátorállomások, vezetési pontok).

A légi támadó tevékenység március 24-én este indult. A legelső csapásokat szárnyas rakétákkal mérték, melyeket az amerikai hadihajókról, illetve B-52-es repülőgépekről indítottak. Az első ilyen rakéták 19.00-kor csapódtak be a Belgrád

környéki légvédelmi állásokra és repülőterekre. Ezt követően mintegy 130 amerikai repülőgépet vetettek be (ebből kb. 80 volt a csapásmérő) zömmel az avianói légbázisról és ezekhez mintegy jelképesen csatlakozott néhány olasz, francia, holland, belga és német repülőgép. Az Avianóból bevetett amerikai F-16-osok egy része a magyar légteret is használta. Ezek a csapások Belgrád környékére, Szerbia déli felére és Koszovóra, csaknem kizárólag a légvédelmi rendszer ellen összpontosultak. Csapást mértek egyebek között a legnagyobb jugoszláv katonai repülőterre Botajnicánál (Belgrádtól 10 km-re). De találat ért még néhány laktanyát, hadiipari üzemet, az áramellátó hálózat egy erőművét is Belgrád közelében.

Az első éjjelen három hullámban kb. 40 célpontra mintegy 100 szárnyas rakétát és 80 csapásmérő repülőgépet vetettek be és több száz bomba, illetve irányított lövedék csapódott be, zömmel a szerb légvédelmi állásokra, vadász-repülőterekre, lőkátorállomásokra és távközlési centrumokra. Ezek kizárólag katonai célpontok voltak, döntő többségben nem Koszovó, hanem Szerbia területén.

25-én este és éjjel az előzőnél is erősebb tömeges légi csapást indítottak, melybe a fentiekén túl bekapcsolódott a térségbe vezényelt 12 F-117 „lopakodó”, valamint egy-egy B-1B és B-2 hadászati rakétahordozó is. Ez utóbbiak az USA területéről szálltak fel és oda is tértek vissza. E két típust korábban soha nem alkalmazták (még az Öböl-háborúban sem), harci alkalmazásuk itt is csak próbajellegű volt. Az angliai Fairford légbázisról felszállva 8 amerikai B-52H típusú nehézbombázó vett részt a kezdeti csapásokban AGM-86C típusú szárnyas rakétákkal. Az első két éjjelen 400 szárnyas rakétával 60 célpontot támadtak, ezek zömmel a jugoszláv légvédelem állásai, repülőterei és harcálláspontjai voltak – ami a jugoszláv légvédelmet teljesen és véglegesen harcképtelenné tette. Ugyanakkor a szárnyas rakéták teljesen lerombolták a szerb belügyminisztérium épületét is.

26-án – első ízben nappal – kora délután indították a tömeges légi csapást, ismét az amerikai hadihajókról és a B-52-ek fedélzetéről indított szárnyas rakétákkal, majd a harcászati repülőgépek bombázták immár Belgrád külvárosait és a pristinai katonai célpontokat is. A bombázásokat kiterjesztették Jugoszlávia teljes területére.

II. fázis március 27-én hajnaltól kezdődött és június 10-ig tartott. Célja: a légvédelem maradványainak (egyes önjáró rakéták – KUB – és gépágyús ütegek) megsemmisítése mellett a jugoszláv szárazföldi hadsereg és a katonai infrastruktúra lehető legnagyobb mértékű megbénítása. A támadó tevékenységet kiterjesztették a jugoszláv 3. hadsereg és a belügyi csapatok Koszovóban levő szárazföldi erői csapatösszevonásaira és állásaira: harckocsikra, tüzéségi állásokra, laktanyákra, üzemanyag- és lőszerraktárakra stb. A harckocsik és PSZH-k ellen egyre gyakrabban vetették be az A-10 Thunderbolt-II. típusú „tankölő” repülőgépeket. Mindezek fő célja – amit nyíltan ki is mondtak –: képtelenné tenni a jugoszláv fegyveres erőket, hogy átfogó támadást indíthassanak az UCK ellen (vagyis az USA és a NATO egyértelműen a lázadókat támogatta a törvényes jugoszláv állammal szemben).

A tevékenység lényege e szakaszban a jugoszláv fegyveres erők átfogó pusztítása. Ezzel egy időben a NATO-légierő áttért a több hullámban végzett támadásról a szinte folyamatos támadó tevékenységre. Közben a NATO-légierő kijelölt csoportosítása újabb erősítéseket kapott: Nagy-Britannia további Harrier és Tornádó harci repülőgépeket vezényelt a NATO-csoportosításhoz; az USA területéről B-52 nehéz-

bombázókat telepítettek át Angliába és azok a továbbiakban innen kerültek bevetésre – Magyarországról légterén át is.

Március 27–28-án a NATO-gépek több mint 500 repülőgép-bevetéssel támadtak, ezen belül a legerősebb hullám 27-én hajnalban volt 249 repülőgéppel. Április első napjaiban főleg repülőtereket, közlekedési csomópontokat, hidakat, üzemanyag-raktárakat, átvízlőállomásokat támadtak. Bombázták Belgrádot, Krajlevot, Vrose-vácot, Prizrent, Djakovicát és Pec várost, valamint a Pristina melletti Slatin repülőterét és lerombolták az ahhoz közeli TV-adóállomást is.

Április 11-én bejelentették, hogy az USA további 82 harci repülőgépet, köztük újabb 13 F-117 „lopakodót” irányít a térségbe; Nagy-Britannia az Adriai-tengerre küldi az Invincible repülőgép-anyahajót (részt vett a falklandi háborúban is), fedélzetén 24 AV-8 Harrier harci repülőgéppel. Ezzel kb. 700-ra nőtt a hadműveletben részt vevő csoportosítás gépeinek száma, amelyből már kb. 600 volt a harci repülőgép.

Április 15-ig összesen több mint 180 szárnyas rakétát lőttek ki, 6 ezer repülőgép-bevetést, kb. 100, pilóta nélküli felderítő repülőgép-bevetést hajtottak végre, ez utóbbiak egy részét a taszári repülőtérről. A NATO elismerte, hogy ezekből a szerbek 3 darabot lelőttek.

Április 14-én megkezdték a Koszovó területén levő jugoszláv fegyveres erők szisztematikus pusztítását. Ezek során a háború végéig csak Koszovó területén megsemmisítettek 122 harckocsit, 220 PSZH-t, 454 tüzérségi löveget és aknavetőt.

A támadó repülőgépek a lézer- és elektrooptikai vezérlésű („intelligens”) bombák és rakéták mellett egyebek között GBU-87 típusú kazettás bombákat is alkalmaztak. Belgrádi jelentés szerint április 25-ig a légi támadások legsúlyosabban a főváros, Belgrád déli negyedét, Rakovicát sújtották, amely Jugoszlávia legjelentősebb ipari övezete. Eddig 50 gyár és 20 híd semmisült meg Szerbiában, továbbá 250 iskolaépület is megromlódott. A polgári halottak száma több mint 1000 fő, a sebesülteké kb. 4500 fő. A katonai halottak és sebesültek számáról egyik fél sem közölt adatokat.

A NATO-légierő az első öt hét alatt összesen 11 410 repülőgép-bevetést végzett, ebből 4000 volt a csapásmérő, 3500 pedig harci járőröző (légtérbiztosító) és egyéb feladattal. A 17 szerb repülőtér közül 9-et értek támadások, valamint 31 távközlési centrumot, a legtöbb olajfinomítót, sok hidat, köztük 7 Duna-hidat romboltak le.

A 450 jugoszláv repülőgép-ből több mint 70 db-ot megsemmisítettek a repülőtereken, köztük 23 db MIG-21 és 4 db MIG-29 vadászgépet.

Május 1-jén már 650 harci repülőgép állt a csoportosítás rendelkezésére. Május 2-án és 3-án (48 óra alatt) a NATO több mint 600 repülőgép-bevetést hajtott végre. Ezzel az összes harci bevetés meghaladta a 12 ezret. Ebből kb. 4500 volt támadó, a többi pedig légtérbiztosító, felderítő és egyéb jellegű bevetés.

Amíg május 1-jén 150 csapásmérő bevetést végeztek, ez a szám a hónap végére elérte a napi átlag 250 csapásmérő gép bevetését. Május 2–3-án újabb 12 hidat rongáltak meg, 8 átvízlő létesítményt romboltak le. Május 2-án rombolták a jugoszláv honvédelmi minisztérium és a hadsereg-főparancsnokság épületeit is. Ezt követően a légi támadások súlypontja egyre inkább a Koszovóban levő szerb egységekre helyeződött: harckocsikat és tüzérségi állásokat, lőszerraktárakat, üzemanyag-raktárakat és főleg a koszovói albán felkelők (UCK) ellen harcoló szerb csapatokat támadták. Május 3-án a jugoszláv légvédelem lelőtt egy F-16-os amerikai gépet Sabac kör-

zetében, katapultált pilótáját az amerikai helikopterek kimentették. Nincs közlés arról, hogy a gépet milyen fegyverrel lőtték le.

Május 6-ától az amerikaiak 20 KC-135 légi utántöltő repülőgépet telepítettek Ferihegyre. Ezek az Avianóból bevetett harci gépek, illetve az Angliából felszállt és részben Magyarország légterén átrepülő F-111 és B-52 gépek légi utántöltését látták el. Május 10-től Taszárra telepítettek 24 F/A-18D Hornet vadászbombázót és néhány A-10-es gépet. Az előbbieket a tengerészgyalogság 31. repülőcsoportjának két századát képezték, Dél-Karolinából érkeztek Taszárra. Harci bevetésüket május 26-tól kezdték és a háború végéig összesen 210 repülőgép-bevetést hajtottak végre. *Ez minőségi változást jelentett Magyarországra nézve: eddig csak légterünkön keresztül, most már a területünkről is támadták szomszédunkat.* Ezekkel az erősítésekkel együtt május közepén már az ezret is meghaladta a Jugoszlávia elleni légi akciókban részt vevő NATO-gépek száma. Ennek kb. 70%-a amerikai volt. Ekkor már napi átlagban 600 repülőgép-bevetést végeztek, aminek kb. negyede, 150 volt a csapásmérő, a többi a támadó gépeket kísérő és biztosító vadász-, valamint felderítő-, elektronikai zavaró, légi utántöltő és egyéb repülőgép volt.

Albániába, közel a koszovói határhoz, 22 AH-64 A/D Apache harci helikoptert telepítettek elsősorban a jugoszláv harckocsik megsemmisítésére (pontosabban a tervezett szárazföldi hadművelet támogatására), de ezek tényleges bevetésére nem került sor, mivel a NATO szárazföldi támadása – szerencsére – elmaradt.

Május 14-én az addigi legerősebb légi csapást hajtották végre: 2–3 óra alatt 679 repülőgép-bevetéssel támadták a jugoszláv szárazföldi hadsereg erőit: páncélos- és tűzérési egységeit, katonai táborokat, laktanyákat (NATO-adatok szerint ez időben még mindig kb. 40 ezer fős jugoszláv katonai és rendőri erő állomásozott Koszovóban).

Valószínűleg a szerbiai lakosság megtörésére (hogy lázadjon fel a Milosevics-rendszer ellen) május 26-tól nagy erővel támadták, rombolták a lakossági infrastruktúrát, az áram- és ivóvízellátó rendszereket. Kísérleti jelleggel úgynevezett grafitbombákat is bevetetettek, melyek nagy területen szétszórt grafitpora és grafitzilacsokai rövidzárlatokat okoztak az elektromos berendezésekben, egyszerre több millió embert hagytak áram nélkül.

A légi hadművelet két hónapjában – március 24-től május 25-ig – nyugati hírforrások szerint megsemmisítették:

- a telepített légvédelmi rendszer (lokátorállomások, rakétaállások) 75%-át,
- az önjáró (manőverképes) légvédelmi rakétakomplexumok 12%-át,
- a MIG-29 vadászipülőgépek 70%-át,
- a teljes katonai repülőgép-állomány 34%-át (kb. 100 repülőgép),
- a nehézfegyverzet kb. 32%-át (150 harckocsi; 160 PSZH és tűzérési löveg),
- a 14 rádiólokátor-állomás közül 9-et,
- a lőszerraktárak 50%-át,
- 40 rádió adó/vagy átjátszó állomást,
- a 7 üzemanyag-tároló komplexumból 4-et és mindkét olajfinomítót,
- a harcálláspontok (katonai vezetési pontok) közül 14-et,
- a Koszovóban állomásozó jugoszláv katonai és rendőri élőerő 31–32%-át.

Továbbá leromboltak 11 vasúti és 29 közúti hidat, közöttük 7 Duna-hidat (Bogojevo 1; Bácskapalánka 1; Újvidék 4; Szendrő 1; a Dunán csak 2 híd maradt meg). Megrongál-

tak 115 kórházat és orvosi rendelőintézetet. A továbbiakban május végéig lerombolták egyebek között a jugoszláv rádió Belgrádtól délre levő stublini adóközpontját.

Megjegyzendő, hogy a jugoszláv repülőgépek zömét nem légi harcban, hanem a repülőterek támadása során semmisítették meg. Légi harcban 4 MIG-29-es lelövéséről van konkrét adat. Ezek közül kettőt amerikai F-15 vadászgép, egyet pedig holland F-16-os vadászgép lőtt le AIM-120 típusú rakétával.

Május 29-én és 30-án erős bombázást hajtottak végre Újvidék ellen, harmadszorra támadták és a földig rombolták pl. az újvidéki TV épületét, pedig az már a második támadáskor totálkáros lett. Május végéig a szövetség légierije már közel 25 ezer repülést teljesített. Az angolok egy raj Tornadó repülőgépet telepítettek át németországi bázisukról Korzikára, hogy ők is fokozhassák a támadások erejét.

Ez után két szőnyegbombázás következett a Vietnamban gyakorolt módszer szerint. Június 8-ra virradó éjjel egy B-52-es, nagy magasságból, 50 db 240 kg-os bombával „szórta meg” a Belgrád peremén fekvő, már lerombolt olajfinomítót és környékét, ami a polgári lakosságot sújtotta. Ugyancsak 8-án egy másik B-52-es az előbbihez hasonló szőnyegbombázást hajtott végre egy koszovói fennsíkon összevont két szerb zászlóalj ellen, ami 25–30 hektáros területen kb. 800 katona halálát okozta.

A tizenegy hét (78 hadműveleti nap) alatt a több mint 1000 NATO-repülőgép összesen 37 ezer bevetést hajtott végre, ezek kb. egy harmada – 14 000 volt a csapásmérő, melynek eredményeként megsemmisítették:

- a harci repülőgépek és a föld-levegő rakétakomplexumok 80%-át (köztük 11 MIG-29 és 21 MIG-21 repülőgépet),
- a lőszergyártó képesség kétharmadát,
- a nyersolaj-feldolgozó kapacitás 100%-át,
- az üzemanyag-tartalékok 40%-át,
- a tűzérési lövegek több mint 50%-át,
- a páncélozott szállító harcjárművek több mint egyharmadát,
- a repülőgépipar 70%-át,
- az egyéb hadiipar kb. 50%-át.

A nagy eszközbevetéssel végrehajtott intenzív légi hadművelet az alaphelyzetet nem tudta megváltoztatni. Végül is (amiről a NATO mindeddig hallani sem akart) kompromisszum jött létre: a jugoszláv kormány beleegyezett, hogy kivonja fegyveres erőit Koszovó területéről és hozzájárulását adja, hogy helyüket nemzetközi fegyveres erő foglalja el – ha a NATO beszünteti a bombázásokat. Ennek alapján a NATO június 10-én felfüggesztette a légi támadásokat, Jugoszlávia pedig megkezdte erői kivonását, amivel párhuzamosan több nyugati állam és Oroszország kijelölt békefenntartó csapatai (KFOR) megkezdtek a bevonulást Koszovóba. A megállapodást június 9-én este írták alá Jugoszlávia és a NATO képviselői. Június 20-án a NATO hivatalosan is befejezettnek nyilvánította a Jugoszlávia elleni légi hadjáratot, ami összességében nem érte el az igazi célját: Jugoszlávia továbbra is létezik (egyelőre), ugyanakkor – nyugati szakértői becslések szerint – Jugoszlávia nemzetgazdaságát 20–25 évre vetette vissza, ami elsősorban Jugoszlávia népét sújtja. Milosevics elnök és „rezsimje” a helyén maradt. A hadsereg és a nép – egyes nyugati (és magyar) várakozásokkal szemben nem lázadt fel a megdöntésükre. Az egyik nyugati újságíró így fogalmazott: „... nem sikerült demokráciává bombázni Jugoszláviát...”

A jugoszláv légvédelem helyzete és tevékenysége

A jugoszláv légvédelem mindvégig szinte teljesen tehetetlen volt. Összesen 1 F-16 és 1 F-117 vadászbombázót és 3 pilóta nélküli felderítőgépet lőttek le. Későbbi sajtóhír szerint a 8. vre. csoporthoz tartozó F-117-es lopakodó repülőgépet egy MIG-21-es vadászgép lőtte le március 27-én 20.38-kor 2 infravörös, önrávezetésű AA-8 Aspied típusú légi harc-rakétával, Belgrádtól 40 km-re nyugatra. Az amerikai mentő-helikopterek mindkét gép katapultált pilótáját épségben kimentették.

Ugyanakkor a jugoszláv hadsereg részéről a légvédelem szenvedte el a legnagyobb veszteséget. Ennek okai négy csoportba foglalhatók:

- 1.) A jugoszláv légvédelem – mind felépítését, mind fegyverzetét és felkészültségét tekintve – elavult. Gerincét a szovjet eredetű SA-2 (SZ-75) Dvina; SA-3 (SZ-125) Nyeva és az önjáró SA-KUB rakéták, valamint a 18 MIG-29 és 83 MIG-21 vadászgépek képezték. Személyzetüknek harci tapasztalata nem volt éppúgy, mint a légvédelem vezető szerveinél szolgálóknak sem.
- 2.) A felderítés minden fajtájával szerzett adatok alapján a NATO pontosan ismerte a jugoszláv légvédelem minden eleme (repülőterek, lokátorállomások, rakéta-indítóállások, harcálláspontok) telepítési helyét, a felderítő, a célkövető és a tűzvezető állomások frekvenciáit és más adatait. Mindezek alapján pontosan meg tudták tervezni azok támadását és megsemmisítését.
- 3.) A legelső szárnyasrakéta-csapások, majd a vadászbombázók első támadásai is a légvédelmet érték, súlyos veszteséget okozva azoknak, még mielőtt akcióba léphettek volna. Így pl. a jugoszláv vadászgépek zömét nem légi harcban, hanem még a repülőtereiken semmisítették meg.
- 4.) Közvetlenül a támadás megindítása előtt és a támadások idején is olyan erős rádióelektronikai lefogást, bénítást alkalmaztak, ami lehetetlenné tette a föld-levegő rakéták sikeres indítását, célra vezetését, a vadászirányítást és a harcálláspontok működését, a légvédelem központi irányítását. Jellemző pl., hogy a légvédelmi harcvezetési központok összes számítógépét már a kezdeteknél megbénították.

A légvédelemtől – ezen belül elsősorban az önjáró gépágyús rendszerektől (ZSZU-4 Silka stb.) és a kézi légvédelmi rakétáktól (Sztrela; Igla stb.) – mégis tartottak, mert kezdetben csak éjjel és 4000 m feletti magasságban támadtak. Ez persze a találatok pontosságának, a támadások hatásfokának rovására ment. A két B-52-es szőnyegbombázást is nagy magasságból hajtották végre.

A légi támadások első napján a jugoszláv légvédelem harcba vetette a MIG-29-es vadászgépek egy részét. Ezeket azonban az amerikai vadászrepülő, az F-15-ök és az anyahajókról felszállt F-14-esek szinte „lesöpörték az égről”. Ennek főleg három oka volt:

- ellentétben az amerikai vadászpilótákkal, a jugoszláv pilótáknak nem volt harci tapasztalatuk és a kiképzésük, manőverezési gyakorlottságuk is sokkal alacsonyabb szintű volt;
- a MIG-29-esek fedélzeti elektronikája (célfelderítés, rávezetés stb.) és a nagy távolságból szembetámadással történő megsemmisítési lehetősége is alulmaradt a NATO-gépekkel szemben;

- a jugoszláv vadászgépeknek nem voltak meg azok a légihelyzet-felderítési, azonosítási és célravezetési lehetőségeik, amiket az amerikai vadászgépeknek az E-3 AWACS és az E-2C repülőgépek folyamatosan biztosítottak.

Hírek szerint az első napokban (éjjeleken) a jugoszlávok igen sok, vállról indítható légvédelmi rakétát lőttek fel és valószínűleg légvédelmi gépágyúkkal is tüzet nyitottak, de ezek a 4000 m felett támadó gépeket nem érték el.

Március 27-én és 28-án összesen 17 föld-levegő (SA-2; SA-3; SA-6) rakétát indítottak, minden bizonnyal eredmény nélkül, mert a célkövető és rávezető rendszereiket a NATO elektronikai lefogó tevékenysége teljesen megbénította. A támadó légierő és a jugoszláv légvédelem tevékenységi eredményeinek összevetéséből semmilyen következtetést nem szabad levonni a modern háborúra vonatkozóan, mert itt össze nem mérhető ellenfelek ütköztek egymással.

Az 1 db F-117 lopakodó repülőgép lelövése eloszlatta azt a – még az Öböl-háborúból eredő – mítoszt, hogy ezeket a lopakodókat egyáltalán nem lehet felderíteni és megsemmisíteni. Persze továbbra is tény, hogy nagyon nehéz és csak elvétve fordulhat elő. A térség kedvezőtlen időjárása sok esetben korlátozta az intelligens – azaz lézer- vagy elektrooptikai rávezetésű – fegyverfajták eredményes alkalmazását. Ilyen nagy pontosságú fegyverfajta volt az első napokban alkalmazott összes rakéta és bomba 90%-a, az egész hadműveletre vonatkozóan pedig a 35%-a.

A veszteségekről: A március 24-től június 10-ig (tehát 78 napig) tartó légi hadműveletben egyetlen NATO-katona sem esett áldozatul. Ez egyedülálló és öröndetes, de csak azzal magyarázható, hogy a világ leghatalmasabb, legfejlettebb hadigépezete támadt rá egy kis országra, amely jelentéktelen nagyságrendű, ráadásul csaknem teljesen elavult légierővel és légvédelemmel rendelkezett.

A jugoszláv légvédelem, de a páncélos- és tüzércsapatok is, a veszteségeket a csapások alóli kivonással próbálták enyhíteni: a szinte folyamatos manővereztetéssel, állandó mozgatással (emiatt a NATO-repülőgépek sok üresen hagyott állásra is mértek csapásokat), valamint a nehézfegyverzet elrejtésével különböző raktárakban, óvóhelyeken, alagutakban stb.

A jugoszláv személyi veszteségekről szóló adatok egyrészt nagyon hiányosak, másrészt azokat erős fenntartásokkal kell fogadni. Mindkét félnek érdeke ugyanis azokat bagatellizálni. A NATO-nak azért, hogy bizonygassák a légi csapások végrehajtási módjának humánus voltát (különösen a polgári áldozatokra vonatkozóan), a jugoszláv kormánynak pedig azért, hogy lekicsinyeljék a NATO-légierő képességeit és a légi csapások eredményességét. Egyéni megítélésem szerint – ismerve az alkalmazott fegyverfajták hatásadatait – ennek a légi háborúnak több ezer halottja és sok ezer sebesültje van; túlnyomó többségükben katonák – elsősorban a légvédelem és a 3. hadsereg személyi állományából.

Magyar részvétel a Jugoszlávia elleni háborúban

A nemrég NATO-taggá lett Magyarország kormányzatától a szövetség vezetése csak közvetett részvételt kért és kapott, elsősorban az alábbi területeken:

Légtérhasználat: A NATO különböző rendeltetésű repülőgépei a boszniai háborútól kezdve mindvégig használták Magyarország légterét. Kezdetben a felderítő

repülőgépek: az E-3 AWACS-ok rendszeresen járőröztek a magyar légtérben, később az U-2, a Camberra, esetleg más típusú felderítőgépek is át-átrepültek fölötünk. A bombázások megindulásától kezdődően pedig az Anglia és Németország területéről bevetett repülőgépek (B-52; F-111; Tornado stb.) is használhatták légterünket. Ugyanígy az olaszországi Aviano-ból felszállt amerikai F-16-osok is részben érintették a magyar légteret.

A légtérhasználat biztosítása érdekében az ország légterének délnyugati felén (Szombathely–Szolnok–Szeged vonaltól délre) március 24-én 19.00-tól a NATO saját kezébe vette a légtérellenőrzést és a légi irányítást, egyben a 4500–12 000 m magasság közti légteret elzárta a polgári légi forgalom elől. A repülések koordinálását az érdei légvédelmi harcálláspontra települt amerikai repülésirányító csoport végezte.

Repülőtér-használat: A bevetésekre két repülőterünket, Taszárt és Ferihegyet használták, tartalék-repülőternek pedig Kecskemét és Pápa lett kijelölve. Taszárról a Predátor, pilóta nélküli felderítőgépek, majd később az idetelepített F/A-18D Hornet vadászbombázók tevékenykedtek. Ez utóbbiak Taszárról összesen 210 harci repülőgép-bevetést hajtottak végre. Természetesen az ezekhez bombákat, fedélzeti rakétákat, üzemanyagot stb. szállító repülőgépek is ide szálltak le. Ferihegy közforgalmi repülőteret az oda telepített, az át- és visszarepülő harci gépeket kiszolgáló KC-135 légi utántöltő repülőgépek használták.

Végül a kommunikációs rendszerünk, elsősorban a honvédségi híradó rendszer egyes viszonylatainak igénybevétele és használata.

A harci cselekményekben való magyar részvételt a NATO semmilyen formában nem igényelte és ilyenekre nem is került sor. Voltak azonban jelei annak, hogy a magyar kormányzat nemcsak teljesíti, amit a NATO-parancsnokságok kértek, hanem megkísérelték azokat túlteljesíteni. Némely körök részéről kérés nélkül is hajlandóság mutatkozott a harci cselekményekben való esetleges magyar részvétellel (egyes sajtóhírek szerint ilyen tapogatózás történt, de azt a NATO-parancsnokság nem fogadta el), továbbá egy bizonyos időszakban Kecskemétről a magyar MIG-29-es vadászgépek őrzőjáratot is folytattak a jugoszláv határ mentén, ami zavarólag hatott a NATO parancsnokságaira két okból:

- *egyrészt* a repülőgép-azonosító rendszerünk nem kompatibilis a NATO hasonló rendszereivel, ezért a magyar gépeket a NATO légtérfigyelő rendszere és az amerikai pilóták esetleg jugoszláv gépeknek is nézhatték volna;
- *másrészt* ugyanilyen MIG-29-es vadászgépekkel a jugoszláv légierő is rendelkezett. Ezért a magyar járőrözést a súlyos következmények elkerülése végett – NATO-kérésre – le is állították.

A légi hadművelet befejezése után az amerikai F/A-18 és KC-135 repülőgépek Magyarországról visszatelepültek eredeti állomáshelyükre és a NATO feloldotta a magyar légtérzárlatot is. A magyar szerepvállalással kapcsolatban – annak politikai vagy bármilyen más értékelése helyett – emlékeztetnünk kell arra, hogy a NATO alapokmánya szerint a NATO vezetői vagy vezető szervei a tagállamok részére nem írnak elő és nem rendelnek el semmit egyoldalúan. Minden döntés – és vele együtt a felelősség is – közös.

Az alkalmazott harci repülőgépek adatai

Típus	Személyzet fő	Hajtómű db	Legnagyobb sebesség km/óra	Csúcsmagasság m	Hatósugár km	Beépített fegyverzet	Összes harci teher tonna
F-14 Tomcat*	2	2	2490	17 000	730	1 db 20 mm-es hatsövű Vulcan gépágyú	6,5
F-16 Fighting Falcon	1	1	2125	15 240	930	1 db 20 mm-es hatsövű Vulcan gépágyú	3,1
F/A-18 Hornet	2	2	1900	15 220	1020	1 db 20 mm-es hatsövű Vulcan gépágyú	6,2
F-111*	2	2	2330	16 500	2 200	1 db 20 mm-es hatsövű Vulcan gépágyú	7,7
A-10 Thunderbolt-2	1	2	720	10 600	480	1 db 30 mm-es hétsövű GAV-8 gépágyú	7,2
Tornado*	2	2	2330	15 500	1490	2 db 27 mm-es gépágyú	7,5
Mirage 2000-5	1	1	2600	18 000	1570	2 db 30 mm-es gépágyú	6,3
B-1B*	4	4	2335	18 400	3800		29
B-52H Strato fortress	6	8	1065	15 500	5450	1 db 20 mm-es hatsövű Vulcan farok-gépágyú	34

* Változtatható származásúak.

A különleges repülőgépek főbb jellemzői

F-117 és B-2 Stealth: Magyarul lopakodónak nevezett, legújabb típusú csapásmérő géptípusok. Az előbbi az amerikai harcászati légierő vadászbombázója, az utóbbi az amerikai hadászati légierő rakétahordozó és atombombázó típusa. Mindkettő hangsebesség felett is repül. Közös jellemzőjük a különleges szerkezeti felépítés, ami az aktív visszaverő felületet csaknem 1/10-ére csökkentette, így felderítésük és nyomon követésük a lokátorokkal igen nehéz. Ezt három újtással érték el:

- a szerkezetekben, ahol csak lehetett, fémek helyett speciális műanyagokat alkalmaztak,
- külalakja a szokványos repülőgépalaktól eltérő, „lesimított” felületű, hajtóműveit a törzsbe rejtették,
- a gépek teljes felületét többrétegű, speciális festékekkel vonták be, ami a lokátorsugarakat részben elnyeli, ezáltal gyengül a róluk visszaverődő jel.

Fegyverzetüket főleg a lézer- és elektrooptikai vezérlésű, intelligens rakéták és bombák (F-117), illetve hagyományos vagy nukleáris töltetű AGM-86 típusú, manőverező szárnyas rakéták vagy nukleáris bombák (B-2) alkotják.

AV-8 Harrier: képes függőlegesen fel- és leszállni, a levegőben egy helyben megállni és megfordulni, ugyanakkor csaknem hangsebességgel is repülő harci támogató repülőgép. Egyesíti magában a harci helikopter és a nagy sebességű repülőgép előnyeit. Személyzete 1 fő, hajtóműve 1 db, melynek két gázsugár-kiömlő nyílása elforgatható. Szárazföldről és anyahajóról egyaránt alkalmazható. Fő fegyverzete az irányított és a nem irányítható rakéták.

E-3 A/C AWACS: Felderítő, célmegjelölő és rávezető repülőgép. A C-137-es alaptípusból fejlesztették ki, 4 turbósugar-hajtóműve van, a törzs fölött diszkoszorong alakú, hatalmas antennarendszer forog. Általában 9000 m magasságban járőrözik a harcterületeken kívül, 2-4 F-14 vagy F-15 vadászgép kíséri és biztosítja. Képes egy időben több száz légi és földi célt 500 km távolságon belül felderíteni és folyamatosan nyomon követni, azokra a légierő csapásmérő vagy elfogó gépeit pontosan rávezetni, egy időben 30 ellenséges légi célra a saját vadászrepülőgépeket rávezetni, továbbá csaknem 1000 km sugarú körön belül a rádióelektromikai sugárforrások (lokátorok, rádió-adóállomások stb.) pontos helyének és üzemi paramétereinek meghatározására.

A fentiek birtokában légi harcálláspontként is működhet, képes a légi támadó műveletek vezetésére, irányítására levegőből. Hajózó személyzet 5 fő, a fedélzeten további 10-15 fő a különböző műszerek kezelését és a nyert adatok értékelését végzi.

E-2C Hawkeye: Az elektronikai hadviselés egyik eszköze. A légi és földi a célok felderítését, és a saját repülőgépek célra irányítását végzi. 2 turbólégcsavaros hajtóműve van, a törzs felett diszkoszorong alakú antennarendszer forog. Személyzete 5 fő. Képes 370 km sugarú körön belül 250 légi vagy földi cél egyidejű felderítésére és nyomon követésére, 30-40 saját repülőgép célra irányítására, továbbá 800 km-en belül észleli a különböző elektronikai kisugárzásokat, meghatározza azok jellegét (lokátor, rádióállomás stb.) és a sugárzások paramétereit. Egy-egy ilyen repülőgép kb. 40 ezer négyzetkilométeres légteret tart ellenőrzés alatt. Földi repülőterekről és repülőgép-anyahajókról egyaránt bevethető. Járőrözési időtartama 6 óra, szolgálati csúcsmagassága 9300 m.

U-2R: Nagy magasságú felderítő repülőgép, repülési magassága 24 000 m, legnagyobb sebessége 690 km/óra, útvonalhossza 2 póttartállyal 4800 km. Személyzete 1 fő, hajtóműve 1 turbósugar-hajtómű. Légi fényképezést (több spektrumban), elektronikai és nukleáris sugárzásfelderítést, megfigyelést végez.

Predator: Mindössze 8 m hosszú, pilóta nélküli felderítő repülőgép. Előzetesen programozható, földi központból és műhold segítségével is irányítható. Sebessége 180 km/óra, repülési csúcsmagassága 4500 m. A repülése közben készített normál- és infravörös fénykép-, valamint videófelvételeket elektronikus úton, műholdon keresztül továbbítja a földi központba. Motorja a törzs hátsó végén 1 tolólégcsavart hajt.

KC-135 Tanker: A Boeing-707-es átalakított változata. Négy turbósugar-hajtóműves légi utántöltő repülőgép. (Tréfásan repülő benzinkútnak is nevezik.) Személyzete 4 fő. Egy időben 2 repülőgépet tud utántölteni, percenként 4 tonnányi üzemanyaggal. Áttölthető üzemanyag-készlete maximálisan 90 tonna. Hatótávolsága 50%-os terhelés mellett 2400 km.

BGM-109 Tomahawk SLCM: Manőverező robotrepülőgép, melyeket amerikai tengeraltattjárókról és felszíni hadihajókról indítanak. Célra vezetése már nemcsak a TERCOM-rendszerrel (mint az Öböl-háborúban), hanem a GPS műholdas navigációs rendszerrel is történik, csaknem teljes pontossággal, ami minden esetben telitalálatot jelent. Repülési útvonalhossza 1600 km-ig terjedhet, hagyományos robbanófeje 450 kg. Méretei kicsik, repülési magassága a terep domborzatát követve 30-50 méter, sebessége 900 km/óra körüli. Ezért felderítésük és megsemmisítésük rendkívül nehéz, a jugoszláv légvédelem számára pedig lehetetlen volt.

AGM-86 ALCM: A Tomahawkhoz hasonló rendszerű manőverező robotrepülőgép, a B-52, B-1 és B-2 hadászati repülőgépek fedélzetéről indítják. Repülési útvonalhossza 2500 km-ig terjedhet, hagyományos robbanófeje 900 kg. Ezek egy részét Magyarország légtéréből vagy azon át is indíthatták.

Magyar István

A koszovói válságkezelés katonai tapasztalatai

 A szerző a katonai lépések előzményeit, a békés rendezés, megegyezés érdekében tett nemzetközi erőfeszítéseket és a NATO dilemmáit mutatja be, majd – a Balkán és a koszovói térség geopolitikai és geostratégiai jelentőségére utalva – a légi hadműveletek tapasztalatait és a be nem következett szárazföldi hadművelet lehetséges veszélyeit és következményeit foglalja össze. Utal Magyarország sajátos helyzetére a háborúban, a válság rendezésében vállalt és betöltött szerepére. A jövőt illetően feltesz néhány válaszra váró kérdést.

A Koszovóban lezajlott események elemzésénél nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a meglévő és kialakult problémáknak, valamint a megoldáskeresési folyamatnak csak egy része nevezhető katonai természetűnek.

A Balkánon működő folyamatok gyökerei a múltban keresendők. Ezek jó részének alapja a történelem homályába vész, míg mások változó hevességgel (és magyarázattal) újra a felszínre kerülnek és fejtik ki nem mindig pozitív hatásukat.

A Balkán soha nem volt nyugodt. Többször is bebizonyította, hogy Európa vagy akár a világ puszkaporos hordója. Az itt élő népeket sokszor a kényszerű közösségi vagy szövetségi rendszer terhelte. Ez, valamint az etnikai, a vallási és a kulturális ellentétek állandó veszélyforrásként magukban hordozták a polgárháború lehetőségét és a térség instabilitását.

Míg az elmúlt tíz év átalakulási folyamatában Közép-Európa számos országában békés demokratizálódás ment végbe, addig Tito halálát követően súlyos polgárháború tört ki, majd később az elszakadó államok (Szlovénia, Horvátország, Bosznia) vívtak esztelen háborút a legnagyobb jugoszláv utódállammal (Szerbiával). Ebben a forrongó helyzetben az öldöklések megállítása és a helyzet viszonylagos normalizálása érdekében (több sikertelen kísérlet után) jött létre a *daytoni békemegállapodás*. Ez elsősorban arra irányult, hogy a kialakult válsághelyzetet befagyasszák, kiterjedését, kiszélesedését megakadályozzák lehetőleg úgy, hogy a nyugati országoknak minél kisebb kockázatot kelljen vállalni a rendezési folyamatban.

Ennek a megállapodásnak azonban több hibája volt, amelyek magukban hordozták a következő válság csíráját. Melyek azok a problémák, amelyeket a *daytoni egyezmény* valamilyen oknál fogva nem rendezett kellő körültekintéssel?

1.) Nem tulajdonított kellő jelentőséget az albán pacifisták mozgalmának, leír-

tékelte és figyelmen kívül hagyta azt a harcot, amelyet az albán kisebbség évek óta folytatott Koszovóban.

- 2.) A szerződő felek a békekötési tárgyalások során úgy állapodtak meg, hogy nem született érdemi döntés Koszovóról.
- 3.) A megállapodás – ha hallgatólagosan is – elismerte, hogy az etnikai szétválasztás jogos, és így az juthat előnyökhöz, aki kész helyzetet tud teremteni (akár az etnikai üldözés és tisztogatás módszerével is).

Ezek után válik érthetővé, hogy a koszovói albánok miért jutottak arra a következtetésre, hogy csak erőszakkal lehet eredményt elérni és érvényt szerezni autonómiai törekvéseiknek. Ekkor érezhették azt, hogy eljött a gerillaháború ideje, amit egyre erőteljesebben és egyre drasztikusabban folytattak a tartományban élő szerb nemzetiségűek ellen. Ezzel a tevékenységükkel viszont kellő alapot szolgáltatottak Milosevicnek, hogy a terroristák elleni harc leple alatt megindított büntetőhadjárat keretében megkezdje Koszovó etnikai tisztogatását.

Az így kialakult helyzetben a világ közvéleménye döbbenten szemlélte a médiumokon keresztül, hogy a 21. század küszöbén emberek százazeit üldözik el otthonaikból és ezerszámra hajtanak végre borzalmasabbnál borzalmasabb bűntetteket (gyilkosságokat, nemi erőszakot, rablást, gyűjtogatást, fosztogatást stb.). Ez a folyamat az esetleges békés úton történő megegyezés (szétválás) lehetőségét is megszüntette és egyre véresebb, kegyetlenebb módszerek alkalmazásához vezetett.

A nemzetközi erőfeszítések ellenére a szerbek nem voltak hajlandók az etnikai tisztogatást beszüntetni, sőt – látva az ENSZ BT habozását – a belügyi csapatokon kívül reguláris és irreguláris kötelékek alkalmazásával azt Koszovó teljes területére kiterjesztették. Ehhez fenn hirdették, hogy Koszovó nem szakadhat el Szerbiától, mert az ősi szerb terület. A koszovói albánok ebben az időben kijelentették, hogy semmilyen formában nem kívánnak a szerb vezetésű köztársaságban maradni, és az UÇK-kötelékek helyenként felvették a harcot a szerb rendőri és katonai erőkkal, ami a polgárháború kiszélesedéséhez vezetett.

Ezek után, valamint az ENSZ BT „habozása” (vagy várható döntése?), a közvélemény egyre erősödő nyomásának súlya alatt a feladat megoldására egyedül képes *Amerika újra az elé a dilemma elé került, hogy főlvállalja-e a világ csendőre szerepet.* Mivel ezt a várható hatalmas költségek és a túl sok bizonytalansági tényező miatt nem tehetette, így egyedül az megoldás tűnt kivitelezhetőnek, hogy a probléma kezelését a NATO-nak kell felvállalnia.

Ez viszont már egyértelműen fegyveres beavatkozást jelentett, elsősorban (és első lépésként) a szövetséges légierő alkalmazásával. Európa látszólag komoly amerikai nyomásra hozta meg a döntését a jugoszláviai légi hadműveletről, de valójában az egyre szorosabbá váló amerikai-európai gazdasági együttműködés, a hatalmas pénzügyi és tőkekoncentráció húzódik meg a háttérben. A NATO Jugoszlávia elleni légi hadművelete az első olyan egységes fellépés volt, amit tizenkilenc tagállam egybehangzón fogadott el a béke kikényszerítése céljából.

Ezzel egy időben szembesülnie kellett a washingtoni szerződés 4. és 5. cikkelyében foglaltakkal; azzal a kihívással, hogy az ilyen típusú válságkezelési tevékenységnek még nincs kidolgozott elmélete; az eddig érvényben lévő doktrinális

előírásokkal; azzal, hogy eddig még nem történt meg az együttműködés teljes körű kimunkálása az ENSZ-szel, főleg a katonai fellépés területén.

Milosevics és a szerbek állandó fenyegetésén túl a hadigépezet beindítása előtt azonban *meg kellett határozni azokat a célokat*, amelyek kikényszerítése vagy teljesítése esetén konstatálni lehet a küldetés sikerét. Ezen feltételek megszabásánál a NATO az elszántságát is demonstrálni kívánta, és egyértelműen állította, hogy a légi hadműveletet csak akkor fejezi be, ha:

- a szerbek az erőszakot, az elnyomást és az etnikai tisztogatást befejezik és erőiket Koszovóból kivonják;
- elfogadják a nemzetközi katonai jelenlétet;
- biztosítják a menekültek feltétel nélküli hazatérését;
- elfogadják a korábbi keretmegállapodásokat és a demokratizálódási folyamatok beindulnak egy demokratikus Jugoszlávia megteremtése érdekében;

A fenti feltételek zömének akkor is és jelenleg is útjában volt és van Milosevics és az általa képviselt szerb nacionalizmus.

A két legfontosabb cél teljesítésének végeredménye

Mérlegelve a március 24-én kezdődött háború eredményeit, meg kell állapítani, hogy az események – minden előrejelzésnek, elemzésnek ellentmondva – nem várt fordulatot vettek. Érdemes tehát vizsgálni: milyen okok játszottak közre abban, hogy a tervezettnél sokkal több időre és „energiára” volt szükség, valamint hogy *milyen nem várt tényezők befolyásolták az eredményeket*.

Az egyik legfontosabb cél volt: az etnikai tisztogatás megakadályozása és az emberi jogok védelme.

A tárgyalások, majd később a fenyegetések időszakában a többször beígért légicsapások ellenére is eleinte lassan, de módszeresen folyt az albán kisebbség megfélemlítése és elűzése otthonaikból. Az eseményeket figyelemmel kísérek joggal várták, hogy az emberi jogok védelmére kelt NATO ENSZ-felhatalmazást kér (és kap) a koszovói válság rendezéséhez. Most már történelmi tény, hogy a NATO az ENSZ BT felhatalmazása nélkül indított támadást, háborúba keveredve Jugoszláviával, mint szuverén állammal és ezzel sikerült a problémát időben és térben is kiterjesztenie Jugoszlávián belül (Koszovó, Szerbia, Vajdaság) és a teljes térségben (Montenegró, Macedónia, Albánia, Bulgária stb.). A légicsapások halogatásával a NATO lehetőséget teremtett az etnikai tisztogatás időbeni elhúzására, valamint arra, hogy a szerb hadsereg a beígért légitámadásra felkészüljön és a megfelelő megelőző rendszabályokat foganatosítsa.

A NATO alapvető célja, aminek zászlaja alatt a (légi) háborút indította, nem teljesült olyan gyorsan, ahogyan azt tervezték, a légicsapások megindítását követően viszont felgyorsultak az események, és egyre brutálisabbak lettek a tisztogatásban részt vevő vagy abban szerepet vállaló szerb erők. Ugyanakkor világossá vált, hogy csak nagy magasságból mért légicsapásokkal ennek a célnak a megvalósítása bizonytalan. Ugyanis ha elfogynak a „nagy és látványos” célpontok, akkor egyre kisebb objektumokat, járműszlopokat, embercsoportokat és egyes célokat kell megsemmisíteni. Ekkor áll elő az a probléma, hogy az intelligens rakéták és bombák sem képesek

megkülönböztetni a katonai járművek vagy a menekülteket szállító traktorok, buszok motorjai által kibocsátott hőképet. Ennek következményeként a repülőeknek alacsonyabbról, lassabban repülve kellett volna a célokat megközelíteni, azonosítani és csapást mérni. Így viszont sokkal sebezhetőbbekké váltak volna, ami azt jelenti, hogy ezek a „kis” célpontok értéküket, jelentőségüket tekintve (a folyamatokra gyakorolt hatásukat tekintve is) messze alatta maradnak egy esetlegesen elvesztett repülőgép értékének.

Ebből következett, hogy a több alternatíva között szóba került egy szárazföldi erővel végrehajtott esetleges hadművelet lehetősége. (A sajtóban nemrég közzétett információk alapján az első szárazföldi csapást szeptember 15-re tervezték). A másik lehetőség a légicsapások fokozása és a katonai objektumok után a stratégiai jelentőségű polgári objektumok megsemmisítése. Végül is ezt választották annak ellenére, hogy a modern viszonyok között lezajlott kisebb-nagyobb háborúk egyértelműen bizonyították: *egy térséget nem lehet a levegőből birtokolni és ott az akaratunkat rákényszeríteni az ellenségre.* Ahhoz, hogy ezt megvalósítsuk, oda kell menni, és az adott területet a szárazföldön birtokba kell venni. Ehhez viszont szárazföldi csapatok kellenek, mint: lövész-, gépesített lövész-, harckocsizó-, és a terep sajátosságait figyelembe véve vadász-, hegyivadász-, ejtőernyőskötelékek, természetesen repülő-, harcihelikopter- és logisztikai támogatással. (Most ezt a KFOR-csapatok valósítják meg a békefenntartási feladatok keretében több-kevesebb sikerrel.)

A másik fontos cél volt: *Milosevics, és az ő nevéhez fűződő rendszer megbuktatása.*

Az az elképzelés, amit a nyugati politikusok, valamint a NATO szakértői dédelgettek, hogy néhány erőteljes (az első fázisban ötven légvédelmi célpontra irányuló) bombázás után Milosevicset tárgyalóasztalhoz kényszerítsék, nem úgy sikerült, ahogyan tervezték. Az anyagi és időráfordítás mind a mai napig nem tudta Milosevics politikai hatalmát megdőnteni. A fokozódó légicsapások, a katonai célpontok után a gazdasági és a polgári célpontok (hidak, raktárak, középületek, a TV stb.) bombázása egyre nagyobb ellenszenvet váltott ki a szerb lakosság és helyenként a nemzetközi közvélemény szemében is a NATO ellen. A kiszélesedő pusztítás a szerb népet mindjobban összekovácsolta, és akik korábban Milosevics ellenzékéhez tartoztak, nacionalista érzelmeik felkorbácsolásával azok is egyre nagyobb számban támogatták Milosevics politikáját és személyét. Ezzel egy időben erősödött az a szándék, hogy a NATO szárazföldi beavatkozása esetén egy „honvédő” háborúban megmutassák a világnak, hogy szembe mernek szállni ezzel a hadigépezettel, megkockáztatva azt is, hogy a légicsapások a középkorba visszabombázzák azt, amit annak idején a Marshall-segélyből sikerült megteremteni. Ez a folyamat egész Jugoszlávia területén – beleértve a Vajdaságot – is egyre jobban erősödött.

Megállapítható, hogy ezekben az időkben a szerb nép egységes volt, Milosevics politikai hatalma pedig minden egyes ledobott bomba ellenére csak szilárdult. A bombálás jelei egyértelműen akkor kezdődtek, amikor a nép tömegesen érezte a saját bőrén a pusztítások által okozott károk hatását, valamint világossá vált számukra, hogy a NATO kitartott eredeti szándéka mellett (ami a presztízsvesztés elkerülése miatt is szükséges volt). Végül is a mintegy 37 000 bevetés és a tömegek egyre erősödő ellenállása megtörte a politikai akaratot, és a szerb nép a békés rendezést választotta.

Az előzetes elemzések ebben a tekintetben olyannyira tévesnek bizonyultak,

hogy az európai történelemmel alapfokon tisztában lévő emberben is felmerül a kérdés: hogyan értelmezték ennek a célnak a megfogalmazásakor a Balkán történelmét, a balkáni emberek lélektanát, a közelmúlt eseményeit, valamint Milosevics politikai és karizmatikus vonásait.

Magyarország szerepe, sajátos helyzete

Országunk vezetői a NATO-csatlakozást követően valószínűleg nem számoltak az-
al hogy alig 14 nap múlva az új szövetségi partner oldalán máris egy hadban álló
országot kormányoznak. Ugyanis akár tetszik, akár nem, a frázisok és a különböző
hangzatos kinyilatkoztatások ellenére, a hadijog értelmében *háborúban álltunk Jugo-
szláviával*. Az már más kérdés, hogy a washingtoni szerződés ominózus 5. cikkelye
csak azt tartalmazza, hogy a szerződő feleknek hogyan kell értelmezni azt, ha va-
lamilyiküket támadás éri, és behatárolja a cselekvés rendjét is. De sehol nincs szó
arról, hogy mit kell tenni, és hogyan kell a szerződés pontjait értelmezni, ha a NATO
támad meg egy ellenséges (vagy annak nyilvánított) országot.

A kialakult körülmények között *Magyarország elég sajátos helyzetbe került*. Koráb-
ban a PfP szerződéshez csatlakozva lehetőséget biztosított területén IFOR-, később
SFOR-bázisok létrehozására. A NATO-csapások kezdetekor ezen bázisok igénybe-
vétele mellett átengedte az ország légterének egy részét. Mivel a légitámadások nem
érték el a kívánt célt, így a NATO újabb „lehetőségeket” fogalmazott meg (Feri-
hegy), amivel, úgymond, Magyarország még jobban hozzájárulhat a koszovói ren-
dezéshez. A furcsa csak az, ha jól felfogott érdekiünk azt diktálja, hogy *fegyveres kötelé-
kekkel ne vegyünk részt szerb területen vagy légterben a harcokban, akkor miért akadályoz-
tuk* (német, lengyel vasúti szállítmányok) *a többieket ebben?*

A NATO-n belül még alakulóban lévő helyünket, szerepünket és presztízsünket
hosszú évekre meghatározhatja az a pozitív vagy negatív hozzáállás, amit akár a
légitámadásokban, akár a humanitárius feladatokban való részvétellel vagy ezek tá-
mogatásával kivívtunk magunknak.

A be nem következett szárazföldi hadműveletről

A szárazföldi erők bevetéséhez természetesen minden tagország egyértelmű szava-
zatára van szükség (ez megvolt). Amennyiben a rendezés érdekében ilyen döntés
születik, a szavazás eredménye nagy valószínűséggel a szárazföldi csapatok alkal-
mazása előtt (idő előtt) nyilvánosságra került volna ugyanúgy, mint a légitámadások
kezdeté. Ekkor a hadászati, hadműveleti meglepésről a NATO-nak újra le kellett
volna mondania, ami felesleges áldozatokat követelt volna. Tehát a döntést köve-
tően már csak a hogyanon lehetett volna gondolkodni. Alapvetően ezt az akkorra
kialakult politikai és katonai helyzet határozta volna meg.

A NATO-parancsnokokat egyértelműen az motiválta volna, hogy a lehető leg-
kevesebb emberáldozattal oldják meg ezt a korántsem egyszerű feladatot. Figye-
lembe véve ezt a tényt, ezután elegendő csak a lehetséges hadszíntér térképére pil-
lantani, és elvégezni néhány katonaföldrajzi elemzést. Természetesen azt sem sza-
bad számításán kívül hagyni, hogy a jugoszláv hadsereget a második világháború

óta honvédő, azon belül partizánharcra képezték ki és készítették fel. A tényeket egybevetve nem nehéz belátni, hogy az esetleges szárazföldi hadműveletnek nyugodtan adhatták volna a „FEJSZE A NAGYFÁBA” fedőnevet.

Az is biztos, hogy ez az esetlegesen végrehajtásra kerülő szárazföldi művelet már elsősorban nem a koszovói albánok védelméről szólt volna. Ugyanis ekkor már egyértelműen a szerb nemzet által támogatott *Jugoszláv Hadsereggel kellett volna felvenni a harcot*, és annak jelentős veszteségeket okozva tárgyalóasztalhoz kényszeríteni a politikusokat. Hogy ez mit követelt volna emberi, anyagi, erkölcsi veszteségekben, valamint dollármilliókban, az jelenleg csak megközelítőleg határozható meg, és valószínűleg az alapelképzelést jelentősen felülmúltná.

Magyarország az egyetlen NATO-tagország, amely szomszédos Jugoszláviával. Ebből a szemszögből és a katonaföldrajzi környezetet elemezve megállapíthatjuk, hogy *a szárazföldi erők zömének hadászati, hadműveleti felvonulása és szétbontakozása egyértelműen Magyarország felől lett volna kedvező*. Ezt megerősítette volna, ha célként megfogalmazódik, hogy a Vajdaságot meg kell óvni attól, hogy egy Koszovóhoz hasonló tragédia alakuljon ki. Számomra nehezen elképzelhető, hogy a NATO esetleges szárazföldi csapásának fő iránya Magyarország vonakodása miatt a montenegrói, koszovói, macedóniai stb. hegyszorosokon és hegyeken keresztül történjen, ez ugyanis megsokszorozta volna a várható emberáldozatok számát. Amennyiben ez a művelet eléri a célját és sikerül a hegyekből kiszorítani a szerbeket, számukra egyetlen lehetőség marad, visszavonulni a Vajdaság irányába, ami beláthatatlan következményekkel járhatott volna. Ebben az esetben is szükségessé vált volna tehát Magyarország déli határszakaszának zárása, amivel a vajdasági magyarok sokszor hangoztatott védelme és megkímélése nem lett volna biztosítva.

Egy ilyen helyzetben hozott döntés nem lett volna kívánatos, és próbára tehetné volna az ország gazdaságának, lakosságának, nem utolsósorban hadseregének képességeit.

A Balkán és a koszovói térség geopolitikai, geostratégiai jelentősége

A Balkán-félsziget jelentősége a térség nagyhatalmai számára sajátos geostratégiai, geopolitikai helyzetéből adódik. A történelem során itt lezajlott háborúk jelentős része ugyanis az európai országokat a Közel-Kelettel összekötő kereskedelmi utak, valamint a tengerszorosok – Boszporusz és a Dardanellák – birtoklásáért folyt.

A koszovói térség geostratégiai, geopolitikai jelentősége abban rejlik, hogy ez az egyetlen terület, ahol a Balkán-hegység észak-déli, valamint kelet-nyugati irányban egyaránt járható. Természetesen a szerb katonai vezetés is jól tudja, hogy aki ezt a térséget birtokolja, az ellenőrizheti a Balkán-félsziget jelentős részét is. Ezt a helyzetet teszi bonyolultabbá Montenegró helyzete, mivel jugoszláv tagköztársaság ugyan, de számos kérdésben nem ért egyet a szövetségi köztársaság bel- és külpolitikájával. Ezért Jugoszlávia számára jelentős veszélyforrást képez, ha Montenegró jelenlegi helyzetében és kapcsolódási rendszerében bármilyen változás állna be. Ugyanis ahhoz vezethetne, hogy a még meglévő, egyetlen tengeri kijáratról is le kellene mondania, kockáztatva azt, hogy egy esetleges gazdasági blokád az eddigieknél is súlyosabb terheket rójon rá.

A legfrissebb elemzések szerint Koszovó a multinacionális társaságok számára sem érdektelen: „...amennyiben a hadiipar számára oly fontos ólom-, cink- és rézbányáinak kitermelése az olcsó munkaerővel profitábilis vállalkozások sorát tenné lehetővé. A légi háború kirobbantása és az amerikai cégek érdeklődése e bányák iránt egymástól elválaszthatatlan. A jelentékeny mennyiségű ásványi kincs privatizálására vonatkozó ajánlatok, görög és amerikai társaságok ügyletei már a nemzetközi sajtóban is megjelentek. Ismert: a világ cink- és ólomkitermelésének igen jelentékeny része a koszovói bányákból történik és a jugoszláv kormány a görög társaság érdeklődése után az amerikaiakat is visszautasította. Lehet, hogy ez volt a *casus belli* ? Ez talán túlzás. De minden bizonnyal ez a körülmény is komolyan latba esett.” (Krausz Tamás: A nagyhatalmak és a Jugoszlávia elleni NATO-légi háború okai)

A háború tapasztalatai:

- a csapások egyre fokozódó intenzitásának elve miatt túl hosszúra nyúlt a katonai és a „politikai” objektumok pusztítása, ezért a belgrádi vezetés hosszú ideig zavartalanul tudott működni;
- a célpontok meghatározásánál elsősorban a politikai akarat érvényesült a katonai szempontok helyett;
- a jugoszláv légvédelmi eszközök közül a radarvezérlésű SA–2, SA–3, SA–6 Starter típusokat nehezen lehetett zavarni és ezek sok kellemetlenséget (kényszerű manővereket) okoztak a NATO-gépeknek;
- a jugoszláv légvédelmi eszközök közül a gépágyuk 4000 m felett hatástalannak voltak, de az is igaz, hogy a NATO-gépek nem merészkedtek a 4000 méteres magasság alá;
- a jugoszláv légierő nem tudta felvenni a harcot a NATO támadó repülőivel;
- az európai NATO-tagállamok repülőgépei (nagyon kevés PGM-mel rendelkeznek) nincsenek olyan korszerű lokátor- és fegyverrendszerrel felszerelve, mint az USA gépei, így a bevetések közel 90%-át amerikai gépek hajtották végre;
- a helikopterek alkalmazása nagyon kockázatos volt az erdős-hegyes terep, a völgyeket alacsonyan keresztező légvezetékek, valamint az erős és hatékonynak mondható JNA csapatlégvédelem miatt;
- sikeresen alkalmaztak úgynevezett „nem halálos” fegyvert (grafitbomba);
- a tervezettnél sokkal több, 37 000 bevetésre volt szükség, ami jelentősen megnövelte mind az emberi, mind az anyagi erőforrások igénybevételét és felhasználását;
- a Magyar Honvédség légierője és szárazföldi ereje jelenlegi állapotában nem képes jelentős erővel és technikával részt venni hasonló feladatok megoldásában;
- a Magyar KFOR-kontingens koszovói jelenléte csak gesztusértékűnek nevezhető.

* * *

A koszovói válság elemzése során felvetődik a kérdés, hogy a NATO valamennyi tagállama egyformán értelmezi-e a közelebbi régióban vagy a világban jelentkező újszerű kihívásokat és kockázatokat? Magukénak érzik-e valamennyien az európai

béke és biztonság megteremtésével kapcsolatos feladatokat és hajlandóak-e ennek érdekében áldozatokat hozni? Megmarad-e a washingtoni szerződés 4. és 5. cikkelyének korábbi értelmezése, vagy ki kell egészíteni a szerződés pontjait, mert a szövetség tevékenysége eltolódik a békeműveletek végrehajtásának irányába a tagállamok határain kívül is? Mennyire befolyásolja a részvételi szándékot és a részvétel mértékét, hogy a kialakult válságrégióban milyenek a nemzetközi-, nemzeti, nemzetiségi, gazdasági, politikai és egyéb érdekek? Továbbá az a válasz is érdekes lehet, amit az ország politikai és katonai vezetői arra a kérdésre fogalmaznának meg, hogy a Magyar Honvédség mikorra lesz képes egy ilyen méretű akcióban érdemben részt venni?

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1.) A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak (Rigómezőtől Koszovóig); Politikatörténeti Füzetek XIII., Napvilág Kiadó, Budapest:
Történeti és politológiai előadások:
 - Kapronczay Péter: A koszovói konfliktus történelmi, politikai és kulturális háttere,
 - Krausz Tamás : A nagyhatalmak és a Jugoszlávia elleni NATO-légiháború okai.
- 2.) Korkisch, F: Vita a légi háború doktrínájáról, képes-e a légierő egyedül politikai célok elérésére (fordítás).
- 3.) Szternák György: A koszovói megoldás, mint a válságkezelés új fejezete (tanulmány).
- 4.) Kocsis Károly: Egy felrobbant etnikai mozaik esete,

Horváth Mihály–Krajnc Zoltán–Tatorján István

A földi telepítésű légvédelem NATO-elvek szerinti tervezése

A szerzők a földi telepítésű légvédelmi erők és eszközök NATO-elvek szerinti tervezésének kérdéseit tekintik át, rámutatva a korábban alkalmazott eljárások módosult elemeire, hangsúlyosabb mozzanataira. Módszeresen levezetik a harctevékenység végrehajtására irányuló elhatározás meghozatalának folyamatát a feladat átvételétől az elhatározás meghozataláig. A folyamat hangsúlyos eleme: a lehetséges cselekvési változatok kimunkálása (felállítása), azok elemzése és összehasonlítása modellezéssel.

Napjainkban a Magyar Honvédség legfontosabb feladatai és céljai között szerepel a NATO-normáknak való megfelelés. A szövetség részéről az új tagok haderőivel szembeni alapelvárások (követelmények) hamar megfogalmazódtak, amelyben prioritást kaptak – többek között – az *interoperabilitás* és a *tervezés*, a *kompatibilitás* és az *alkalmazás* problémakörei. A legsürgősebb feladatok közé sorolható a haderő szellemi, strukturális és alkalmazási követelményeknek megfelelés, amelyek közül az első helyre a szellemi kompatibilitást célszerű sorolni. A *kompatibilitás* megköveteli az elvek és eljárások azonosságát, a vezetési, a tervezési és a döntéshozatali rendszerek hasonlóságát, a megbízható és az időszerű kommunikációt, a szellemi együttműködést. Az együttműködésnek való megfelelés szempontjából elengedhetetlen az *interperszonális törzstevékenység* és a *személyiség értékeit támogató törzsmunka módszereinek elsajátítása*. Ez lehet a garancia az együttgondolkodásra, az intézkedések, utasítások egyforma értelmezésére, a kapott feladatok minőségi végrehajtására.

A parancsnokok és a törzsek hadműveleti-harcászati felkészítésében, a tisztjeink továbbképzésében a NATO-kompatibilis törzsmunka elsajátítására célszerű kiemelt figyelmet fordítani, hiszen szakembereinknek, a nyelvi követelmények teljesítése mellett, képesnek kell lenniük munkavégzésére a különböző NATO-törzsekben.

A harctevékenység előkészítése: tervezés, szervezés

A légvédelmi rakéta- és tüzércsapatoknak a földi telepítésű légvédelem részeként készen kell állniuk harcadataik maradéktalan végrehajtására. Függetlenül attól, hogy a csapatok készenléti helyzete milyen szintű, az adott légvédelmi rakéta- és tüzérszervezeteknek biztosítaniuk kell a harctevékenység előkészítésének végre-

hajthatóságát. Meg kell határozniuk azokat a rendszabályokat és meg kell teremteniük azokat a feltételeket, amelyek a harcfelelősi eredményes végrehajtását biztosítják.

A harctevékenység előkészítése alatt a légvédelmi tervezést végrehajtó szervek parancsnokainak, törzseinek a légvédelmi harctevékenység erőforrásai tervszerű alkalmazására irányuló – mindenre kiterjedő, időbeni és minőségi tervező-, szervező- és irányító-, valamint a csapatok végrehajtó tevékenységének összességét értjük a harc megkezdésére történő felkészítése és a harcfelelősi sikeres végrehajtása céljából. Az előkészítés a harcfelelősi megkapásával, a feladat biztosítására vonatkozó intézkedések vételével kezdődik és a harcfelelősi végrehajtására vonatkozó készenlét elérésének jelentéséig tart.

Az előkészítés tartalmát jelentő feladatok végrehajtásával a légvédelmi rakéta-és tűzérőszervezet a harcfelelősi végrehajtására kész állapotba kerül. Ez azonban nem jelenti a harctevékenység előkészítésének végleges befejezését. A követelmények és feltételek megváltozásával a harctevékenység előkészítésének tartalmi összetevőit folyamatosan módosítani, pontosítani kell.

A harctevékenység előkészítését két alapvető részre, a tervezés és a szervezés időszakára lehet bontani:

- a harctevékenység megtervezése az új feladat megkapásától a harctevékenység végrehajtására hozott elhatározásig, esetleges jóváhagyásig tartó időszak;
- a harctevékenység megszervezése az alárendeltek részére történő feladatok megszabásától az alárendeltek készenlétének eléréséig tartó időszak.

Az elhatározás felfogható olyan folyamatként, amelynek során meghatározzák a feladatokat, kialakítják a terveket, és utasításokat adnak az alárendelteknek a feladat teljesítése érdekében. Minél alacsonyabb a vezetési szint, annál egyszerűbb, közvetlenebb és gyorsabb a folyamat. Ekkor az idő válik a legkritikusabb tényezővé, amellyel a parancsnoknak és törzsének szembesülnie kell az elhatározás meghozatalának folyamatában. Azok az elhatározások, amelyek komplex parancsokban tesztülnek meg, valószínűleg nem valósulnak meg a harcban.

Van egy fontos elv, melynek alkalmazása elengedhetetlenül fontos az új, NATO-komform döntéshozatali folyamat pontos megértéséhez. Ezen elv azt mondja, hogy: Az új végrehajtandó harcfelelősi feladat – származzon akár az előjáró intézkedéséből, akár a folyó hadművelet elemzése során levont következtetésekből – új cselekvési irányokat szab meg a végrehajtó számára.

A problémamegoldás megközelítése nem kevesebbet állít, mint azt, hogy a törzs a változó helyzetnek megfelelően új intézkedést (elhatározást) dolgoz ki – akár kap előjárói intézkedést, akár nem –, amennyiben a kialakult helyzet megköveteli azt.

Ez a gyakorlatban azt jelenti: törzsnek állandóan vizsgálnia kell azt, hogy a harcászati (hadműveleti) helyzet változott-e olyan mértékben, amely változás új elhatározás meghozatalát teszi szükségessé.

A megoldás során négyfajta válasz adható:

- 1.) *Nem*, a helyzet nem változott, az elhatározásom (a tervem) továbbra is jó.
- 2.) *Igen*, a helyzet változott, de az eredeti tervem, az elhatározásom továbbra is jó.
- 3.) *Igen*, a helyzet változott, de az eredeti elhatározásom (tervem) *nem* lényegi módosításokkal továbbra is végrehajtható.
- 4.) *Igen*, a helyzet változott, és az elhatározásom (a tervem) már *nem* alkalmazható.

Az elv az alárendelt önállóságáról alkotott NATO-felfogás világos példája, amely azt mutatja, hogy az alárendelt cselekvési önállóságának a biztosítása még az olyan érzékeny területeken is megvalósul, mint a harctevékenység tervezése, szervezése és ezen feladatok vezetése.

A parancsnoki felelősség két irányban működik. Míg a parancsnok felelős eljáróinak a feladat végrehajtásáért, alárendeltjeinek szintén felelősséggel tartozik. Miután átruházta a hatáskört az alárendeltre, a parancsnoknak biztosítania kell számukra a feladat végrehajtásához szükséges irányítást, erőforrásokat (beleértve az időt) és azok megerősítését. Ugyanakkor az előljáró megtartja a feladat végrehajtásáért a teljes körű felelősséget.

Az elhatározás meghozatalának folyamata

Az elhatározás meghozatalának területei				
A feladat (cél, küldetés) elemzése				
Információgyűjtés, következtetések levonása, feltételezések kialakítása		A kapott feladat elemzése		A parancsnoki útmutató elkészítése
A harcmező felderítő előkészítése				
A harcmező értékelése	A terep elemzése	Az időjárás elemzése	A fenyegetett- ség mértéké- nek értékelése	A fenyegetett- ség mértéké- nek összegzése
A lehetséges cselekvési változatok kimunkálása				
Cselekvési változatok felállítása		Cselekvési változatok elemzése		Cselekvési változatok összevetése
A parancsnok elhatározásának ismertetése				

Tekintsük át a fent vázolt folyamat néhány fontosabb elemét!

□ **Információgyűjtés.** A törzs tagjai folyamatosan figyelemmel kísérik a kialakult helyzetet, és ennek során állandóan képesnek kell lenniük annak ismertetésére, jelentésére.

A személyügyi részleg folyamatosan gyűjti az információkat a személyi állomány helyzetéről, a saját és az alárendelt katonai szervezetek személyügyi állapotáról.

Felderítőrészleg: gyűjti az érdekeltségi körzetről, a hadműveleti területről, a harctevékenységi körzetről, a terepről és az időjárásról, valamint az ellenségről beszerezhető információkat.

Hadműveleti részleg: értékeli a kapott feladatot és az előljáró szándékát, információgyűjtést folytat a saját állomány helyzetéről (két szinttel lejjebb), a kialakult helyzetről, a szárazföldi csapatok állapotáról, feladatairól.

Logisztikai részleg: folyamatosan gyűjti az információt a katonai szervezetek mindenoldalú ellátásának helyzetéről, beleértve az alárendelt és megerősítő erőket is.

Védelmi-tervező részleg: adatokat szolgáltat a polgári védelem, a lakosság és az önkormányzatok helyzetéről.

Vezetési részleg: folyamatosan gyűjti az ellenséges és a saját csapatok vezetését, híradását befolyásoló adatokat, tényezőket, biztosítja a híradó és informatikai rendszerek működési feltételeit.

□ *Következtetések levonása, feltételezések kialakítása.* A rendelkezésre álló tények, adatok alapján a törzs következtetéseket von le, majd feltevéseket alakít ki, hogy a hiányzó vagy ismeretlen információkat pótolja. A tervezés folyamán a feltételezéseket állandóan felül kell vizsgálni, és az időközben ismertté vált tényekkel helyettesíteni kell őket. A feltételezés akkor használható fel a tervezés során, ha az elkerülhetetlenül szükséges.

A *felderítőrészleg* a terepet, az időjárást, az ellenséget, annak gyenge pontjait és a saját lehetőségeket vizsgálja; a *hadművelési részleg* a saját erőkről rendelkezésre álló információk alapján von le következtetéseket; a *logisztikai részleg* állapítja meg a szervezetnek a pillanatnyi és a hadművelet kezdetére elérendő logisztikai helyzete közötti különbségeket. Ennek alapján von le következtetéseket a tevékenység belső feltételeinek meghatározására vonatkozóan; a *vezetési részleg* tervezi meg a tevékenységekhez szükséges híradó rendszert, méri fel az ellenség által alkalmazható elektronikai hadviselési eszközök mennyiségi és minőségi lehetőségeit, az ellenük való védekezés formáit.

Összegezőképpen megállapítható, hogy ezen feladatokat a törzsnek folyamatosan kell végeznie. Az értékelések elvégzése, a következtetések levonása tehát nem egy folyamat lezárásának a vége. Ezen folyamat az előljáró parancsának, intézkedésnek megkapása után tovább folytatódik, mivel az előljárói intézkedést fel kell dolgozni, és a már megvizsgált területeket ennek alapján, az új ismereteknek megfelelően újra kell értékelni.

□ *A kapott feladat elemzése.* Az előljáró feladatának és elgondolásának tanulmányozását a törzsfőnök koordinálja. A törzs minden tagjának van feladata e munka során. Az előljáró intézkedésének (parancsának) egy-egy példányát a törzs minden részlege a szükséges számban megkapja. Az előljáró intézkedésének és tervének minden eleme tartalmaz információt. Ezen információkra az elhatározás folyamatának különböző szakaszaiban van szükség, hatásukat a feladat végrehajtására azonban már a feladattisztázás időszakában fel kell ismerni.

Az első lépés az előljáró feladatának és szándékának megértése, ezen belül:

- a.) Az előljáró feladatának a célját. (Megérteni a feladat MIÉRT-jét). Mi az előljáró, szándéka? Ennek során meg kell érteni az előljáró elgondolását.
- b.) A hadművelet körzetének újbóli áttekintését az előljáró feladatának és szándékának megértéséhez.
- c.) Az előljáró átfogó megtévesztési tervének és a megtévesztés területeinek áttekintését.
- d.) A végrehajtandó feladatok meghatározását.
- e.) A rendelkezésre álló erőforrásokat. A törzsnek figyelembe kell vennie az intézkedésben (parancsban) meghatározott, a szervezeti kérdésekre vonatkozó előnyöket, megerősítést, átalárendelést (kikülönítést), illetve a harc szerve-

zésére vonatkozó kérdéseket. Egybevetve az időt, a helyet és az érvényesülő előnyöket: a sikeres feladatteljesítés egy fontos kritériumát kapjuk.

- f.) *Az elfogadható kockázati szint elemzését.* Az előljáró meghatározhatja a kockázatvállalás azon szintjét, amit a parancsnoknak vállalni kell a feladat teljesítése érdekében. (Például: takarékoság az erők egy bizonyos részével, vagy a saját atom-, vegyi fegyverek alkalmazására vonatkozó utasítások figyelembevétele stb.) A felvállalható kockázat szintje a kapott feladat és elgondolás tisztázása eredményeként is megállapítható.
- g.) *Az időtényező elemzését.* Miután a parancsnok nagy vonalakban megértette a feladatot és felmérte a rendelkezésre álló összes időt, meghatározza a tevékenységek különböző fázisaira fordítandó időt.

A hadművelet tervezésére minden egység csak a minimálisan szükséges időt használhatja fel. A tervezési idő felosztását össze kell vetni a saját és az ellenség döntéshozatali ciklusával.

□ A feladatelemzés eredményeire épülve, annak utolsó fázisaként megtörténik a *parancsnoki útmutató elkészítése*, amit a parancsnok hagy jóvá. Az útmutató a törzs részére készül, az alább felsorolt területek mindegyikét tartalmazza vagy csak néhány kiválasztott területét. A parancsnok szándéka kivételével, amelyet mindenképpen magában kell, hogy foglaljon: – az időszámvetést; a parancsnoki szándékot (MINDIG!); a kockázat felmérését; az ellenség várható tevékenységének irányait; a hadművelleti terület felderítő-előkészítésének kiemelt szempontjait; a kiemelkedő fontosságú objektumokat; a szükséges minimális információigényt; a feladat végrehajtásának az alapkoncepcióját; az ellenség pusztításának fokát, az elektronikai tevékenységének lehetőségét; a színlelési (megtévesztési) feladatokat; a feladatok végrehajtásának sorrendjét; a tartalék összetételét, méretét, harcbevételének feltételeit; utasításokat a szakalegységeknek; a vezetés, irányítás rendjét és a vezetés korlátozásait; a feladat (intézkedés, parancs) megszabásának módját; a feladat végrehajtásával összefüggő gyakorlások rendjét.

A *parancsnok szándéka* legyen tartalmas, világosan érthető egyéni elképzelés. Ez nem tekinthető a harctevékenység lefolyását meghatározó elgondolásnak, hiszen nem fejt ki a feladat végrehajtásának mikéntjét. A parancsnok szándéka tehát a harctevékenység célját fogalmazza meg, egy olyan elképzelést, amely a csapatok feladat-végrehajtását követő helyzetet tervezi meg, így ez a további feladatok kiindulási alapját képezheti.

A szándék három összetevőt foglal magában: a célt, a módszert és a végső helyzetet. Vagyis a harctevékenység végrehajtásának célját, szem előtt tartva az előljáró szervezet feladatát (a miért megválaszolása); a saját alegységek által végrehajtandó harctevékenységi fajta részletek nélküli meghatározását; az ellenség, a terep kölcsönhatásainak függvényében az alárendelt erők helyzetét a feladat végrehajtása után.

Nincs prioritása egyik tevékenységi változatnak sem, ez biztosítja a parancsnok kreativitását, így a vezetés szabadságfoka jóval nagyobb.

Az *előzetes értesítés(ek) – intézkedések – kiadása*. Miután a parancsnok jóváhagyja a megszabott feladatot, a hadművelleti részleg előzetes értesítést ad ki, vagy elhalaszthatja azt a parancsnoki útmutató, illetve az előzetes elgondolás elkészültéig. Az előzetes értesítést el kell juttatni az összes alárendelt szervezethez,

az érintett szomszédokhoz és az előljáráshoz. Az alárendeltek így párhuzamosan tervezhetnek.

A megszabott feladat összeállítása után a törzs az információk folyamatos gyűjtésével és szelektálásával folytatja a kialakult helyzet elemzését és feldolgozását.

Az elhatározás meghozatala folyamatában a parancsnok folyamatosan adhat ki utasításokat, sőt a törzs figyelmének összpontosítására külön is intézkedhet. A parancsnok tervezési útmutatója alapvető sarkköve a harctevékenységi változat kidolgozásának.

A harcmező felderítő-előkészítése

A felderítőrészlegnek a kialakult helyzet értékelésekor végzett munkája a harcmező felderítő-előkészítése néven ismert.

Ez az a *folyamat*, amely során a parancsnok felhasználja a harcmező felderítő-előkészítését arra, hogy tisztában legyen a harcmezővel és azokkal a lehetőségekkel, amelyet maga a harcmező a saját és a fenyegető erők számára jelent. A harcmező felderítő-előkészítése az ellenség és a környezet módszeres és folyamatos elemzését jelenti egy meghatározott körzetben.

A megkapott és kikövetkeztetett feladatok számbavétele után kerül sor az úgynevezett lényeges feladatoknak és az alárendelt(ek) cselekvési rendje fő irányait meghatározó feladatoknak a megszabására. E feladatok köréből kiválasztják azokat, amelyek teljesítése alapvetően fontos a siker elérése szempontjából. Ezek a *lényeges feladatok*, amelyek az alapeladat összes elemét tartalmazzák, és választ adnak a *ki, mit, mikorra, hol és miért* kérdésekre.

A „mit” tartalmazza a fő feladatokat, ennek teljesítése a siker záloga.

A harcmező felderítő-előkészítésének folyamata négy részből áll, mégpedig a harcmező környezetének meghatározásából, a harcmező hatásainak leírásából, az ellenség (fenyegetettség) értékeléséből és tevékenységi rendjének meghatározásából.

Mivel a terep, az időjárás és a harcmező más jellemzői eltérő hatásokat fejtenek ki a légi és légvédelmi hadműveletekre, a harcmező légi felderítő-előkészítése eltér a harcmező földi felderítő-előkészítésétől. Az ellenséges erőket értékelni kell azon hatások szerint is, melyeket az időjárás, a terep és a saját erők hadműveletei befolyásolnak. A legjelentősebb fenyegetések, melyeket a harcmező légi felderítő-előkészítéséhez értékelni kell azok: a pilóta nélküli légi járművek, ballisztikus rakéták, manőverező robotrepülőgépek, harcászati levegő–föld osztályú rakéták, a forgó, valamint merev szárnyú repülőgépek. A harcmező légi felderítő-előkészítése elválaszthatatlan részét képi a harcmező felderítő-előkészítése folyamatának valamennyi szinten.

A harcmező környezetének meghatározása

A harcmező magában foglalja a hadműveletek körzetének, a harctérnek és az érdekelt-ségi körzetnek a légi kiterjedését. A légi kiterjedés miatt a harcmező szerkezeti elemeinek mindegyike eltérhet a szárazföldi erők hadműveleteinek hasonló elemeitől.

A *harctevékenység körzete* az a terület, ahol a parancsnok felelősséggel és a jogkörrel rendelkezik a katonai műveletekért. Az rendszerint – de nem szükségszerűen –

mélységben és szélességben megegyezik a szárazföldi hadműveleti területtel. Fügőlegesen a saját légvédelmi rakéta- és tűzrendszerek maximális alkalmazási magasságáig terjed.

A *harctér* (légvédelmi rakéta- és tűzér-tűzrendszer) olyan fizikai légteret jelöl, mely az ellenség térbeli meghatározottságától és az ellene való harc képessége szerint tágul vagy szűkül. Szélességben, mélységben és magasságban úgy változik, ahogy az idő folyamatában a parancsnok elhelyezi és mozgatja erőit és eszközeit. A harcteret nem az előljáró parancsnok jelöli ki, így annak határa az adott parancsnoki szint felelősségi körzetén kívül is lehet.

Az *érdekeltségi körzet* olyan földrajzi térség és a felette lévő légtér, melyről információkat és felderítési adatokat kell gyűjteni a tervezés megkönnyítéséhez vagy a parancsnok hadműveletének sikeres végrehajtásához. Mivel a parancsnoknak és a törzsnek időre van szüksége az információk feldolgozásához és a tervezéshez, valamint a hadműveletek összehangolásához, a parancsnok érdekeltségi körzete rendszerint nagyobb, mint a harctevékenységi körzete vagy a harctér. Azon távolságok miatt is megnő, melyeket a repülő- és rakétarendszerek gyorsan megtesznek. Az érdekeltség légi körzete függőlegesen addig terjed, hogy lefedje a repülőgépek, a pilóta nélküli légi járművek és a rakétarendszerek szolgálati csúcsmagasságát, illetve röppályáját. Vízszintesen pedig, hogy lefedje a repülőgépek, a pilóta nélküli légi járművek és a rakéták maximális hatótávolságát, továbbá az ellenség repülőtereit, előretolt üzemanyag-utántöltő és újrafegyverző pontjait, navigációs segéd-eszközeit és rakétaállásait. Az érdekeltségi körzet azon határokig terjed, ahonnan felderítési adatokat és információkat kell gyűjteni az olyan ellenséges erőkről, melyek hatással lehetnek a saját erőkre.

A harcmező hatásainak leírása

Elemezni kell a terep és az időjárás hatását a saját és az ellenséges erőkre. Ezek eltérhetnek egymástól a szárazföldi hadműveletekre kifejtett hatásukban.

Terepelemzés. A légvédelem érdekében végrehajtott terepelemzés jelentősen különbözik a szárazföldi hadműveletekhez végrehajtott terepelemzéstől. A légtér jellege nem iktathatja ki a terepelemzés szükségességét, mivel az ellenséges repülő és a saját légvédelmi tűzértség megkísérli majd e terepet saját előnyére felhasználni. A harcmező felderítő-előkészítése azokra a földrajzi tényezőkre összpontosít, amelyek az ellenséges repülőknél a célpont megközelítésével, észlelésével és befogásával, vagy egy légideszant, légi rohamcsapat célba juttatásával kapcsolatos képességeit befolyásolják. A harcmező felderítő-előkészítéséhez a terepelemzés ugyanazon elveit követi, mint a földi elemzés és a terep katonai szempontjait emeli ki (OCOKA – megfigyelés, fedés, rejtés).

Megfigyelési és tűzhatáskörzetek (felderítési és tűzrendszer). Ezek a szempontok kapcsolódnak a terep hatásához a felderítés és a célmegjelölés során. A harcmező felderítő-előkészítésével kapcsolatban a megfigyelés az optikai és az elektronikai láthatósággal (egyenes rálátás) függ össze. A hatékony működéshez, a célok felderítéséhez és azok megtámadásához a harcmező számos rendszerének szüksége van a láthatóságra. Ezek a rendszerek a rádiókat, a radarokat, a zavarókat, a közvetlen irányzású fegyvereket, a repülőgép-fedélzeti vagy földi érzékelőket, valamint a sa-

ját légvédelmi rakéta- és tüzerrendszereket foglalják magukban. A tűzhatáskörzetek a terepnek a fegyverrendszerekre kifejtett hatásával függnek össze. A légtérrel elemezni kell olyan útvonalaszempontok szerint, melyek biztosíthatják a légi ellenség rejtett belépését a célkörzetbe, és azokat, amelyek a legjobb tüzelési pozíciót biztosítják, ha azok elérik a célkörzetet.

Fedés és rejtés. A fedésnek és rejtésnek (álcázásnak) kissé eltérő az alkalmazása a repülőrendszerek esetében. A következő harcászati fogások és eljárások kapcsolatosak a fedéssel és rejtéssel: a terepkövető repülés, a magassági ugrás, az álcázás, a fedés, a talajreflexió.

Akadályok. Az akadályok három fő típusba sorolhatók: amelyek akadályozzák a légvédelmi rakéta- és tüzerrendszerek hatékony alkalmazását, korlátozzák a terepkövető repülést; melyek kényszeríthetik az ellenséges repülőeszközöket arra, hogy különleges megfigyelést vagy repülési profilt vagy útvonalat használjanak vagy túlságosan magasra emelkedjenek.

Kulcsfontosságú terep. A kulcsfontosságú terep nem más, mint olyan fontos hely vagy terület, amelynek az elfoglalása, megtartása vagy ellenőrzése jelentős előnyt biztosít bármely harcoló félnek.

Légi megközelítési útvonalak. A légi megközelítési útvonalak ugyanazon kritériumok alapján kerülnek értékelésre, mint a földiek. Az útvonalak meghatározásához használandó szempontok közé sorolható az ellenséges repülőeszköz típusa, repülési profilja és fegyverzete, az ellenséges repülőeszköz kiindulási pontja és a földi ellenőrző radarok állásai, az ellenséges repülőeszköz valószínű célobjektumai, a manőverező erők támogatásának lehetőségei, a manőverezés szabadsága a légi útvonalon, a repülőrendszernek és repülőgép-vezetőnek nyújtott oltalmazás, a ellenséges repülőeszköz és a repülőgép-vezető lehetőségei.

A légi hadműveletek különösen érzékenyek az időjárás hatásaira. Az időjárást a légi és légvédelmi hadműveletekhez azért elemzik, hogy kiszámítsák a cél fölé érkezés legvalószínűbb idejét (a „CS” időt) és más tényezőket az időjárás hatásai és a fényadatok alapján. Számos ugyanilyen tényezőt vesz számításba a felderítőfőnök vagy a felderítőtiszt a szárazföldi hadműveletekhez, melyek a következők:

- A látási viszonyok jelentősen befolyásolják a támadó légi hadműveleteket és a felderítést, a hírszerzést, a megfigyelést és a célmegjelölést. A látási viszonyoknak ugyanolyan hatása van az optikai irányzású légvédelmi tüzerrendszerekre és érzékelőkre.
- Az erős szelek akadályozzák a manővert, a közvetlen légi támogatást és a cél megsemmisítését különösen a keskeny légi megközelítési útvonalakon; a rakéták és a pilóta nélküli légi járművek teljesítményét és pontosságát előnytelenül befolyásolják.
- A légköri csapadék befolyásolja a repülőgépek tevékenységét és csökkenti az érzékelők hatékonyságát, a légvédelmi rakéta- és tüzerrendszerek érzékelőinek hatótávolságát.
- A felhőtakarók és a felhőalapok befolyásolhatják a hadműveleteket, mert alacsony tevékenységi magasságokat tesznek lehetővé, korlátozzák a látási viszonyokat és a cél megsemmisítését.
- A rendkívüli hőmérsékletnek és párásságnak komoly hatása van a repülő-

gépekre és a pilóta nélküli légi járművekre, csökkentve azok harcászati hatótávolságát, repülési magasságát (különösen a forgószárnyas repülőgépek esetében) és hasznos terhelését.

Az ellenség (fenyegetettség) értékelése, tevékenységi rendjének meghatározása

A légi hadműveletek esetében a *fenyegetettség értékelése* az ellenséges légierő képességeinek, szervezetének és doktrínájának alapos tanulmányozásából áll. A következő lépéseket kell alkalmazni az ellenség értékelésekor:

- *A doktrinális fenyegetettség adatainak gyűjtését és elemzését:* a tipikus megválaszolandó kérdéseknek ebben a lépésben tartalmazniuk kell a parancsnok fontos információs és prioritást meghatározó követelményeit.
- *A fenyegetettség légi képességeinek elemzését:* a légvédelmi rakéta- és tüzegegységek a harcrendre vonatkozó adatok és az ellenég képességeinek széles skáláját értékelik, beleértve a légvédelmi rakéta- és tüzegegységeket fenyegető földi erőt és az elektronikai hadviselést is. Értékelni kell továbbá a repülőrendszerek, a pilóta nélküli légi járművek, a harcászati ballisztikus rakéták és a manőverező robotrepülőgépek képességeit.
- *A cél értékelésének végrehajtását:* mely célpontok nagy értékűek. Nagy értékű célpontok azok az erők és eszközök, melyeket az ellenség vagy a saját csapatok parancsnoka is fontosnak tart a feladat sikeres teljesítése szempontjából. Ezeket a célpontokat a hadműveletben meghatározó szerepük és a fegyverrendszer képessége szerint jelölik ki.

Az ellenség légi- és szárazföldi erői tevékenységi rendjének meghatározása integrálja az előző három lépés eredményeit egy jelentőségteljes következtetésbe. A felderítőrészleg kialakítja az ellenség támadási modelljeit, hogy meghatározza az ellenség légi és rakétatevékenységi módjait. Elkészíti az eseménysablonokat és mátrixokat is, hogy a felderítési adatok gyűjtését arra a tevékenységi rendre koncentrálják, amelyet az ellenség várhatóan végre fog hajtani.

A helyzetsablonok az ellenség várható csoportosításának ábrázolása rajzos formában, melyet egy konkrét tevékenységi rendhez kell felvenni. Ezek rendszerint a felderítőfőnök és a hadműveleti főnök egyeztetése alapján ábrázolják a hadművelet legkritikusabb pontjait.

Az eseménysablon egy útmutató az adatgyűjtés, a felderítés és a megfigyelés (R&S) tervezéséhez. Felvázolja azokat a meghatározott érdekeltségi körzeteket (NAIs), ahol a parancsnok bizonyos harcászati tevékenységeknek jelentőséget tulajdonít. Egyúttal arra is használják, hogy megerősítsék vagy elvessék az ellenség egyes tevékenységi változatát. Ezek a meghatározott érdekeltségi körzetek, a terepnek a lehetséges célpontokhoz vezető légi megközelítési útvonalakat érintő korlátozásain, az ellenséges támadás, felderítés, hírszerzés, megfigyelés és célmegjelölés repülési profiljainak az elemzésén alapulnak. A felderítőrészleg kialakítja az eseménymátrixot.

A döntést támogató sablon a helyzetsablonon és az eseménysablonon, eseménymátrixon és a saját tevékenységi rend hadijátéka tapasztalatainak eredményein alapul.

Általában tartalmazza a megközelítés légi útvonalait; a légideszant és a légi roham célobjektumait; a leszállási és kidobási körzeteket és a legnagyobb méretű el-

lenséges elemeket, melyeket a körzetben alkalmazhatnak; az ellenség rendszereinek hatótávolságát; a saját légvédelmi rendszerek hatótávolságát; az érdekeltségi célkörzeteket, valamint a döntési pontokat.

A légi érdekeltségi célkörzeteket és a döntési pontokat ugyanúgy kell meghatározni, mint a szárazföldi hadműveletekben. Ugyanakkor, a repülő rendszerek nagy sebességének köszönhetően, a döntési pontok jóval az érdekeltségi célkörzetek előtt helyezkednek el.

A harcmező felderítő-előkészítése egy meghatározott földrajzi helyzetben az ellenség és a környezet módszeres és folyamatos értékelését jelenti. A harcmező felderítő-előkészítésének folyamata segíti a parancsnokot harci erejének alkalmazásában és leghatékonyabb felhasználásában a döntő pontokon, a döntő időben és a döntő helyen azzal, hogy meghatározza az ellenség valószínű tevékenységi rendjét, valamint figyelembe veszi a környezetet és annak hatásait a hadműveletekre. A harcmező felderítő-előkészítése légi összetevőjének meghatározása és folyamatos pontosítása rendkívül fontos a légvédelmi és a szárazföldi erők feladatainak végrehajtásához a modern harcmezőn.

A lehetséges cselekvési változatok kimunkálása, elemzése és összevetése

Lépései a cselekvési (tevékenységi) változatok „felállítása”; a változatok elemzése és összevetése; az elhatározás rövid kivonatának elkészítése. Ennek eredménye a jóváhagyott tevékenységi változat és a (kiegészítő) intézkedés (parancs) elkészítése.

♦ A törzs mindig több cselekvési változatot dolgoz ki. Ezek száma minimum három, maximum öt lehet.

A cselekvési változatok kidolgozásának elemei:

- MIT – kell végrehajtani;
- MIKOR – kell a tevékenységet megkezdeni, befejezni, egyéb időpontok;
- HOL – van a kijelölt felelősségi körlet;
- MIÉRT – mi a hadművelet, a harc célja;
- HOGYAN – kerül végrehajtásra a tevékenység.

A kidolgozott cselekvési változatoknak lényeges jellemzőikben különbözniük kell egymástól. Lényeges jellemzők a következők lehetnek: a tartalék felhasználása, a harccsoport összetétele, a tevékenységi szektorok, körzetek nagysága, a tevékenységi körzetekhez az erők és eszközök hozzárendelése, a fő erő kifejtés és a manőverek formái.

A cselekvési változatok kimunkálásának lépései

- A relatív erőviszony elemzése, az alkalmazásra kerülő erők felosztása a feladatok függvényében, mely az erőforrások optimális elhelyezését is jelenti a terepen a harc feladat sikeres végrehajtása érdekében. Ez nem más, mint a harcrend megtervezése.

A tervező a feladat elemzése során már meghatározta az erőviszonyszámokat általánosságban és ennek ismeretében tervezheti a konkrét manővereket. A relatív erőviszony általános elvei a történelmi tapasztalatokra támaszkodnak. Az erőviszonyszám nem korlátozhatja a lehetőségeket. Ez a lépés meg-

mutatja a feladat végrehajtásához szükséges erőt, a lehetséges manőverformákat. A tervezőnek figyelembe kell venni a feladatot, a parancsnoki útmutatót, a megközelítési útvonalakat, az idő függvényében az összes lehetséges ellenséges cselekvési változatot, a legvalószínűbbel elkezdve. Ezen szempontokat szem előtt tartva a tervező meghatározza az alegységek elhelyezkedését, helyét a terepen.

- *A manőverek végrehajtásának kidolgozása.* Ez egy elbeszélő leírás arról, hogy az alegységek hogyan fogják végrehajtani a parancsnok elgondolását.
- *A létrehozott harcrenden belüli alárendeltségek meghatározása.*
- *A különböző cselekvési változatok tervének elkészítése rajzos formában.*

✧ *A hadműveleti részleg első lépésként ismerteti a törzsszel az összes kidolgozott cselekvési változatot. Elemzése során a parancsnok és törzse egy végrehajthatósági teszt alkalmazásával értékeli a változatokat. A végrehajthatósági teszt kezdetén a törzs meggyőződik arról, hogy az adott változat megfelel-e az idő, a tér és az anyagi eszközök követelményeinek.*

A hely elemzése magában foglalja a valós terep és légtér elemzését a harctevékenység végrehajtásához. Az eszközök elemzése megmutatja, hogy az alegységek rendelkeznek-e a szükséges harcképességgel a harctevékenység végrehajtásához.

A törzs tagjai a cselekvési változatok elemzését a gyakorlatban modellezéssel hajtják végre. Ennek eredménye megmutatja, hogy az adott változat milyen hatékonyan biztosítja a feladat teljesítését.

A törzs minden részlege – saját szakterületének megfelelően – részt vesz a modellezés folyamatában. A törzs minden tagjának kötelessége megvizsgálni a különböző cselekvési változatokat abból a szempontból, hogy egyértelmű választ kapjunk a következő kérdésekre:

- szükség van-e megerősítésre, támogatásra, külső beavatkozásra (előjárótól, szomszédoktól)?
- mekkora a kockázat nagysága?

✧ *A modellezés sorrendje: akció – reakció – ellenreakció.* A modellezés egy tudatos kísérlet a harc lefolyásának előre történő megjelenítésére a saját csapatok erejének és helyzetének, az ellenség helyzetének és tevékenységének, valamint a terep ismeretében. A törzs tagjai különböző módszerekkel elemezhetik a cselekvési változatokat.

Akció. Mit tervezek végrehajtani? Ezután a felteendő kérdés: „Ha én ezt tervezem megtenni, hogyan fog reagálni erre az ellenség?”

Reakció. Az ellenség lehetséges reakcióinak elemzése. Figyelembe kell venni az összes lehetőségét, beleértve a felelősségi körzeten kívüli erőket is. Ezután következik az utolsó kérdés: „Ha az ellenség így válaszolt, mi lesz az én ellenreakcióm?”

Ellenreakció. Az ellenreakciók azok a harccselekmények, melyeket a modellezést végző alárendelték fogatosítanak az ellenség korábbi reakcióira. A tervezők terepszakaszhoz kötött határozzák meg az ellenreakciókat, valamint a szükséges eszközöket is hozzárendelik.

A modellezés tulajdonképpen a kiválasztott események, mozzanatok és azok összetevőinek elemzése az alárendelt erők és eszközök leghatékonyabb felhasználásának tervezésére.

A modellezést két szinttel lejjebb kell elvégezni.

✧ A modellezést követően a törzs összehasonlítja a különböző változatokat, hogy kiválaszthassák a sikeres harctevékenységekhez tartozó cselekvési változatokat. A „mit”, „mikor”, „hol” és „hogyan” kérdések minden egyes cselekvési változatban jelen vannak.

Az összehasonlítás sokféle módszerrel elvégezhető. Noha többféle módszer ismeretes az összehasonlító értékelések elvégzésére, nem létezik olyan módszer, ami garantált eredményeket biztosítana minden helyzetben.

Ezen összehasonlító értékelések a NATO-országok hadseregeiben is eltérőek. Ismeretes az úgynevezett mátrix táblázatokon alapuló módszer, a szorzószámok használatán alapuló módszer és sokfajta, a számítógépes bázisok alkalmazásán alapuló módszer.

Ezen túl a parancsnok elhatározásától függően bármelyik összehasonlító módszer – az adott feladat sajátos körülményeinek megfelelően – változtatható, speciális értékelési mutatókkal kibővíthető.

Az összevetés szempontjai lehetnek: a rugalmasság; az erők gazdaságos alkalmazhatósága; a harcérintkezés súlypontja; a minimális kockázati tényező; az egyszerűség és a biztonság/védelem.

A törzs tagjai az összehasonlítás elősegítésére rendelkeznek a saját szakterületüknek megfelelő táblázatokkal, mátrixokkal. Az összehasonlítást végzők körét minden esetben a kialakult helyzet határozza meg.

Általában a parancsnok állapítja meg a jellemző követelményeket, a törzs pedig kiegészíti azt. A követelmények tartalmazzák a parancsnoki útmutató fontosabb pontjait, a kritikus tényezők felfedését elősegítő pontokat, valamint utalást a hadműveleti utasítás elveire. Az összehasonlítás szubjektív eredményt hozhat, amely megmutatja a különböző változatokban jelentkező előnyöket és hátrányokat. Az összehasonlítás lehet számokkal alátámasztott, objektív értékelés is. Az ilyen módszer teljes részletességű, tudományos alapú összehasonlítást tesz lehetővé. Ez azonban rendkívül időigényes.

A súlyozás szorzószámait a parancsnok értékítélete alapján határozzák meg. Az értékelési mutatók szubjektívek, ezért a számszaki eredmények nagyobb szóródást mutatnak, ami elősegíti az optimális változat felismerését.

A végrehajtási változatokat tehát a parancsnok vagy a törzsfőnök által meghatározott értékelési viszonyszám alapján osztályozzák. A viszonyszámok értéke megegyezhet vagy lehet több, mint ahány besorolandó tevékenységi változat van. Például: három tevékenységi változat esetén – egy változatban – lehet első, második vagy harmadik; szélesebb skálán történő értékelés esetén: lehet második, ötödik és tizedik helyre sorolt tevékenységi változat. A tevékenységi változatokat tartalmazó mátrix hasznos segédeszköz a tevékenységi változatok grafikus összehasonlításához.

Az értékelési mutatók az adott helyzettől függnek, változhatnak. Az elemzések elvégzése után (beleértve az összehasonlítást is) a törzs ismét megvitatja a parancsnoknak javasolandó tevékenységi változatot. A hadműveleti tiszt vezetésével a törzs minden tagja előadja az elemzése, összehasonlítása végkövetkeztetéseit.

A törzs kötelessége kiválasztani a legmegfelelőbb tevékenységi változatot. Ha a törzs nem tud dönteni, akkor a törzsfőnök kötelessége a különbségek értékelése. A tényeket számba véve végül is ő dönt a kiválasztott tevékenységi változatról.

A törzs részlegeinek képviselői szakterületüknek megfelelően *jelentenek a parancsnoknak*. Röviden összefoglalják a cselekvési változatok (elgondolás) lényegét és aláhúzzák azok előnyeit és hátrányait.

Végül az összefoglaló jelentésekre alapozva a *törzsfőnök megteszi javaslatát a parancsnok számára*, hogy melyik változat kerüljön elfogadásra, mint az elhatározás alapjául szolgáló változat.

A *parancsnok a döntését* a saját tapasztalatai, a törzsbe vetett hite, bizalma és a parancsnoki értékelés eredményei alapján hozza meg. Miután a parancsnok a jelentéseket meghallgatta, a következőket kell elvégeznie:

- 1.) A hadműveleti részleg kifinomítja az elgondolást úgy, hogy az világos elhatározás legyen. A parancsnok elhatározása tömör, világos megfogalmazása szándékának, az általános manővertervnek és a harctevékenység tűztámogatásának.
- 2.) Ezután a parancsnok bejelenti elhatározását a harctevékenység megvívására. Amikor a parancsnok meghozza elhatározását, személyesen kell kifejeznie szándékát. Ebben a folyamatban a kiválasztott cselekvési változat a harctevékenység elgondolását testesíti meg.

A parancsnok elhatározásának megszületése után a hadműveleti részleg újabb előzetes intézkedést ad ki. Ez a törzs számára tartalmazza az elkövetkező harctevékenység tervezéséhez szükséges induló információkat, és egyéb fontos adatokat, úgymint a harcparancs kihirdetésének időpontját stb.

A törzs az elhatározás meghozatala után folytatja kidolgozói munkáját. Felkészül a harcparancs (harcintézkedés) kidolgozására, és kiadására és egyéb koordinálói feladatok végrehajtására.

Rádli Tibor

A katonai felsőoktatás minőségbiztosításának néhány aktuális kérdése

 A felsőoktatás korszerűsítésére irányuló törekvések kapcsán az akkreditáció és az integráció mellett egyik leggyakrabban elhangzó kifejezés a minőségbiztosítás. A szerző ezt a fogalmat körbejárva – az állami politika és az intézményi tevékenység szintjén – mutatja be azt a folyamatot, amely az utóbbi időben ennek a fogalomnak a nagyfokú felértékelődéséhez vezetett, majd áttekinti a BJKMF-en létrehozott és működtetett minőségbiztosítási rendszer fontosabb jellemzőit, és azokat a feladatokat, amelyek e területen megoldásra várnak.

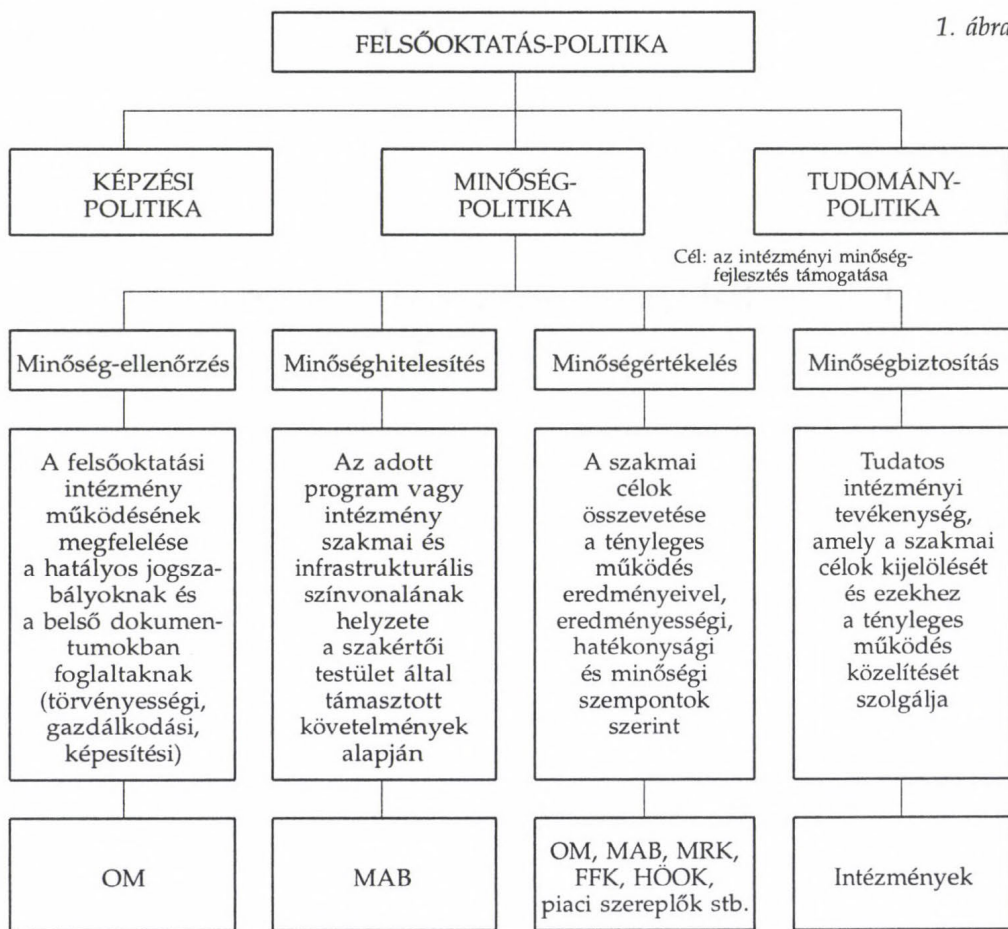
A nemzetközi tapasztalatok alapján ma már egyre nyilvánvalóbb számunkra is, hogy a minőség biztosítása a gazdasági szervezetek, intézmények, sőt az egyes országok teljes gazdasági és társadalmi erejének alapvető tényezőjévé vált. Az elmúlt időszakban a híres és nagy egyetemek – közöttük több főiskola is – növekvő mértékben építették ki minőségbiztosítási rendszereiket, melyek segítségével jelentősen javították megítélésüket, ténylegesen megerősítették pozíciójukat, emelték a képzés színvonalát és nem utolsósorban ezzel a rendszerrel jelentős költségmegtakarításokat is elértek. Ezeket a meghatározó tényezőket felismerve hazánkban kormányzati szinten is hathatós lépések történtek a felsőoktatási minőségpolitika kialakítása és annak erősítése területén.

Elfogadva azt a tényt, hogy a minőségpolitika a felsőoktatás-politika szerves része és ezen belül pedig megkülönböztetjük a *minőség-ellenőrzést*, a *minőségihitelesítést* (akkreditációt), a *minőségértékelést* és a *minőségbiztosítást*, (a minőségirányítást), akkor felállíthatjuk a következő oldalon lévő modellt (1. ábra).

Ahhoz, hogy a minőségbiztosítás területén még könnyebb legyen az eligazodás, néhány további fogalom felvillantását, illetve az előzőekben már rögzítettektől eltérő módon való leírását is szükségesnek ítélem meg. Közülük is kiemelem a minőség, a minőségbiztosítás, a minőségbiztosítási rendszer és a minőségpolitika fogalomkörét.

A *minőség* az egység (az egyedileg felírható és vizsgálható folyamat, termék, szervezet, illetve ezek kombinációja) azon jellemzőinek összessége, amelyek befolyásolják azon képességét, hogy meghatározott és elvárt igényeket kielégítsen.¹

1 Minőségbiztosítás alapfogalmai, oktatási anyag; Magyar Minőség Társaság, Bp., 1998. 3. old.

A *minőségbiztosítás* mindazon tervezett és rendszeres tevékenységek összessége, amelyek megfelelő garanciát adnak arra, hogy valamely termék vagy szolgáltatás a megadott minőségi követelményeket kielégíti.²

A *minőségbiztosítási rendszeren* a valamennyi lényeges folyamatot és eljárást érintő és a minőségbiztosítást megvalósító szervezeti felépítés, intézkedések, eszközök, valamint az e célból rögzített szabályozások összességét értjük, más szóval: a minőségbiztosítási tevékenység végrehajtásához szükséges szervezeti, személyi, tárgyi, jogi és pénzügyi feltételek meglétét.³

A *minőségpolitika* a szervezetnek a minőségre vonatkozóan a felső vezetés által hivatalosan nyilvánított általános szándéka és irányvonala.⁴

2 Minőségbiztosítás... I. m. 3. old.

3 Minőségbiztosítás... I. m. 4. old.

4 Minőségbiztosítás... I. m. 4. old.

A hazai felsőoktatás minőségbiztosítási rendszerének és szakmai önellenőrzésének intézményi keretei alapjaiban biztosítva vannak. Ennek törvényi garanciáit és feltételeit a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. és az azt módosító 1996. évi LXI. törvény teremtette meg, amelyet az Országgyűlés 1996. július 3-i ülésnapján fogadott el. A törvénymódosítással több cél teljesült, és megítélésem szerint is egyik legfőbb eredményének tekinthetjük, hogy megteremtette „...a törvényi alapját egy racionálisabb struktúra és intézményi működés kialakulásának, s ezzel létrehozta azokat a jogi feltételeket, amelyek nélkülözhetetlenek a felsőoktatás fejlesztésével kapcsolatosan az országgyűlési határozatban is megfogalmazott elképzelések érvényesíthetőségének. Célja volt továbbá, hogy az elmúlt évek tapasztalatai alapján egyértelműbbé tegye a törvény egyes, bizonytalanságokat okozó rendelkezéseit.”⁵

Visszatérve az 1. ábrán bemutatott rendszerhez, célszerű és indokolt a felsőoktatási minőségpolitika céljain túl annak *alapelveit* is meghatározni. Ennek keretében olyan összetevők merülnek fel, mint a többszintű minőségügyi tevékenységrendszer, a felsőoktatási ágazati minőségértelmezés, a nyilvánosság és az átláthatóság biztosítása és nem utolsósorban a kiválóság elismerése és támogatása.

A *minőség-ellenőrzés* kiemelt területét pedig a törvényességi előírások betartásának vizsgálata, a gazdálkodási szabályzók érvényesülésének és a képesítési követelményekben meghatározottaknak az ellenőrzése képezi.

A *minőség-hitelesítés* vagy más néven az akkreditáció hivatott arra, hogy az intézmények alkalmasságát megállapítsa, és ez alapján megteremtse részükre a feltételeket ahhoz, hogy bejussanak az állam által elismert felsőoktatási intézmények körébe. Ezen terület feladatrendszeréhez tartoznak olyanok, mint a MAB működő modelljének fejlesztése, a felsőoktatási intézményekkel szemben támasztott követelmények nyilvánossága, az akkreditáló személyek és az akkreditálásra váró intézmények megléte, az intézményi (kar, szak) minőségképesség megléte és a minőség-irányítás megfelelőségének vizsgálata.

A *minőségértékeléssel* szemben alapvető elvárásként kell érvényesíteni a kiválóság elismerését és a hallgató-központúság centrumba állítását.

A *minőségbiztosítás* fő követelményei között elsőbbséget élveznek azok a tényezők, amelyek azt hivatottak erősíteni, hogy az intézményi minőségfejlesztés, a ciklikus önértékelés elvégzése, a folyamatszabályozás-jelleg, a folyamatos fejlesztés módszereinek beépítése a rendszerbe (például tervezés-kivitelezés-értékelés-beavatkozás) és a szervezeti kultúra fejlesztése legyen a minőség alapja.

A leglényegesebb elemet külön is szeretném kiemelni, mely szerint a minőség-irányítás a fejlesztésrendszerű intézményi megvalósítás alapkérdése.

5 A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény egységes szerkezetben az Országgyűlés 1996. július 3-i ülésnapján elfogadott törvény rendelkezéseivel; Előszó, 7. oldal. Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Budapest, 1996.

A Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola minőségbiztosítási rendszere

A főiskolán a minőség garantálására, a felsőoktatásról szóló többször módosított 1993. évi LXXX. törvény 59. paragrafusában elrendelt és létrehozott bizottság hivatott, mely szerint: „A felsőoktatási intézmény az általa folytatott képzési és kutatási tevékenység folyamatos ellenőrzésére külön bizottságot hoz létre... A bizottság évente rendszeresen értékeli a képzési követelmények érvényesülését, a személyi és tárgyi feltételek fennállását, összegzi az oktatási és kutatási tevékenység eredményeit, és éves jelentését – intézkedési javaslataival együtt – az intézményi tanács elé terjeszti”.⁶

Az előzőekhez kapcsolódóan néhány területen az 1999. évi LII. törvény újabb változtatásokat rendelt el. Így a 18. paragrafus alapján a Ftv. 59. paragrafusának 2. bekezdése módosult:

„A bizottság évente rendszeresen értékeli a képzési követelmények érvényesülését, az intézményi hatáskörben indított szakirányú továbbképzési szakok és az akkreditált felsőfokú iskolai rendszerű szakképzések minőségét, a személyi és tárgyi feltételek fennállását, összegzi az oktatási és kutatási tevékenység eredményeit, és éves jelentését – intézkedési javaslataival együtt – az intézményi tanács elé terjeszti.”⁷

Ezen felül természetesen intézményi szinten még nagyon sok tényező hivatott az oktatás minőségének garantálására, melyek még jobban előtérbe kerülnek az elkövetkező időszakban. Személy szerint középük sorolom – mint közvetetten ható tényezőket – az önkormányzatiság elvét, az autonómiára épülő demokratizmus elvének érvényesülését, a döntéshozatalban a kollektív bölcsesség elvének térnyerését, a képzési folyamat kimenet felőli szabályozását, az egész oktatási folyamat tartalmi – metodikai –, szervezeti megújulását, a képzés többszintűvé válását, a gazdaságosság előtérbe kerülését, az oktatás szervezeti egységeinek átrendeződését és integrációját. Országos szinten a törvényben elrendelt különböző bizottságok tevékenysége – közülük is a Felsőoktatási és Tudományos Tanács, továbbá a Magyar Akkreditációs Bizottság – a garancia a képzés minőségének biztosítására.

Az európai országok oktatásában már az 1980-as években megjelentek az olyan értékmérő kategóriák, mint a minőség, a minőségbiztosítási rendszerek és a minőségszervezés. Ezekkel kapcsolatban létezik egy elitista felfogás, amely a minőség szubsztanciájának körülhatárolására törekszik, valamint fellelhető egy pragmatikus és egy episztemologikus meghatározás is. Ez utóbbi a minőségbiztosítás alatt azt érti elsősorban, ami a célnak leginkább megfelelő. A különböző minőségbiztosítási rendszerek többségükben ezt a gondolatot fogadták el kiindulási alapként országos rendszereik kiépítése során. A minőségbiztosítási rendszerek szervezésénél, amelyek országos szinten működnek, megkülönböztetett figyelmet fordítanak a független képviselők meglétére, az önértékelési rendszerek funkcionálására, a szakértői szemle megtartására és az erről készített jelentés összeállítására.

6 A felsőoktatásról szóló 1996. évi LXI. törvénnyel módosított 1993. évi LXXX. törvény 59. paragrafus 1–2. pont.

7 1999. évi törvény a felsőoktatási intézményhálózat átalakításáról, továbbá a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény módosításáról. (18. paragrafus 2. bekezdés) A HM OTF és a ZMNE kiadványa. A felsőoktatási integrációval kapcsolatos jogszabályok gyűjteménye, Budapest, 1999.

Az intézmények akkreditációja és a minőség vizsgálata közötti összefüggést alapvető tényként kell elfogadnunk. Míg az akkreditáció egy adott időpontban készített „felvétel”, amely mér és minősít, addig a minőségbiztosítási rendszer folyamatosan teszi ugyanezt.

A Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola – ma már a ZMNE Kara – kialakította saját belső minőségbiztosítási rendszerét, megteremtette, és folyamatosan biztosítja a működés feltételeit. Ennek első lépéseként napiparancsban kijelölésre került a *Minőségügyi Szakbizottság 1994. november 29-i* időponttal. Kezdeti feladatai voltak: a katonai főiskolai képzés akkreditációjának segítése a holland–magyar felsőoktatási együttműködés (a HOBEON⁸-program) keretében, a főiskolai képzés és szervezet minőségbiztosítási rendszerének kialakítása, valamint az egyes alrendszerek konkrét kidolgozásának elvégzése. Az oktatási-szervezeti egységeknél segítette az előzőek végrehajtását az a tény, hogy az 1996. szeptember 1-jétől bevezetett új tantervben önálló tantárgyként oktatjuk a minőségügy alapjait, valamint a konkrét szakmai tananyaghoz kapcsolódó minőségbiztosítási módszereket és eljárásokat.

A felsőoktatásról szóló törvényben elrendelt bizottság, *Képzést és Kutatási Tevékenységet Ellenőrző Bizottság* elnevezéssel, folyamatosan végezte tevékenységét. A létrehozására vonatkozó előterjesztést a Főiskolai Tanács 1996. szeptember 18-i ülése elfogadta, és a név szerinti választást a következő tanácsülésen rendelte el.

Mindezekből levonható az a következtetés, hogy a minőségbiztosítási rendszer elemei működnek, az ehhez kapcsolódó korszerű ismeretek bevitelére az oktatásba megtörtént – az önkormányzatiság és az intézmény autonómiájára épülő demokratizmus elvének maximális érvényesítésével.

A továbbiakban azt mutatom be, hogy *mit is tartunk a minőségbiztosítási rendszerünk alappilléreinek*. Ez pedig nem más, mint a minőségi kör⁹, melyekből a rendszeren belül 13-at hoztunk létre.

Ennek kialakítása során nagy segítségünkre volt a már előzőekben említett HOBEON-programban való részvételünk, a holland szakértők ez irányú tapasztalata és segítségnyújtása. A minőségi körök bemutatását, a rendszer modelljét és működési rendjét a 2. ábrán szemléltetem.¹⁰

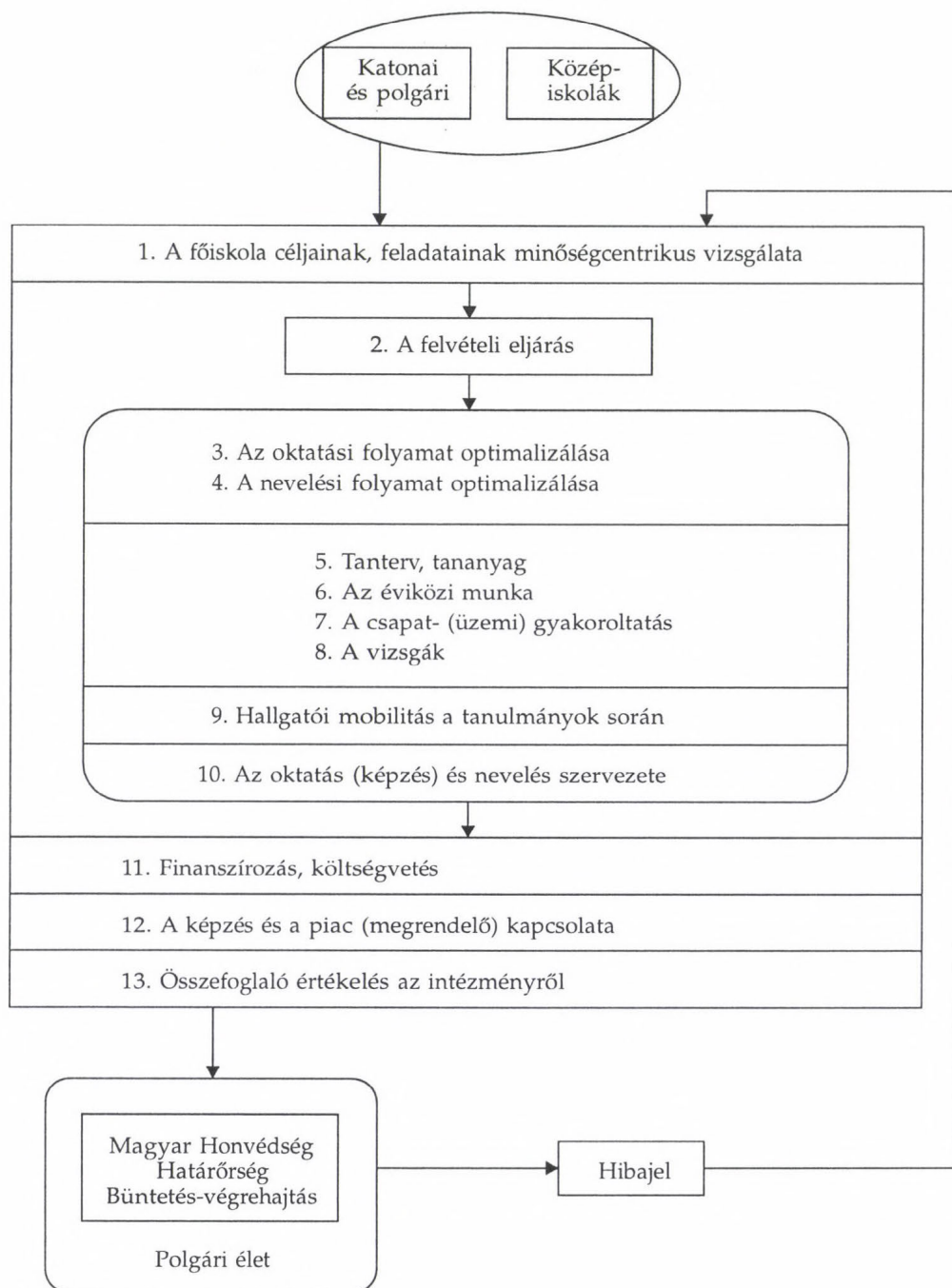
Az eddigiekből is már egyértelműen érzékelhető a minőségbiztosításnak az akkreditációval fennálló szoros kapcsolata. A minőségbiztosítási rendszer működtetéséért az oktatási és tudományos főigazgató-helyettes felel, a rendszerben tevé-

8 A holland főiskolák rektori konferenciájának tanácsadó szervezete.

9 „Olyan tevékenységek összessége, amely egy adott szolgáltatás (feladat) megfelelő minőségű ellátását biztosítja. A minőségszpirál egy szintje. Résztevékenységei: a diagnózis, döntés a minőségi célokról, akciók megtervezése, elrendendő minőségi mutatók meghatározása, megvalósítás, értékelés, továbbfejlesztés, visszacsatolás a folyamat elejére.” (Átvétel az ISO 9004 alapján dr. Koczka Ferenc ezredestől: A főiskolai oktatás és szervezet minőségbiztosítására, 2. oldal BJKMF.)

„A minőség iránti elkötelezettség kialakításának egyik módszere. A minőségi kör a főiskolai szervezet kis számú alkalmazottainak csoportja, mely időszakosan (rendszeresen) találkozik egy-egy probléma (ami gyakran minőségi jellegű) megvizsgálása, elemzése, megoldása céljából és közvetít a beosztott oktatók és a vezetés között.” (Átvétel Feigenbaum alapján dr. Koczka Ferenc ezredestől: A főiskolai oktatás... I. m. 2. old.)

10 Dr. Koczka Ferenc ezredes: A főiskolai oktatás... I. m. 3. old.

kenyekedők feladatait pedig a minőségi körök belső leírása tartalmazza. A Főiskolai Tanács jogkörénél fogva globális felügyeletet gyakorol az egész folyamat felett.

Megállapítható az is, hogy a minőségbiztosítási rendszerünk lehetőséget biztosít – és ez alapvető követelmény is – a „a megrendelővel”, „a felhasználóval” és „a közvéleménnyel” való jó kapcsolat kiépítésére és folyamatos fenntartására. Vagyis közvetlenül és közvetetten is elősegíti az oktatási folyamat minőségi mutatóinak javulását és a minél szélesebb nyilvánosság biztosítását.

Összefoglalva az eddigieket, megállapíthatom, hogy a minőségbiztosítás a minőségsszabályozás egyik fontos szegmentuma hasonlóan, mint a minőség-ellenőrzés, a minőségvizsgálat és a minőségértékelés fogalomköre. A jelzett területek rendszerszemléletű felépítését a 3. ábra tartalmazza a cél, a feladatot végrehajtó, a feladat szintje és az eljárás következményei szempontjainak kiemelésével. Az egyes területek a főiskolára történt adaptáció szem előtt tartásával kerültek bemutatásra.

A minőségsszabályozás területei

3. ábra

Megnevezés	Minőség-ellenőrzés	Minőségbiztosítás	Minőségvizsgálat	Minőségértékelés
Mi a célja?	A program értékelése és javítása a résztvevő hallgatók és oktatók visszajelzései (pl. hallgatói véleményezés) alapján	Az intézményben folyó oktató- és kutatómunka minőségének folyamatos és szervezett értékelése	Az intézményben létrehozott minőségbiztosítási rendszer meglétének és működésének vizsgálata	Az oktatási-kutatási programok és a programokból összeálló felsőoktatási kínálat minőségének értékelése külső elvárások alapján
Ki végzi?	A program szervezői és oktatói	Az intézmény vezetéséből és oktatóiból létrehozott értékelő testület	Az intézmények által létrehozott, az intézményi és az ágazati irányítási szint között működő szervezetek	a) külső értékelők b) állami minőségértékelő szervezet c) intézményi önértékelő szervezetek
Milyen szinten végzik?	Program	Intézményi	Intézményi	Intézményi, Állami
Mik az eljárás következményei?	Az adott program formájának és tartalmának módosítása	Intézményen belüli programok értékelése és a program-szervezők tájékoztatása	Az intézmények vezetői számára kidolgozott tanácsok és az elkészített nyilvános jelentés	Intézményi szinten hatékonyság- és kínálat-növelő átalakítások

Megjegyzés: A táblázat a főiskolára történt adaptációval átvéve *Az oktatás minőségsszabályozása az MKM 1995. évi anyagából.*

Főiskolánkon befejeződött a gépészmérnöki szak (mely két tanszéket érint) ISO 9001-es kompatibilis minőségbiztosítási rendszerének kiépítése. A tanácsadói szerepkörre a brit Hollo–Tas, Liles Partners tanácsadó irodát választottuk ki. A felkészítés szakasza után elvégeztünk egy többfokozatú belső auditot, majd ezt követően 1999 végére elérkeztünk egy független minőségügyi tanúsító szervezet által végrehajtott audithoz. Erről a folyamatról és a kitűzött célokról most nem kívánok részletekbe menően beszélni, mivel a Magyar Honvéd Magazin 1999. évi október 1-jei számában Virágh Béla mk. alezredes *Az ISO 9000 a katonai felsőoktatásban* címmel részletesen írt.

A minőségbiztosítás területén megoldásra váró feladatok

Mindezeket annak tükrében vizsgálom, hogy a minőségügyet a filozófia, a közgazdaságtan, a társadalomtudományok és a műszaki tudományok eredményeire épülő, a napjainkban kialakuló társadalmi–műszaki tudományok tudományágának tekintem.

Ugyanakkor tisztában vagyok azzal is, hogy a felsőoktatási intézmények számos olyan sajátossággal rendelkeznek, amelyek miatt a minőségügy kérdései közvetlenül nem alkalmazhatóak. Közülük külön is kiemelem az alábbiakat:

- az intézmények önkormányzati alapon működnek;
- többségükben az állami tulajdon részei;
- közszolgálatot látnak el, így a nyereségérdekeltség nem játszik meghatározó szerepet a tevékenységükben;
- a felsőoktatási intézmény „közpiac”, így a szolgáltatás ára nehezen állapítható meg;
- a képzésben meghatározó jellege van az emberi tényezőknek;
- az oktatók tevékenységükben különleges önállósággal rendelkeznek;
- a hallgató nem egyszerűen fogyasztó, hanem az oktatás aktív résztvevője is;
- a hallgató tevékenységében a képzés beruházásának minősül, ebből adódóan a szerepe nagyobb, mint az egyszerű fogyasztói szerep;
- a hallgatók intézményválasztása nem a szabadpiac elvére épül;
- a minőségügy szempontjából meghatározó az, hogy az állam milyen módon és mértékben szabályozza a felsőoktatási intézmények tevékenységét;
- a felsőoktatási intézmény alapvetően tudást előállító, a kultúra terjesztését végző, értéket termelő és átadó szolgáltatószervezet;
- a felsőoktatási intézmény mint szolgáltatószervezet képzést folytat, kutatást és fejlesztést végez és társadalmi-szolgáltatási feladatokat is ellát (ezek az alaptevékenységek);
- az alaptevékenységek végzésén túl a felsőoktatási intézményben jelen vannak sajátos segítő tevékenységek is, mint az adminisztráció, rendszerfenntartó és rendszerellátó, továbbá különböző támogató tevékenységek is;
- a felsőoktatási intézményben érvényesül a nagyfokú autonómia, az önkormányzatiság elve, másrésről az állam – a pénzügyi biztosítás és a felvételi keretszámok meghatározásával – jelentős befolyással bír tevékenységére;
- a felsőoktatási intézmény minőségképességét alapvetően a kultúrája határozza meg, ezen felül másik lényeges elemnek tekinthető az intézmény arculata.

Az alapvető jellemzőkön (specifikációkon) túl még többet is fel lehetne sorolni, megítélésem szerint azonban a felsőoktatási intézmények sajátos vonásai már az előző tényezőkből is jól érzékelhetők.

A következőkben tekintsük át, *mit értünk a felsőoktatási intézmény tevékenységeinek minőségbiztosítása és minőségtökéletesítése alatt*. A rendszeren belül itt is vizsgálni szükséges:

- a felsőoktatási intézmény tevékenységeinek folyamatszabályozását;
- a felsőoktatási intézmény tevékenységeinek megfelelőségszabályozását;
- a felsőoktatási intézmény tevékenységei minőségének megállapítását;
- a felsőoktatási intézmény tevékenységeinek minőségszabályát;
- a felsőoktatási intézmény tevékenységeinek minőségbiztosítását;
- a teljes képzési folyamat minőségszabályozását;
- a felsőoktatási intézmény tevékenységeinek folyamatos minőségtökéletesítését.

A törvényi előírások kötelezővé teszik a felsőoktatási intézmények számára minőségpolitikájuk meghatározását. Ennek megvalósítását pedig elsődlegesen a minőségügyi rendszer szolgálja. Az intézményekben minőségbiztosítási vezetőket kell kijelölni, létre kell hozni a minőségügyi szervezeteket, és ezeket különböző tervek, projektek keretében kell működtetni. A minőségmenedzsmenten végső soron azt értjük, ami a felsőoktatási intézmény minőségképességét és tevékenységeinek minőségét meghatározza.

A minőségmenedzsment kialakítására és tevékenységének szabályozására *két alapvető követelményrendszert lehet alapul venni*. Az egyik a teljes körű minőségmenedzsment (TQM), amely elsősorban a vezetők teljes körű elkötelezettségére épül, az intézmény célirányosságának, emberközpontúságának, nagyfokú aktivitásának, a szellemi kultúra fejlesztésének, a megfelelő társkapcsolatoknak, a hatékony erőforrás-gazdálkodásnak és a folyamatos minőségtökéletesítésnek a prioritását tartja szem előtt. A TQM-rendszerrel egyik legfontosabb jellemző, hogy az összes érdekelt értéktételének és elégedettségének figyelembevételével számol.

A minőségmenedzsment másik követelményrendszerét az ISO 9001 szabvány jeleníti meg. Ez elsősorban a megfelelőséget szabályozza és ezen keresztül a minőség egy adott szintjét biztosítja. A tapasztalatok birtokában elmondható, hogy a minőségszabályozás, a minőségtökéletesítés és a minőséggazdaságosság kérdéseivel kevésbé foglalkozik. A szabvány alkalmazását a felsőoktatásban nagyban nehezíti, hogy azt eredetileg a gépgyártásra dolgozták ki, így a felsőoktatásban már a fogalmainak értelmezése és használata is több problémát vet fel. Ennek egy célszerű változatát mutatom be a 4. ábrán.

Napjaikban a két, klasszikusnak mondható minőségértékelési rendszerek (TQM, ISO 9001) mellett *egyre nagyobb szerepet kapnak, az úgynevezett nemzeti minőségi díjak alapján történő értékelések*. Ezek szintén a minőségképesség (a meglévő adottságok) és a tevékenységek által elért minőség (az elért eredmények) becslését jelentik. A palettát még tovább színesítik olyan minőségértékelő módszerek, mint a HOBEON, vagy a FEANI által alkalmazott eljárások. Intézményünk az elmúlt években mindkét rendszerben megmérettetett és igen jó eredményeket ért el.

<i>Szabványfogalom</i>	<i>A szabványfogalomnak megfeleltethető fogalom a képzés esetén</i>
Termék	Hallgató, oktató, tananyag
Selejt	Bukott hallgató, kizárt hallgató, eltiltott oktató
Folyamat	Képzés
Szerződés	SZMSZ, tanulmányi szabályzat stb.
Műszaki terv	Szaktanterv, tantárgytematika, órarend stb.
Termék követelményrendszer	Képesítési követelmények
Beszerzés	A hallgató felvétele, az oktató felvétele, a tananyag beszerzése
A vevő által beszállított termék	A hallgató tudásával, kultúrájával, képességével
Termék azonosítása	A hallgató azonosítása (tömeges írásbeli!) Oktató azonosítása (helyettesítés!) Írásbeli számadás szerzőjének azonosítása
Átvételi ellenőrzés	Hallgatófelvételi, oktatófelvételi
Gyártásközi ellenőrzés	(Fél)évközi számonkérés, oktató-továbbképzés
Végellenőrzés	Záróvizsga
Mérőberendezés	Osztályozás, tesztek
Meg nem felelő termék	Bukott hallgató, eltiltott oktató, kivont tananyag stb.
Meg nem felelő termék kezelése	A hallgató felzárkóztatása, oktató képzése
Helyesbítő tevékenység	A panaszok kezelése
Kezelés, állagmegőrzés	A képzés megfelelő körülményeinek a biztosítása
Vevőszolgálat	A képzés (hallgatók és oktatók) támogatása a végzett hallgatók támogatása

Még számos kérdést lehetne felvetni a felsőoktatási intézmények minőségbiztosításával kapcsolatban. Azonban úgy ítélem meg, hogy a legalapvetőbb dolgokat sikerült bemutatnom. Célom nem a teljességre való törekvés volt, hanem a minőségbiztosítás megvilágítása néhány aspektusból, mind az állami politika, mind az intézményi tevékenység szintjén.

Úgy gondolom, hogy az általam vázolt és bemutatott elgondolások a közérdeklődés középpontjában állnak. Nem törekedtem és nem is törekedhettem a minőségbiztosítás teljes, részleteket is taglaló leírására, célom a legfontosabb elemek kiemelése, a rendszer fogalmainak feltárása és a figyelemnek a legfontosabb összefüggésekre irányítása volt. Ezen a területen is szükségességét érzem a felsőok-

11 MAB Minőségbiztosítási Tanácsadó Bizottság tagjai által összeállított anyagból; A felsőoktatási intézmények minőségértékelő rendszerének alapfogalmai és alapelvei, 2000. 01. 10-én.

tatási intézmények között meglévő kapcsolatrendszer erősítésének, a közös gondolkodás és cselekvés megvalósításának. Ennek alapvető módszere lehet az oktatási-szervezeti egységek közötti kapcsolatok további elmélyítése, az intézményi tanácsok és minőségügyi szervezetek munkájában való kölcsönös részvétel.

FELHASZNÁLT IRODALOM JEGYZÉKE

1. A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény egységes szerkezetben az Országgyűlés 1996. július 3-i ülésnapján elfogadott törvény rendelkezéseivel; Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Budapest, 1996
2. Kis Értelmező Szótár; Népszabadság, 1996. szeptember 16-i sz.
3. Dr. Koczka Ferenc ezredes: A főiskolai oktatás és szervezet minőségbiztosítási rendszere; BJKMF. 1995
4. A minőségbiztosítás alapfogalmai, oktatási tananyag; Magyar Minőség Társaság, Budapest, 1998
5. Az oktatás minőség szabályozása, MKM 1995
6. Székely Mózes OM főosztályvezetőnek a MAB 1999. november 19-i konferenciáján elhangzott előadás-vázlatai
7. 1999. évi LII. törvény a felsőoktatási intézményhálózat átalakításáról, továbbá a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény módosításáról
8. MAB Minőségbiztosítási Tanácsadó Bizottság tagjai által összeállított anyag; A felsőoktatási intézmények minőségértékelő rendszerének alapfogalmai és alapelvei, 2000. 1. 10.

Tudományszervezők továbbképzése Csopakon

Minden évben, immár hatodik alkalommal rendezi meg a Honvédelmi Minisztérium, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem és a Honvéd Vezérkar a védelmi szférához tartozó tudományszervezők továbbképzését. A rendezvénynek ez évben is a Légió Vezérkar csopaki csapatpihenője adott otthont.

Az értekezlet célja: egyrészt a tudományszervezés eredményeinek az értékelése, a tapasztalatok feldolgozása, másrészt a hadseregfejlesztéshez kapcsolódó időszerű tudományelméleti, hadtudományi kérdések megbeszélése, a feladatok módszertani megoldásainak áttekintése. Praktikusán azt is mondhatnánk: szellemi és fizikai felfrissülés, feltöltődés, a további munkára való felkészülés. Az évenként megrendezésre kerülő háromnapos gazdag program lehetőséget nyújt ahhoz is, hogy a résztvevők alkotó együttműködése tovább kovácsolódjon, erősödjön.

A 2000. június 7–9. között rendezett VI. hadtudományi tudományszervezői továbbképzés programja szerint az alábbi előadások megtartására került sor:

- A magyar hadtudomány múltja, jelene és jövője.
- A nemzetközi hadtudomány kérdéseinek áttekintése, ennek keretében az amerikai tapasztalatok ismertetése.
- A kormány kutatás-fejlesztési stratégiájának főbb irányai.
- A Magyar Honvédségben folyó tudományszervezés helyzete a 21. század küszöbén.
- Az MH-ban a HM-ben, a HVK-n és a ZMNE-en folyó tudományos tevékenység, illetve tudományszervezés aktuális feladatai.
- Az egyéni tudományos tevékenység művelése mérésének szükségessége és lehetősége.

Az előadásokat követően konzultációk, kerekasztal-beszélgetések keretében véleménycserére, a tapasztalatok, egyéni elgondolások kölcsönös megismerésére is lehetőség volt.

A továbbképzésen elhangzott előadásokat és az azokhoz kapcsolódó hozzászólásokat, véleményeket a rendezvény szervezői megjelentetik.

Jakab László

A légierő részére szervezett NATO-tanfolyamokról

A katonai gondolkodásban a légierő tisztjei és tiszthelyettesei részére alapvető feladat a szemléletváltás, illetve a NATO STANAG-eken alapuló katonai eljárások, elvek megismerése, elsajátítása. Ezek alapvető feltételei annak, hogy a légierő felajánlott alegységei, csoportjai eredményesen tudják a kijelölt feladataikat NATO-alárendeltségben végrehajtani. A NATO Pfp-program tervezési és értékelési folyamat (PARP II. ciklus) vállalt kötelezettségei végrehajtásának feladatterve 1997–1999-es évre rögzítette azoknak a területeknek az interoperabilitási céljait, melyeket a légierőnek ebben az időszakban el kellett érnie. Ehhez a légierő kijelölt állományát fel kellett készíteni az új ismeretek és feladatok elsajátítására. A felkészítéshez – amelyet a csatlakozás után is folytatni kell – a NATO évente megfelelő pénzüsszeggel járul hozzá. A szerző ezeknek a tanfolyamoknak a főbb tapasztalatait összegezi.

A légierőnél az alegységparancsnokok és törzstisztek felkészítését a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen, míg a repülő- és légvédelmi alegységparancsnokok (csoport, szakasz, század, zászlóalj) felkészítését Szolnokon, a Repülőtisztai Főiskolai Karon szervezték. A 2. repülő- és légvédelmi hadtestparancsnokság az 558/1997. számú intézkedésében a tanfolyam célját a következőképpen határozta meg: „A tanfolyamon részt vevő tiszti állomány általános felkészítése a NATO-előírások és az elfogadott gyakorlat szerinti alegység-parancsnoki tevékenységre, illetve törzsmunka végzésére olyan ismeretek átadásával, melyek megalapozzák azt, hogy az érintett személyek önképzés formájában vagy további belföldi (külföldi) szaktanfolyamokon történő átképzésével (megfelelő nyelvismeret esetén) képessé váljanak NATO-alegységekkel való együttműködésre, illetve alegységükkel NATO-alárendeltségben feladataikat sikeresen megoldani. A tanfolyam elvégzésének eredményeként ismerjék fel és sajátítsák el azokat az elvi és gyakorlati különbségeket, amelyek a jelenlegi parancsnoki munkájuk és a NATO-ban szolgálatot teljesítő alegységparancsnokok helye, szerepe és tevékenysége között van.”

A célok mellett még meghatározták a tanfolyamokkal szemben támasztott főbb követelményeket, a hallgatók által megismerésre javasolt témaköröket, valamint végső célként azt, hogy a tanfolyam elvégzése után a hallgatók mit sajátítsanak el és mire váljanak képessé. Megadták a tanfolyamok beiskolázási terveit is. A felkészítés célja és tartalmi irányultsága miatt a tanfolyamok két típusát különböztettük meg, az ún. orientációs és az integrációs tanfolyamot.

A NATO-orientációs tanfolyamokról

A tanfolyamok megszervezését, vezetését, a tematika és tantárgyprogram kidolgozását 1997 májusában az általános katonai tanszék (1997 szeptemberétől légierő-katonai alapo- és továbbképzési osztály) vállalta fel. Az első tanfolyam 1997. november elsejével indult meg, amelyet még további 7 tanfolyam követett az oktatási évben. A tanfolyamok 4 hetes időtartamban kerültek megtervezésre, melyekre a repülő- és légvédelmi alegységektől 15–15 főt iskoláztak be.

A tanfolyamokra történő felkészülést elősegítette, hogy a főiskolai képzésben a hallgatók részére szeptember elsejétől 4 hét időtartamban már betervezték a HVK euróatlanti integrációs munkacsoport által lefordított NATO-tananyagokat, illetve STANAG-eket. Az oktatásba megfelelő nyelvismerettel és külföldi tapasztalatokkal rendelkező külső előadókat kellett bevonni. Az osztályon viszont kevés oktató rendelkezett klasszikus nyugati nyelvismerettel és NATO-tagországban szerzett tapasztalatokkal. Ezért az oktatásba és a vizsgáztatásba bevonták a Honvéd Vezérkari-tól, a Légierő Vezérkari-tól, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem légvédelmi, katonai kommunikációs és rendszerszervező, repülő-, társadalomtudományi tanszékeiről és a 89. vegyesszállító-repülőezredtől kijelölt előadókat.

További gondot jelentett, hogy az osztály állományának, illetve a bevont külső oktatóknak nem volt lehetőségük – az idő rövidsége miatt – felkészítő tanfolyamon részt venni, ezért az oktatásra kerülő tananyagok nagy részét „autodidakta” módon kellett elsajátítani, felhasználva az esetlegesen meglévő tapasztalatokat. Az oktatás beindításához a pénzügyi keret a Repülőtiszt Intézet 1997 májusában igényelte, de különböző okok miatt csak decemberben kapta meg, ezért az oktatáshoz szükséges jegyzetektől csak minimális mennyiség készült el. *Oktatástechnikai területen is nagy volt a lemaradás:* 1–1 db számítógép, videomagnó és színes TV, tantermenként 1–1 db félhomályos írásvetítő állt csak rendelkezésre.

A képzésre 4 hét – 120 tanóra – állt rendelkezésre. Erre készült a tantárgy- és tematikaprogram. A főbb interoperabilitási követelményekre, a NATO szervezeti felépítésére 6%-ot, a légierő és légvédelem eljárásaira 19%-ot, a szárazföldi eljárásokra és béketámogató tevékenységekre 20%-ot, a NATO vezetési rendszerére 7%-ot, a harctámogatásra, hadijogi, környezetvédelmi ismeretekre 20%-ot, katonai te-reptanra 8%-ot, logisztikára 10%-ot, a vizsgára és a vizsgára történő felkészítésre 5–5%-ot fordítottunk.

A tanfolyam során a hallgatók megismerték: a nemzetközi hadijog alapvető előírásait, a béketámogató tevékenységek célját és tartalmát; a NATO katasztrófaelhárításának alapelveit, az alegységek felkészítési feladatait katasztrófafelszámolásban történő részvételre; a NATO szervezeti felépítését, működésének alapelveit, vezetési és irányítási rendszerét; a főbb NATO-tagállamok légierőjének és légvédelmi rendszerének kiemelt feladatait, felépítését, alkalmazásának alapelveit, a NATO válságkezelésre alkalmazott eljárásait; az alegységszinten elkészítendő írásbeli dokumentumok (térképek, vázlatok, parancsok, jelentések stb.) tartalmi és formai követelményeit; a vezetési eszközök, a hírközlési és információs rendszerek, a hírközlési hálózatok szabványait, a rádióforgalmazás előírásait; a NATO-országok logisztikai támogatásának alapelveit, eljárásait; a szárazföldi harctevékenység alapjait, el-

járásait; a veszélyes területek megjelölésének és jelentésének módjait; továbbá a vegyi és a műszaki támogatás eljárásait.

1998-ban az ismereteket kibővítettük: a felderítéssel, az EHC eljárásokkal, a katonai rendőrség feladataival, a főbb NATO-államok környezetvédelmi előírásaival, a biztonság- és titokvédelemmel, a légi támogatás, a kutatás-mentés, a légi szállítás eljárásaival, a harc kiképzéssel, az UTM-vetületen és -hálózaton alapuló térképeknek, a katonai kilométerhálózati adatrendszernek (MGRS) és a katonai jelek egységes rendszerének használatával, a túlélési eljárásokkal, a Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának főbb jellemzőivel, a katonai rendőrség főbb feladataival és személyügyi ismeretekkel.

A tanfolyamok során a hallgatók elsajátították: a főbb NATO-szakkifejezéseket és meghatározásokat, a katonai törzsszolgálati jelek használatát, a különböző jelentések elkészítését, az alegységszintű okmányok vezetését, a fizikai állóképesség növelésének módszereit.

A hallgatók képessé váltak: a katonai döntéshozatali tevékenységeken belüli információk gyűjtésére, értékelésére, tervezésre, önálló döntések meghozatalára, az alegység részére szükséges okmányok formai és tartalmi kidolgozására, a szükséges logisztikai és egyéb jelentések elkészítésére, az UTM-vetületű térképek és katonai egyezményes jelek alkalmazására, az elsajátított ismeretek hozzáértő felhasználására a beosztásukban.

A tanfolyamoknál a hallgatók ismeretszintjeinek felmérése szóbeli feleletek, röpdolgozatok, témazáró zárthelyik, mintaokmányok és térképes feladatok kidolgozásának formájában valósult meg. A vizgára külső vizsgabizottsági elnököt a HVK Hadműveleti, illetve Tanügyi és Oktatásszervezési Csoportfőnökségtől, a Légierő Vezérkartól hívtak meg. A vizsgáztatáson a vizsgabizottság tagjain kívül az egyes szakterületek oktatóit kérdező tanárként vonták be, ezzel is növelve a vizsga hatékonyságát és szakszerűségét, mivel az oktatott területek igen széleskörűek voltak. *A vizsgán a hallgatók elméletben és az egyes mintaokmányok, térképes feladatok kidolgozásával adtak számot felkészültségükről.* A sikeres vizsgáról oklevelet kaptak. Az első vizsgatapasztalatok alapján az alábbi következtetést vontuk le: célszerű lenne ha az alegység-parancsnoki állomány először részt venne angol nyelvtanfolyamon és csak utána kerülne beiskolázásra a NATO-tanfolyamra, mert így az angol szakkifejezések elsajátítása könnyebb lenne. Az elsajátított anyagok alapján először csak ritkán, később egyre bátrabban mertek vállalkozni a magyar eljárások, technikai eszközök és a NATO-ban alkalmazottak közötti interoperabilitási és kompatibilitási képesség összehasonlítására.

A NATO integrációs tanfolyamairól

A HVK munkacsoportja által folyamatosan kiadott, illetve az egyéb NATO-kiadványok szükségessé tették a tananyagfejlesztést. Az 1998–99-es tanévben 10 csoportot iskoláztunk be. Ebben a tanévben a tanfolyamok tematikája kiegészült a harc kiképzéssel, az MH légvédelmi koncepciójával, a felderítéssel, az elektronikai harc elleni védelemmel, a személyügyi és humánismeretekkel. A tanfolyam 5 hetes (150 óra) volt. 1999. március 12-e után a tanfolyam tematikáját tovább bővítettük a NATO kö-

vetelményeinek figyelembevételével és az 1999. szeptember elsejével kezdődő tanfolyamok már 6 hetesek (186 óra) lettek. A tematikát kiegészítettük biztonságpolitikai ismeretekkel, alegységszintű vezetői tréninggel, a katonai rendőrség feladataival, biztonság- és titokvédelemmel, pedagógiai, számítástechnikai ismeretekkel és fizikai felkészítéssel.

Az 1999–2000-es tanévre újabb 10 csoportot iskoláztunk be. A NATO ajánlása és a Légierő Vezérkar kiképzési főnökének javaslata alapján a Magyar Honvédségben először a légierőnél 1999. február 15-vel megkezdődött a tiszthelyettesek NATO-orientációs (1999. március 12-től integrációs) felkészítése is és az év végéig további 10 csoport (10–15 fő) került beiskolázásra. Ebből 3 csoport repülő-műszaki és légvédelmi, 2 csoport alegység-parancsnoki és 4 csoport logisztikai szakirányultságú volt. Az oktatásba új előadókat vontunk be a HVK-tól, a ZMNE fedélzeti rendszerek-, sárkányhajtómű tanszékeiről, a Testnevelési Intézet szolnoki csoportjából és a Légierő Vezérkartól.

Mind a tiszti, mind a tiszthelyettesi tanfolyamokon felmértük az MH PK (VKF) 1/1998. számú intézkedése alapján a fizikai állóképességet. Az eddigi tapasztalatok alapján ezen a területen kell a legtöbbet fejlődni az elkövetkező időszakokban. A vizsgákon a vizsgatételeket számítástechnikai gyakorlati vizsgakérdésekkel egészítettük ki.

A NATO-integráció (1999. 3. 12.) időpontjára *sokat fejlődött* az oktatástechnikai eszköz- és anyagrendszer is. A LKAT osztály 4 tantermébe tantermenként 1–1 db új, modern írásvetítő került, 1–1 db színes TV-vel és videólejátszóval bővült az egyik tanterem. Az oktatási anyagok elkészítésére, sokszorosítására 1–1 db színes és fekete-fehér fénymásoló, illetve az oktatói állomány részére 10 db számítógép áll rendelkezésre. Sikerült a főbb témakörökben jegyzeteket készíteni. Falitablók, videofilmek használata színesíti az előadásokat. 1999. október végére egy 6 darabos (egy tanári + öt hallgatói) oktatókomplexumot kapott az LKAT osztály – a Légierő Vezérkartól a 89. ve. száll. repülőezreden keresztül – az oktatás hatékonyságának biztosítására.

Az 1997–98-as tanévi 8 tanfolyamra minden tisztet parancsban jelöltek ki. Minimális tájékoztatást adtak részükre a saját alakulatoknál a tanfolyamról. A hallgatók kezdeti hozzáállása az első két-három tanfolyamon szükségszerűen megfelelt. Az oktatás folyamán azonban sikerült az érdeklődésüket felkelteni a tananyag iránt és megértetni a tanfolyam elvégzésének szükségességét. A Légierő Vezérkar állásfoglalása – mely szerint a további tevékenység során, beosztásba helyezés, egyéb tanfolyamokra (külföldre) jelentkezéskor figyelembe veszik a tanfolyam elvégzését – pozitívan hatott a hallgatók tevékenységére. A NATO különböző béketámogató tevékenységeinek (Öböl-háború, koszovói béketeremtés stb.) elemzései nagyban hozzájárultak a NATO-eljárások hatékonyabb megismeréséhez. Az 1998–99-es tanévtől már egyes tanfolyamokon 10–20% volt az önként jelentkezők száma, és volt, aki konkrét céllal érkezett a tanfolyamra. Nőtt az angol nyelvtanfolyamot végzett beiskolázottak száma is. Az aktív PR-tevékenység hatására (a Magyar Honvéd című újságon kívül a Szolnok TV-ben, a Szolnok Rádióban és a helyi újságokban jelentek meg riportok) a tanfolyamok ismertebbé váltak. Ezek hatására már a légi-erőn kívüli katonai szervezetektől is jelentkeztek a tanfolyamokra. A csoportok ön-

szerveződésére jellemző volt, hogy a hallgatók összetartására tanórákon kívüli programokat is szerveztek. Egyedül az oktatók nyelvi felkészítésében nem tudunk előrelépni, 1997 óta nem sikerült senkit a LKAT osztály állományából angol nyelvtanfolyamra beiskolázní!

Az ismertetett tanfolyamokon összesen 41 tiszti és 18 tiszthelyettesi csoportot iskoláztunk be. A légierőnél az alegység-parancsnoki beosztásban lévő tisztek nagy százaléka, míg a tiszthelyettesek kis százaléka végezte el eddig a tanfolyamokat.

Véleményünk szerint az *elkövetkező években is szükség van ezekre a tanfolyamokra*, mert a NATO STANAG-ekben rögzített eljárásokat minden tisztnak és tiszthelyettesnek meg kell ismernie, ezek ismerete nélkül ugyanis a különböző nemzetközi katonai tevékenységekben az együttműködés lehetetlenné válik. A későbbi években ezekre a tanfolyamokra célszerű a szerződéses tiszthelyettesi állományt is beiskolázní, mert a jövő tervei alapján erre az állománykategóriára hárul majd a közvetlen irányítás és végrehajtás nagy része.

A Magyar Közlöny 2. szám I. kötetében megjelent a Honvédelmi Miniszter 1/2000. (I. 7.) HM rendelete a hivatásos és szerződéses katonák központi át- és továbbképzésének megszervezéséről. A rendelet is hangsúlyozza, hogy az ismertetett továbbképzési formákban továbbra is szükség van a különböző NATO-eljárások oktatására. Ezek a standard tanfolyamok biztosíthatják a jövőben a légierő tisztjei és tiszthelyettesei részére a NATO-eljárások változásai esetén a folyamatos, célirányos, és hatékony felkészítést.

Lénárt Ferenc

A hadiipar hatalmi komplexummá szerveződése

 A második világháborút követően a fejlett országok, de az egész világ fejlődését egy új hatalmi komplexum, a hadiipari komplexum (szinoním fogalomként a katonai-ipari komplexum is használatos a nemzetközi szakirodalomban) működése befolyásolja. Ma már tény, hogy az utóbbi években zárult le egy történelmi korszak, amelyre e komplexum erősen rányomta bélyegét, de befolyása napjainkban sem szűnt meg. Épp emiatt aktuális a hadiipari komplexum struktúrájának bemutatása, illetve fontos annak működésével, belső és külső kontaktusaival kapcsolatos folyamatok elemzése, értékelése, jövőképének felvázolása.

A társadalmilag és gazdaságilag legfejlettebb államok katonai, politikai, titkosszolgálati és gazdasági erői a keleti és nyugati tömbben – a második világháború befejezése után elsőként az Amerikai Egyesült Államokban – a hatalom gyakorlása tekintetében igen jelentős önállóságra tesznek szert. Politikai és gazdasági, sőt társadalmi téren igen szembetűnővé vált az a törekvés, ahogy a hadsereg képviselői nem egyszer érdekeiknek megfelelően befolyásolják az állami döntések meghozatalát, akár meg is gátolják a számukra kedvezőtlen döntések véghezvitelét. A hadsereg kapcsolatai egyre inkább kiszélesednek, befolyásuk jelentős mértékben megnő. Ezt a keleti tömbben – élén az egykori Szovjetunióval – „természetesen” hivatalosan soha nem ismerték el, azt a politikai hatalom sokáig titkolta. A kapcsolat fő célja, lényege persze ugyanaz volt, csak a folyamat jellege volt más.

A hadiipari komplexumok jellemzői

A modern, fejlett államok hatalmon lévő erői – különösen az Amerikai Egyesült Államok és az egykori Szovjetunió katonai és gazdasági erői – a második világháború alatt, majd egészen a hidegháború befejeződéséig a világhatalom megszerzésére törekedtek. Ez példátlan méretű fegyverkezéshez vezetett, minek következményeként az élet szinte minden területét alárendelték az erőpolitika követelményének. Alkotmányosan is megerősítették a „katonai megfontolások” elsődlegességét a belpolitikában, miből adódóan át-, illetve újraszerveződtek a miniszteriális katonai és titkosszolgálati apparátusok. A kibontakozó tudományos-technikai forradalom jelentősen átalakította a hadiipari termelést, elősegítve ezáltal a monopóliumok új csoportjainak megjelenését, és olyan rendkívüli beruházásokkal járó iparágak létrejöt-

tét, amelyek termékeik nagyobb részével katonai igényeket elégítettek ki. Az üzletemberek, valamint az államapparátus emberei – kapcsolataik, érdekeik és céljaik példátlan méretű összefonódásával – közvetlenül ragadták meg a hatalmat. *A katonai és a titkosszolgálati vezetés valódi hatalma tovább nő: létrejön a két fél és a legfőbb fegyvergyárosok szövetsége, de a döntő, meghatározó hatalom a monopóliumok és az egyre erősödő pénzügyi csoportok kezében van. Az óriási hadianyag- és -eszközigyártó társaságok között a tulajdonviszonyok szempontjából igen nagy az átfedés. Itt találhatók azok a személyek, akiknek vagyona másokénál sokkal nagyobb mértékben függ a katonai üzletektől, akik másoknál jóval szorosabb kapcsolatban állnak a tábornokokkal, akik a legszorosabb személyes érintkezést tartják fenn a legfőbb katonai és titkosszolgálati vezetéssel. Megjelenik az „élet színpadán” a hadiipari komplexum.*

A hadiipari komplexum kialakulására, létrejete hamar és sokan felfigyeltek, különösen a politikusok és a társadalomtudományok művelői. Az egyes reagálások közül kiemelkedő jelentőségű D. Eisenhower 1961. január 17-én – a Fehér Házból való távozása alkalmából – a televízióban elmondott elnöki beszéde, amikor az alábbiakat mondta:

„... a hatalmas katonai gépezetnek és az óriási hadiiparnak a léte új jelenség Amerikában. Totális – gazdasági, politikai, sőt szellemi – befolyása érezhető minden városban, minden állami intézménynél, a szövetségi kormány minden hivatalában. Elismerjük ennek a fejlődésnek parancsoló szükségességét. De nem mulaszthatjuk el azt sem, hogy számításba vegyük súlyos következményeit. Erőfeszítéseink, anyagi erőforrásaink, sőt egész megélhetésünk itt a tét; s ez a helyzet társadalmunk struktúrájával is.

*A kormányzati munkában óvakodnunk kell attól, hogy szándékosan vagy anélkül indokolatlan befolyásra tegyen szert a hadiipari komplexum. Annak lehetősége, hogy ez az ellenőrizhetetlen erő veszélyes magasságokba emelkedik, fennáll és továbbra is fennmarad. Nem szabad megengedniünk, hogy ez az erőcsoportosulás veszélybe sodorja szabadságjogainkat vagy demokratikus folyamatainkat. Semmit sem szabad adottnak vennünk. Csak az éber és tájékozott állampolgár tudja megfelelő összhangba hozni a hatalmas hadiipari és katonai gépezet igényeit békés módszereinkkel és céljainkkal úgy, hogy a biztonság és a szabadság együtt prosperálhasson...”*¹

Az elméleti kutatások ráirányították a figyelmet a hadiipari komplexumokra, mint a társadalmat és demokráciát befolyásoló új jelenségre. Erről a hazai hadtudományi kutatások az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején adnak számot.

A fenti – elnöki – beszéd óta eltelt közel négy évtized bizonyította a kijelentés igazát nemcsak az Amerikai Egyesült Államokra és a többi, katonailag-iparilag fejlett országokra, hanem az egykori Szovjetunióra nézve is.

A hadiipari komplexum létrejete – mint az élet új jelenségére – sok neves politikus úgy tekint, hogy az elhárítható, vagy a társadalom szigorú ellenőrzése alá vonható és mindezt adminisztratív intézkedésekkel el lehet érni. A szakirodalom² és a

1 Public Papers of the President: Dwight D. Eisenhower, 1960–61., N° 421.

2 Nyugati szakírók közül a legjelentősebb: S. Lens, S. Melman, G. Kennan, C. Marfels, J. Slater, T. Nardin, P. A. C. Koistein, J. K. Galbraith, D. Donovan, C. W. Mills stb. Egykori szovjet kutatók sokoldalú elemzései, pl.: B. D. Pjadisev, G. M. Kuzmin, V. V. Borisz, G. N. Cagalov, A. B. Buzuev, G. Arbatov, V. V. Boriszov, E. V. Bugrov tollából.

katonai-politikai szakmai körök nyilatkozatai, elemzései a hadiipari komplexum széles körű, többirányú vizsgálatát tartalmazzák, amelyek szerint létezik az a veszély, hogy *a katonai és titkosszolgálati gépezet viharos gyorsasággal behatol a politikába, az ideológiába és a gazdaságba*. Természetesen ennél mélyebb elemzéseket is találhatunk, amelyek azzal a céllal készültek, hogy a hadiipar elemzése során mintegy megóvják a civil társadalmat e komplexum túlzott beavatkozásától.

A hadiipari komplexum nem csupán a nagyszámú, az ügyeket saját szája íze szerint alakító magánbusiness képviselőinek csoportosulása, hanem a modern, fejlett állam életének igen fontos szektora, a magánvállalkozás, a katonai, a titkosszolgálati és az állami vezető réteg olyan szövetsége, amely a társadalmi és a gazdasági fejlődés adott szakaszára jellemző konkrét feltételek között jött létre. E szövetség tovább erősödik a katonai, a titkosszolgálati felső irányítás és az óriási hadiipari korporációk között. A kapcsolat tengelye az a hatalmas hadiipari komplexum, amely nagy hatással van a bel- és a külpolitikai életre, különösen a fegyverkezési politika irányítására. Az erőpolitika hívei szerint a fegyverkezési politika: az adott ország hadipotenciáljának állandó fejlesztésére, stabilizálására irányuló politikai-gazdasági-katonai-titkosszolgálati-tudományos tevékenység. Ha ennek alapján a komplexumnak a politikára gyakorolt hatását nézzük, szembetűnik, hogy a fegyverkezési politika már nem szűkíthető le csak hadiipari vonatkozásokra.

A katonai-politikai-szakmai körökben és a szakirodalomban ezzel kapcsolatban már többről, „politikai-adminisztrációs-hadiipari komplexumról” beszélnek. Sőt W. Proxmire amerikai szenátor véleménye szerint (1975): itt már *„hadiipari-bürokrata-kereskedelmi-szakszervezeti-intellektuális-technikai-egyetemi-politikai komplexumról van szó, amelynek hatalma csaknem minden amerikai állampolgár életét érinti.”*³ Ez a bonyolult megfogalmazás a hadiipari komplexumnak az élet minden szférájába való behatolását érzékelteti.

A hadiipari komplexum – politikai-katonai szakmai véleményformálók általi – interpretálásának elterjedt variációi között szerepelnek még a következő magyarázatok:

*„... katonai, ipari, banki, szakszervezeti, akadémiai elit konglomerátuma, amely a saját hatalmának és jólétének növekedését a globális expanzió útján akarja elérni”*⁴, vagy *„... informális és változó csoportkoalíció, amelynek pszichológiai, morális és anyagi érdekei fűződnek a fegyverkezés magas színvonalának megőrzéséhez és állandó fejlesztéséhez, a gyarmati piacok megőrzéséhez és a belső problémák háborús úton való megoldásához”*⁵, vagy D. Donovan amerikai szakértő megfogalmazása szerint: *„A hadiipari komplexum nem más, mint a hatalmas katonai rendszer és az óriási méretű állandó fegyveripar egyesülése. Van egy kiegészítő komplexum is, amely az előzőekben vázolt csatlakozó érdekeket egyesíti, tagjai veteránok, tudósok, egyetemi kutatócsoportok, kongresszusi képviselők, helyi üzletemberek, kiadók, valamint a sajtóeszközök nagy része”*.⁶

3 Idézi B. D. Pjadisev: Az Egyesült Államok katonai-ipari komplexuma; Zrínyi Katonai Kiadó, Bp., 1976., utószó 255. old.

4 S. Lens: The Military – Industrial Complex; Philadelphia, 1970., 145. old.

5 „War, Bussines and American Society. Historical Perspectives: On the Military – Industrial Complex”; Ed. by B. Cooliny N.Y. 1977., 4. old.

6 D. Donovan: The Militarism of the U.S.; New York, 1970.

Az ilyen meghatározások kicsengése olyan, mintha látszólag áthárítanák a hadiipari komplexum tevékenységéért a felelősséget a társadalom széles – üzleti és értelmiségi – rétegeire, bármely időben, bármely társadalom magától értendő attribútumának állítva be azokat. Ilyen szétfolyó megfogalmazások mellett és ilyen absztrakt megközelítéssel a hadiipari komplexum problémáiból elsikkad a legfontosabb: a gazdasági tartalom. Elmosódnak a határok azon erők között, amelyek összetételükben mint alapvető komponensek jelentkeznek és azon eszközök között, amelyeket saját uralmuk érvényesítése érdekében használnak fel.

A hadiipari komplexum struktúrája

A *hadiipari komplexum* a hadikonszernek és a nekik hitelező bankok, a katonaság hadászati, harcászati és titkosszolgálati ügyeket intéző szervei és az állami-politikai hatalmi apparátus döntéshozó személyei és intézményei közötti hatalmi és érdekösszefonódás. A háttérben hatalmas, mindent átfogó propaganda-, reklám- és pszichológiai befolyásoló gépezet áll. Olyan *országban* jelenik meg, amelynek magas a társadalmi, kulturális fejlettsége, komoly gazdasági, tudományos-műszaki és hadipotenciállal rendelkezik és a társadalmi-gazdasági rendszerén belül szilárd, jelentős központi irányító és végrehajtó hatalmi struktúra fejlődött ki. Ahol kialakul, ott a hadiipari vagy hadi-gazdasági-politikai komplexumnak önmagát fenntartó és megerősítő természete van. E hatalmi komplexum megerősödik annak következtében, hogy a katonailag és iparilag fejlett országok átfogó politikai, katonai, titkosszolgálati és stratégiai célokat igyekeznek elérni; ehhez a nemzet- és külgazdaságban a hadigazdaság állandó stabilizációjával és fejlesztésével szemben támasztott követelményrendszer alakul ki, és a hadikonszernek által nyert, rendkívüli méretű extraprofit a hadiipari komplexum képviselőinek biztosítva van. Ez az erőteljes, erőforrásban gazdag és kiterjedt koalíció egyetlen közös célra teremtődött: a *katonai szektor további bővítésére, függetlenül a tényleges katonai szükségletektől.*

A hadiipari komplexum struktúrájának elemei:

1. a legkorszerűbb fegyverfajták és -rendszerek tömeges gyártásával foglalkozó nemzeti és nemzetközi *monopóliumok*;
2. a *katonai gépezet* felső vezető rétege;
3. a *titkosszolgálati apparátus* felső vezetése;
4. az *államapparátus* azon része, amely szoros kapcsolatban van az előző ipari-katonai-titkosszolgálati csoporttal. Ebben találhatók mindazon erők, amelyek a hadiipari hatalom céljait képviselik, és útját egyengetik a legfelsőbb törvényhozó testülettől egészen a helyi közigazgatási apparátusig;⁷
5. az előző alkotóelemeket „erősítő”, illetve *kiegészítő komplexum*: a média, a kutatóhelyek, az egyetemek, a reprezentatív közszolgálati testületek stb.

A hadiipari komplexum magvát maguk a monopóliumok, a katonai és titkosszolgálati apparátusok adják. Köréjük csoportosulnak a velük különböző kapcsolati fokon álló hatalmi

7 Hajma Lajos: Stratégiai célok – katonai doktrínák; Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1982., 38. old.

erők. Ezért tekinthető a hadiipari komplexum a politikai, a társadalmi és a gazdasági életet befolyásoló egyik legjelentősebb erőnek.

A szakirodalom váltakozva, de közel hasonló tartalommal alkalmazza a hadiipari komplexum, katonai-ipari komplexum mellett a katonai-ipari tömb, hadiipari tömb, hadiipari-bürokrata komplexum, hadiipari-gazdasági komplexum kifejezéseket.

A fogalom meghatározásával kapcsolatosan rögzíteni kell még egy tény: a magyar, de a külföldi katonai-politikai szakmai körök, szakirodalmak egyaránt előszere-ttel, egyforma gyakorisággal használják a hadiipari, illetve a katonai-ipari komplexum kifejezéseket. A Zrínyi Katonai Kiadó 1987-ben kiadott Katonai lexikona hadiipari komplexumot említ, amely tartalmának említése végén a következőket írja: „...A *hadiipari komplexumot, helytelenül katonai-ipari komplexumnak is szokták nevezni.*”⁸

Számomra ugyanakkor e két fogalom egy és ugyanazt jelenti, közöttük különbséget tenni nehéz. Mintegy erősítik ezen nézetemet azok a politikusok, szakértők, publicisták, újságírók is, akik e fogalmakat felváltva használják ugyanazon gondolatok, jelenségek kifejezésére, de gyakrabban a hadiipari komplexum kifejezést alkalmazzák.

A „hadi” kifejezés használata jóval általánosabb (makroszintű), mint a „katonai” (mezo- vagy mikroszintű) kitétel. Tulajdonképpen e két fogalmat elkülöníteni, kettéválasztani nem is lehet. A fellelhető szakirodalomban – ugyanazon jelentéssel – a két fogalom váltakozva szerepel. Előbb-utóbb talán az oktatáson belül is kezd elkülönülni a tananyagok útján, de ennek csírái a kutatómunkákban, a kormányzati döntést megalapozó szakanyagokban szintén megtalálhatók. Itt már a fogalomrendszer magvasan a hadiipari komplexumra épül, amely a hadiipar bázisán értelmezhető. *A két fogalmat – azonos fogalmi rendszerbe helyezve őket – egymás szinonimájaként fogadom el.* Éppen ezért – az egységes szóhasználatra törekedve – a címben is említett hadiipari komplexum elnevezést használom.

A hadiipari komplexum fejlődésének irányai

Az aktuális helyi, illetve globális politikától függően a hadiipari komplexum egyes lényegi jegyei fellelhetők a világ majdnem minden országában (államában, kormányzatában, koalíciójában). *Kialakul egy strukturális elemeiben relatíve „alacsonyabb” szintet képviselő katonai-gazdasági (ipari) rendszer,* melynek szerepét, súlyát meghatározza, illetve befolyásolja a mindenkor gazdaság, technika és technológia, kultúra és tudomány fejlettségének színvonala. Bármely hadviselő és/vagy kényszerű belső védelmi szerepet vállaló országról elmondható, hogy a katonai és a gazdasági vezetők – hazai és nemzetközi terepen – kölcsönösen egymásra utaltak, döntéseikben egymásra támaszkodnak.

A társadalomkutatók – különösen J. Galbraith – hadiipari komplexumról szóló elméleti koncepcióinak sarkköve az *„ipari rendszerek”*⁹ szükségessége és e rendszerek folyamatos fejlődése. A fegyverek kibocsátása az a terület, ahol a monopó-

8 Katonai Lexikon „hadiipari komplexum” címszó alatt; Zrínyi Katonai Kiadó, 1987., 222. old.

9 J. Galbraith szerint az ipari rendszer: a világ nagy monopolista társulásainak rendszere.

lista társulások a legkisebb nehézségekkel hatalmas pénzügyi folyósításokat kaphatnak, és maga a termelés szinte teljesen független a piaci viszonyoktól. Az ok: a monopolista társaságok, amelyek erre az útra léptek, *nem akarnak lemondani arról a nyereségről, amelyet a háborús üzlet jelent számukra.* Ezért tapasztalható részükről az a hatalmas nyomás, ami a fegyverkezési hajszra folytatásának „biztosítására” irányul. Mindemellett, a tudományos-technikai forradalom térhódításával kapcsolatban „az ipari rendszerek növekedésének szükségessége” fokozatosan nő.

J. Galbraith véleménye szerint a hadiipari komplexum fejlődésének fontos tényezői azok a *bürokratikus tendenciák, amelyek tért hódítanak mind a magán-, mind pedig az állami (kormányzati) szervezetekben.* A nyers, kíméletlen fegyverkezés csúcspontja az állami bürokrácián kívül kapcsolódik a fegyverek megvásárlásához, illetve a hadiipari komplexum legmagasabb vezetőihez, a hadiipari konszernek fontos részvényeseihez és tulajdonosaihoz.

A hadiipari komplexum belső kontaktusai az adott országon belül a hadimonopóliumok, a katonai, a titkosszolgálati vezetés és az államapparátus közvetlen érintkezéseiben nyilvánulnak meg.

A külső kapcsolatok csak szélesebb bázison – a külgazdaság, a külpolitika, a nemzetközi tudományos együttműködés, a burkolt ideológiai befolyásolás szintjén – kapnak értelmet.

Az ezredforduló küszöbén szükséges az állami döntéshozók, illetve a közvélemény figyelmét újból ráirányítani a hadiipari komplexum jelenségére, lényegére: a permanens fegyverkezés fenntartására, a hidegháború elmúltával annak fennmaradására. A hadiipari komplexum konkrét, „kézzelfogható” megnyilvánulási formája a fegyverek és fegyverrendszerek „szünni nem akaró” gyártása, fejlesztése, a fegyverkereskedelem, illetve az ezek által előállt veszélyek: a helyi háborúk pusztításai, a demokráciát és az általános emberi haladást veszélyeztető hatások, amelyek a napi történetekben, hírekben legtöbbször előtt elfedik a korlátozott (helyi) háború „néhány” általános vonását. Mindezek azonban a haditechnika, de a fegyverkezés specialistái számára már egységes képpé rajzolódnak. Ebből nem egy, messzebb – a fegyverkezés, a háborúk és katonai konfliktusok eredetére, fennmaradására – mutató következtetés vonható le. Mindezeket érdemes figyelembe venni annál is inkább, mivel évszázadunk utolsó évében sajnos még mindig számolnunk kell korlátozott háborúkkal, másrészt pedig a hadiipari komplexum jelenségéből sok minden – pl. a komplexum szerepvállalása, a nemzeti biztonsági, illetve a nemzeti katonai stratégiák kialakulása – fontos lehet a 21. században is.

A hadiipari komplexum sajátos – a fentiekben részben ismertetett – jegyeinek érvényesülésén túl, a 21. század küszöbén az egyes országoknak, nemzeteknek a világ globalizálódásával is „szembe kell nézniük”, ahol a multinacionális vállalkozások uralma és azoknak a titkosszolgálatokkal való erőteljes összefonódása, fokozatos térnyerése figyelhető meg. Míg korábban a hadiipari komplexumot a nemzeti jelleg jellemezte, most már – a nemzetek feletti, multinacionalizáció hatására – az egyes országok hadiipari komplexumai is egyre inkább egyneművé, nemzetközivé válnak, nemzeti sajátosságaik, jegyeik elmosódnak. Mindennek hatására egy sokkal erősebb, hatékonyabb, államok feletti hatalmi csoportosulás jöhet létre, mely nemcsak a nemzeti gazdaságot – benne a nemzeti hadiipart, továbbá a katonapolitikát, katonai doktrínát is – tudja

befolyásolni, hanem képes a regionális (pl. Európai Unió), sőt a nemzetközi intézmények befolyásolására is. A globalizáció tehát úgy „veszélyezteti” a nemzeti hadiipart, hogy – bár ez csak egyesek esetében igaz – egyben erősíti is azt, amikor elősegíti annak nemzetközivé válását (határokon túlra való terjeszkedését), az erősebbek kiemelkedését, a technológiai-technikai lehetőségeik, az erőfölény megvalósítását, a fejlődést. Az viszont tény, hogy *mind a multinacionális, mind a nemzeti hadiipar „végterméke” egy és ugyanaz*. Hogy ez ellen kell-e védekezni? A nemzeti identitás fennmaradása érdekében mindenképpen, másrésztől viszont nem. Azért nem, mivel az emberiség mindenoldalú gazdasági-technikai fejlődése nehezen képzelhető el mind a globalizáció, mind a hadiipari komplexum nélkül. A globalizáció, a regionalizáció és a lokalizáció csak együttesen kezelve értelmezhető, amely végső soron az egész emberiség fejlődését szolgálja, a hadiipari komplexum jelenségének nemzetközivé válása által is. E hatalmi szerep erősödésével, a kapcsolatrendszer, a befolyás érvényesítésének módjával, a függőségi viszonyok kialakulásával a későbbiekben még foglalkozom.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- I. J. Savrov: Helyi háborúk; Zrínyi Katonai Kiadó, Bp., 1982.
 Faramazjan, P.: A katonai-ipari komplexum és a fegyverkezési hajsza; MEMO, 1978. 12.
 Kende István: Napjaink 120 háborúja; Akadémiai Kiadó, Bp., 1979.
 Lénárt Ferenc: Az Amerikai Egyesült Államok és az egykori Szovjetunió katonai-ipari komplexumának komparatív elemzése (kandidátusi értekezés); Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1995.
 Nagy László: John F. Kennedy, illúziók és valóság; Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1977.
 Turák János: A védelemgazdaság makrofolyamatai; Egyetemi tankönyv, Bp., 1996., 148. old.

Padányi József

A menekültek és a hontalanok visszatelepítése Bosznia-Hercegovinába

A szerző a bosznia-hercegovinai helyzet rendezésére hozott daytoni, valamint az SFOR és az EU közötti megállapodásra, a menekültek, a hontalanok visszatelepítésének programjára hivatkozva és nem utolsósorban saját tapasztalataira is támaszkodva – melyet a kint lévő erők műszaki főnökeként szerzett – mutatja be a nemzetközi szervezetek, a békefenntartó erők feladatait, a 2000. évre kitűzött célokat. Vázolja a magyar kontingens működését, a visszatelepítési programban vállalt szerepét, a nemzetközi szervezeteknek és a civil-katonai kapcsolatok szervezéséért felelős SFOR-elemeknek nyújtott segítséget.

1995-ben írták alá a daytoni megállapodást (a továbbiakban: megállapodás), amelyben a térség konszolidációjában részt vevő nemzetközi szervezetek tevékenységének kereteit is szabályozták.¹ A katonai feladatok terén az IFOR, míg a polgári ügyekben az ENSZ kapta a főszerepet. A gyakorlat igazolta a munkamegosztás és az ebből következő együttműködés szükségességét. Arról lehet vitázni, hogy a folyamatok mennyire sikeresek, de azt nem lehet vitatni, hogy napjainkban a civil-katonai együttműködés az egyik legfontosabb területté nőtte ki magát.

A nemzetközi szervezetek feladatai

A megállapodás körvonalazza azokat a feladatokat, melyeket alapvetőnek tart a biztonságos környezet és a demokratikus, minden nemzet számára „lakható”

Bosznia-Hercegovina megteremtése szempontjából. Az 10. melléklet foglalkozik azokkal a feladatokkal, melyekben a civil szervezetek – elsősorban az ENSZ-ügynökségek – közreműködése meghatározó. Ezek a következők:

- a demokratikus normáknak megfelelő politikai és közigazgatási intézményrendszer létrehozása;
- az emberi jogok tiszteletben tartásának kérdése;
- a humanitárius segítségnyújtás szükség szerinti folytatása;
- a háborúban súlyos károkat szenvedett infrastruktúra és gazdaság helyreállítása;
- a szabad és demokratikus választások előkészítése;
- a hontalanok és a menekültek (a továbbiakban: menekültek) visszatérésének támogatása.²

1 General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina.

2 *Menekült*: a hazájából faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, avagy politikai nézetei miatt (más országba) elűldözött személy.
Hontalan az ugyanezen okok miatt szülőhelyéről (országhatáron belül) elmenekült személy.

A felsoroltak mindegyike óriási kihívást jelent a helyi és a nemzetközi szervezeteknek, ugyanakkor a hontalanok és a menekültek visszatelepítésének sikere meghatározza a további kérdések megoldásának eredményességét. A megállapodás VII. cikkelye szerint: „az emberi jogok betartása, a menekültek és hontalanok védelme alapvető a tartós béke szempontjából”. Az ENSZ ennek megfelelően kezeli a problémát és ennek megfelelő jogokkal ruházta fel megbízottait.

Elméleti síkon mindenki egyetért azzal, hogy ezeknek az embereknek elidegeníthetetlen joguk a visszatérés. A gyakorlatban azonban számtalan vélt vagy valós ok lassítja ezt a folyamatot. Józan ésszel nehezen felfogható tömegéről van szó. 2 200 000 nő és férfi, felnőtt és gyermek hagyta el lakóhelyét, hogy megpróbálja túlélni a háborút. Az ENSZ becslése szerint mintegy 1 000 000-an várnak még arra, hogy megteremtődjenek a hazatérés feltételei.³ Bosznia-Hercegovina alkotmánya leszögezi: „Az összes hontalannak és menekültnek joga van szabadon visszatérni eredeti otthonába.”

Az elvek gyakorlati megvalósításán számos nemzetközi szervezet és nem kormányzati szerv dolgozik: az ENSZ-főtitkár boszniai különmegbízottjának hivatala (OHR), az ENSZ Menekültügyi Főbiztosság (UNHCR), a Világbank (WB), a Nemzetközi Vöröskereszt és az SFOR, hogy csak a legfontosabbakat említsem a majd 400 szervezetből. Erőfeszítéseik összehangolásáért a különmegbízott felelős, akinek hivatala figyelemmel kíséri a béke megszilárdításának folyamatát, és igyekszik fenntartani a

felek közötti párbeszédet. Az együttműködés formális keretét a Visszatelepítési és Helyreállítási Operatív Csoport adja.⁴ A csoport munkáját az OHR vezeti, tagjai között találjuk az UNHCR, az EBESZ, a Nemzetközi Rendőrség, a Világbank, az Európa Tanács, a német és az amerikai kormány képviselőit, a nemzetközi békefenntartó erők tagjait. Minden tag azon a területen segíti a visszatelepítés és a helyreállítás munkáját, ahol befolyása, anyagi és erkölcsi lehetőségei megengedik.

A menekültek visszatérésével kapcsolatos napi ügyekkel a főbiztosság foglalkozik. Folyamatosan figyelemmel kíséri a visszatelepülőket, segíti más nemzetközi szervezetek munkáját és részt vesz a menekültek érdekében végzett helyreállítási munkák előkészítésében.

A békefenntartó erők feladatai

Természetesen az SFOR is szerepet vállal a menekültek megsegítésében. A megállapodás lehetővé teszi, hogy a békefenntartó erők részt vegyenek a nemzetközi szervezetek munkájának támogatásában. Az SFOR kiemelt figyelmet fordít erre a kérdésre, létrehozva az együttműködés formáit és megteremtve a szervezeti kereteket.

A visszatelepítési program sikere érdekében a békefenntartó erők támogatása az alábbi területeken jelenik meg:

- a nemzetközi szervezetek munkavégzéséhez elengedhetetlenül szükséges „biztonságos környezet” fenntartása;
- a visszatelepülés támogatása az ENSZ képviselőivel közösen kijelölt, meghatározónak minősített körzetekben;
- a spontán visszatelepülők támogatása;

3 1,2 millió menekült és 1 millió hontalan. A becsléseket az OHR internetes tájékoztatója tartalmazza: www.ohr.int/info/info.htm.

4 Returns and Reconstruction Task Force.

- a helyi hadseregek bevonása a visszatelepülési programok támogatásába;
- az együttműködő közösségek fokozott támogatása.

Azt, hogy mely közösségek élveznek kiemelt anyagi és erkölcsi támogatást, nem egy szervezet dönti el. Az SFOR-parancsnokság, az ENSZ-képviselők, a többnemzetiségű hadosztályok, az országos és a helyi hatóságok érdekei gyakran eltérnek. A hosszú és nagy körülmények között kívánó egyeztetések után Szarajevó, Brcko, Mostar, Banja Luka, Prijedor, Drvar, Kakanj, Srebrenica és a Posavina folyosó körzetére fordít kiemelt figyelmet a nemzetközi közösség. Ezek azok a „forró területek” ahol a menekültek visszatelepítése a legtöbb nehézséggel jár. A visszatelepülők a kialakult etnikai viszonyok miatt folyamatos provokációt jelentenek az ott élő többségnek, így a biztonságos környezet megteremtése és fenntartása különös figyelmet kíván. Az ilyen körzetek értékelése, a követendő magatartás és a megelőző intézkedések meghozatala széles körű elemzést igényel, a következő szempontok szerint:

- a helyi politikai pártok és közösségek hozzáállása;
 - a helyi vezetők (polgármester, rendőrség) gondolkodásmódja;
 - a körzetben található (helyi) haderők diszlokációja a területen;
 - a félkatonai és veteránközösségek szervezettsége, befolyása;
 - a helyi biztonsági szolgálatok aktivitása;
 - az illegális betelepülők és lakásfoglalók száma;
 - adminisztratív akadályok (tulajdon szerzése, munkához és egészségügyi ellátáshoz jutás lehetősége);
 - az iskolarendszer helyzete a körzetben.
- A már említett együttműködés legjobb

példája az SFOR és az Európai Unió közötti megállapodás. Ebben az EU vállalta, hogy 1998-ban 2 000 000 eurót ad azokra a visszatelepülőket segítő beruházásokra, amelyeket az SFOR javasol. A program sikerén felbuzdulva erre az évre újabb 2 000 000 eurót szavaztak meg, szigorúan szem előtt tartva az alábbi elveket:

- az egyes feladatok költségvetése haladja meg az 50 000 eurót;
- a beruházásokat az SFOR jelöli ki, az OHR elveinek megfelelően;
- a beruházásoknak a megbékélést, a normalizálást és a menekültek visszatérését kell szolgálni;
- az erőforrásokat elsősorban az infrastruktúra, a vízellátás, a közegészségügy helyreállítására és fejlesztésére; az iskolák, óvodák, kulturális központok építésére kell felhasználni;
- olyan beruházásokat kell választani, amelyek viszonylag gyorsan és teljes egészében kivitelezhetőek;
- a beruházásokat azokban a körzetekben kell megvalósítani ahol az EU-országok katonai kontingensei települtek.

A 2000-re kitűzött célok és feladatok

A nemzetközi szervezetekkel való együttműködéssel párhuzamosan az SFOR saját programot is indított a hontalanok és a menekültek visszatelepülésének segítésére. A terv, amely a DPRE 2000⁵ (továbbiakban: program) nevet viseli, az SFOR-parancsnokság és a hadosztályok szabad erőforrásaira támaszkodik. Gyakorlatilag nincs olyan eleme a békefenntartó erőknél, amely nem érintett ebben a feladatban.

A program megvalósításának első lépése az SFOR és a nemzetközi szervezetek – elsősorban az ENSZ-ügynökségek – erőfeszítéseinek összehangolása.

Az együttműködés feladatait, a meghatározó elveket és a résztvevő szervezetek körét a már említett Visszatelepítési és Helyreállítási Operatív Csoport határozza meg. A munka összehangolásának célja, hogy rugalmas, összefogott és célirányos tervezet jöjjön létre, amely hatékonyan szolgálja a menekültek ügyét.

A program előkészítése során fontos mozzanat a „forró területek” meghatározása, ahol a békefenntartó erőknél fokozniuk kell a járőrözést. A biztonságérzet növelése, a visszatérő menekültek helyzetének állandó ellenőrzése folyamatos jelenlétet és szoros együttműködést kíván az ENSZ Nemzetközi Rendőrséggel (IPTF) és az ENSZ szervezeteivel. Az SFOR jelenléte bátorítólag hat a közösségekre, serkenti a helyi hadseregek aktivitását, biztonságossá és kiszámíthatóvá teszi a nemzetközi szervezetek munkáját. A kiegyensúlyozott és ellenőrzött környezetben csökken a korrupció lehetősége, visszaszorul az illegális kereskedelem, erősödik a helyi közigazgatás és megnő a humanitárius segítség száma. A beinduló kisvállalkozások erősítik a gazdaságot, új munkahelyek létesülnek és mindez jótékonyan hat a visszatelepülés ütemére.

A támogatásra érdemes körzetek kiválasztása után kezdődik a visszatelepülést segítő beruházások elosztása és a végrehajtásban érdekelt nemzetközi szervezetek és helyi erők kiválasztása. Mindkét feladat szoros és összehangolt munkát igényel, hiszen számos – sok esetben egymással ellentétes – gazdasági, politikai érdeket kell figyelembe venni. A civil-katonai kapcsolatokért felelős SFOR-szervezetek szerepe ebben fázisban meghatározó.

A következő lépés a beruházások és a visszatelepülést segítő szervezetek megszervezése és kivitelezése. Az SFOR műszaki erőinek bevonása, szabad kapacitásaik felhasználása döntő ebben az ütemben.

A visszatelepítési program támogatása az SFOR egyik legfontosabb feladatává vált az elmúlt hónapokban. Ennek megfelelően mind a parancsnokság, mind a hadosztályok kialakították a megfelelő egyeztetési és kivitelezési mechanizmusokat. Legfontosabb feladataik:

- állandóan frissíteni azokat az információkat, amelyek a kiválasztott körzetek biztonsági helyzetére vonatkoznak és hatással lehetnek a menekültek és a hontalanok visszatelepítésére;
- az átadható – nem minősített – adatok továbbítása a programban résztvevő nemzetközi szervezeteknek;
- a közvetlen együttműködés és folyamatos információátadás megszervezése a parancsnokság elemei és a hadosztályok között. A párhuzamosságok kiküszöbölése, az SFOR-erőfeszítések összehangolása elengedhetetlen a minimálisan szükséges katonai jelenlét és a járőrözések gyakoriságának meghatározásához;
- az SFOR szállító erőinek igénybevétele;
- a beruházásokkal kapcsolatos információk továbbítása, a beruházások kivitelezése, a spontán visszatelepülés figyelemmel kísérése, napi kapcsolattartás a nemzetközi szervezetekkel;
- a helyi hadseregek bevonása érdekében javaslatok előkészítése és továbbítása;
- a helyi és nemzetközi sajtó, valamint a helyi szervezetek és a lakosság tájékoztatása a program eredményeiről, és az SFOR erőfeszítéseiről;
- a beruházások egy részének kivitelezése;
- kapcsolattartás a nemzetközi és helyi szervezetekkel;
- részvétel az egészségügyi, gazdasági programokban;
- képzés és tanácsadás;
- a járőrözés megszervezése, a biztonságos környezet fenntartása, részvétel a beruházásokban.

Látható, hogy a feladatok sikeres teljesítéséhez az SFOR minden elemére szükség van. Így a programban jelentős részt vállalnak a műszaki erők is. Noha az SFOR műszaki törzs elsődleges feladata a békefenntartó erők mozgásszabadságának biztosítása, belátható, hogy felkészültségük és eszközeik alapján fontos szerepük van a visszatelepítési programban is.

A műszaki törzs és a műszaki erők lehetőségei és feladatai

A program előkészítése során hosszú és terméketlen vitákat folytattunk arról, hogy a műszaki erőforrások hogyan vonhatóak be a visszatelepítési folyamatba. A vita nem a részvételről, hanem annak nagyságáról folyt. Voltak olyan vélemények, amelyek minden műszaki erőt a program támogatására kívántak felhasználni. Ezzel szemben a műszaki törzs azt a véleményt képviselte, hogy – elismerve a program fontosságát és a biztonságra gyakorolt jótékony hatását – a katonai feladatok élveznek elsőbbséget.

Áttekintve a lehetőségeket, számos területen tudunk segíteni a menekültek visszatelepítésében. A műszaki támogatás jellege olyan, hogy a katonai feladatok megoldása egyúttal a helyi lakosság mindennapjait is megkönnyíti.

Fontos, hogy a menekültek képesek legyenek megközelíteni eredeti lakóhelyüket. Így az *SFOR-utak fenntartása*, az úton található *hidak állagának megőrzése* egyúttal a visszatelepülők mozgását is biztosítja. A békefenntartó erők szempontjából kevésbé fontos utakon azon-

ban nehezebb a helyzet. A helyi hatóságok erejét messze meghaladja az alsóbbrendű utak fenntartása, a háborúban lerombolt hidak helyreállítása. Ugyanakkor az ország földrajzi adottságai miatt a lakott körzetek jelentős része félreeső völgyekben van, ahová egyetlen út vezet. Ezeken a területeken az SFOR-műszakiak csak abban az esetben tudnak segíteni, ha azt a nemzetközi szervezetek vagy kormányok finanszírozzák.⁶

Az SFOR azzal, hogy fenntartja a számára fontos *fő ellátási útvonalakat*, az ország vérkeringését biztosítja. Az áruk és szolgáltatások korlátozás nélküli áramlása a visszatelepülőknek létkérdés. Ez az a terület, ahol az SFOR- és a civilérdekek teljesen egybeesnek.

A műszakiak különleges eszközeik és felkészültségük alapján hatékony segítséget nyújthatnak a nemzetközi szervezeteknek és a civil-katonai kapcsolatok szervezéséért felelős SFOR-elemeknek. A visszatelepülés szempontjából fontos utakról és területekről részletes és pontos információkra van szükség ahhoz, hogy becsülni tudjuk a helyreállításhoz szükséges erőket és eszközöket. 1999-ben 17 közös *felderítést* vezetünk, amelyben a nemzetközi szervezetek mellett az SFOR civil-katonai kapcsolatokért felelős szervei is részt vettek.⁷ Az adatok feldolgozása, az utak járhatóságának, terhelhetőségének megállapítása, a javítási igény felmérése komoly felkészültséget feltételez. A nemzetközi szervezetek jogos igénye, hogy annyi pénzt adjanak az adott feladatra, amennyire ténylegesen szükség van.

Az SFOR rendelkezésére álló kato-

6 Jó példa erre a Basci faluba vezető út helyreállítása, amelyet az ENSZ finanszírozott és a magyar műszaki kontingens végzett el. A sors fintora, hogy a mai napig egyetlen lakos sem tért vissza a valamikor teljesen lerombolt faluba.

7 A feladatok között volt út- és hídfelderítés, az épületek állagának felmérése, az elektromos hálózat ellenőrzése és vízelőhely felderítése. Különlegességnek számított egy búcsújáró hely megközelítési lehetőségeinek felmérése.

nai hidak mennyisége erősen korlátozott. A Koszovóban vállalt NATO-feladatok miatt a meglévő hídanyagok egy részét is át kellett csoportosítanunk. A menekültek visszatelepítésének feladataihoz így NATO-tulajdonú hidat nem használhattunk fel. Ebben a helyzetben nagy segítséget jelent az a 100 m hosszú *Bailey* (elemes) *hídanyag*, amelyet egy donor ország ajánlott fel.

A menekültek visszatérésének egyik legnagyobb akadálya a közel 1 000 000 akna.⁸ A mezőgazdasági termelés újraindítása, az ipartelepek használatba vétele, az aknák okozta félelem és bizonytalanság miatt nehézkesen halad. A mentesítés folyamatos ugyan, de hatékonysága megkérdőjelezhető. Politikai és gazdasági okok egyaránt közrejátszanak abban, hogy egyes területeken még el sem kezdődött a munka. Az SFOR feladata – a megállapodásnak megfelelően – az *aknamentesítés ellenőrzése*, tanácsadás, módszerek és eszközök átadása. A menekültek szempontjából fontos – és az SFOR által kiválasztott – körzetek és a mentesítés területei nem

mindig ugyanazok. A békefenntartó erőknek csak közvetett eszközeik vannak arra, hogy összehangolják a mentesítés és a visszatelepülés feladatait.

Az aknamentesítés nemzeti felelősség, melyet az ország kormánya irányít az aknaközpontokon keresztül. A békefenntartó erőknek nincs felhatalmazása a mentesítési műveletek helyének meghatározására. A feladatok helyét az aknaközpontok határozzák meg, függően a pénzügyi támogatástól, a rendelkezésre álló erőktől és a nemzeti igényektől. Az SFOR egyetlen lehetősége az, hogy – az ENSZ főmegbízotti irodával közösen – a donor szervezeteken keresztül hasson a mentesítési folyamatokra.

A hontalanok és a menekültek visszatelepítése a konszolidáció talán legfontosabb feladata. A békefenntartó erők és a nemzetközi szervezetek sok pénzt és energiát fordítanak a visszatelepítési programok támogatására. Azon, hogy ez a folyamat mennyire sikeres, lehet vitatkozni, de azt, hogy még nagyon sok munkánk van ezen a területen, senki nem vitathatja.

8 Pontos számot megadni lehetetlen, hiszen a polgárháborúban kimutatások, törzskönyvek ritkán készültek. Az SFOR-aknaközpont adatai szerint csak 1997-ben 26 000 aknát és 20 000 egyéb robbanószerkezetet semmisítettek meg a tűzszerészek.

Szabó József

Egy magyar találmány margójára

A szerző egy magyar találmány történetét írja le. A több évig tartó, széles körű hazai és nemzetközi újdonságvizsgálati eljárások eredményeképpen a panorámiás képalkotó tömb, a PAL-optika magyar, amerikai, francia, német és japán szabadalmi oltalmat kapott. A műszernek írkutatási és katonai területeken egyaránt jövője van.

A közelmúltban a Magyar–Amerikai Társaságban tartottam előadást, és a hallgatók között ott ült dr. Greguss Pál ny. egyetemi tanár, aki hozzászólásában röviden tájékoztatót egy bizonyos PAL-optikáról, amely a közelmúltban a Geniusae-96 International Exhibition of Inventionso keretében Geniusae-96 Oscar-díjat nyert, majd 1998-ban olimpiai aranyéremmel ismerték el, 1999 márciusában pedig a Magyar Szabadalmi Hivatal Jedlik Ányos-díjával tüntették ki. A szimpatikus tudós nagy szeretettel, egyúttal csalódással beszélt találmányáról. Szeretettel, mert „saját gyermekéről” van szó, csalódással, mert itthon nem találták érdemesnek, hogy kísérleteit felkarolják, ezért külföldön kellett támogatást szerezni.

Az előadást követően E-mailon megküldte Greguss professzor a találmány rövid történetét *Hosszú volt az út a humanoid látómodulig* címmel. Elolvasva a történetet, érdekesnek, mi több: izgalmasnak találtam azt, ezért felvettem az ötletet az MHTT Láhner György Haditechnikai Klub vezetőjének, dr. Turcsány Károly ezredesnek, érdeklődésre tartana-e számot egy ilyen előadás. Ő örömmel fogadta az ötletet és a klub

március 22-i programjaként meghirdették. A hallgatóság – 25–30 fő – rendkívül érdekes ismeretekkel lett gazdagabb, hiszen a résztvevők nemcsak a téma elméleti részét ismerhették meg, de a már korábban előkészített körkörös fényképeket is láthatták, sőt saját magukat is megnézhatték egy, a helyszínen készített felvételen.

Amint Greguss professzor elmondta, az ötlet előzménye még az 1960-as évek közepére nyúlik vissza, amikor érdeklődése az ultrahangos képalkotás kérdései felé fordult. Különösen az érdekelte, hogy a már az optikában használatos eszközök ultrahangtartományba való kiterjesztése hogyan oldható meg, s az általa korábban már kidolgozott fényérzékeny anyagok mintájára kidolgozott ultrahangérzékeny lemezeket és filmeket képet tudjanak előállítani. Akusztikai kérdésekről lévén szó, felvetődött a gondolat, hogy omnidirekcionális mikrofonok mintájára omnidirekcionális ultrahangos képalkotó rendszert kellene kialakítani, vagyis az optikai panorámiás képekhez hasonlóan panorámiás ultrahangképeket készíteni.

Az ötlettel felkereste Bárány Nándor (1899–1977) professzort, aki az al-

kalmazott optika nagy egyénisége volt, aki az ötletet érdekesnek és kidolgozásra érdemesnek tartotta. Felhívta fiatalabb kollegájának a figyelmét azokra, akik hasonló kérdések megoldásával már korábban foglalkoztak (pl. a francia Mangin már 1878-ban, a magyar optikusok, Botka és Majoros az 1950-es években), de hangsúlyozta azt is, hogy ezek az ötletek eddig még nem értek meg arra, hogy a gyakorlatban alkalmazhassák is őket.

Greguss Pál az addigi sikertelenségek okát már akkor is abban látta, hogy a tervezők a szokásos fotooptikai megközelítésből indultak ki, vagyis az ablakon át néző elvéből, nem pedig abból, hogy a fényképezőnek a tér középpontjában kellene lennie, nem pedig annak a szélén. Bárány professzorral történt találkozására után azonnal nekilátott egy omnidirekcionális – azaz panoramikus – ultrahang-képalkotó tömb tervezéséhez, de anyagi támogatás híján nem tudta a gyakorlati alkalmazást előkészíteni, ezért az egészet félretette.

Az USA-ban, majd a darmstadti műegyetemen töltött vendégprofesszor-kodása alatt ismételtelen felmerült a gondolat, hogy az endoszkópiát össze kellene kapcsolni a holográfiával, mert így mélységi adatokat is lehetne nyerni. Ekkor – visszanyúlva a már tíz éve félretett kutatásaihoz – Greguss professzor hozzászólott a gondolat továbbfejlesztéséhez, amihez a kutató a segítséget az állatvilág tanulmányozásából kapta. Rátalált a fésűskagyló (*Pecten maximus*) szemére, annak képalkotási stratégiáját felhasználva próbált olyan optikai elemet szerkeszteni, amely legalább olyan minőségű képet szolgáltat, mint a témakörben szabadalomként ismeretes optikák, viszont előállításuk – még miniatürizált méretben is – gazdaságos lehet. Az ilyen képalkotó rendszerek közös jellemzője, hogy gyűrű alakú képet szolgáltatnak.

Miután feldolgozta a több mint száz évet felölelő szakirodalmat, számítógépes szimulációs vizsgálatokat végezve eljutott egy olyan megoldáshoz, amely mind elektromágneses, mind pedig mechanikai (ultrahang) hullámokra, mint jelminta-hordozókra is érvényes. Gyártástechnológiája elég egyszerű, ugyanakkor a kívánt mérési feladatoknak megfelelő, jó minőségű képeket szolgáltat. A fánkhöz hasonló képalakító tömb után a feltaláló panoramikus fánklencsének, illetve angolul Panoramic Doughnut Lens (PDL) nevezte el, s ezzel a névvel került be a szakirodalomba.

A találmányt 1983-ban a BME szolgálati találmányként jelentette be a feltaláló az Országos Találmányi Hivatalnál, valamint számos külföldi országban is szabadalmi oltalmat kért rá. A találmányi bejelentés leírásának bevezetőjében – a feltaláló a szabadalmi bejelentések etikájának megfelelően – felsorolta számos szellemi előd tevékenységét, Mangin francia csillagásztól (1878) az angol Hillen, a magyar Botkán (1950) és Majoroson (1951) át, az USA-beli Space Optical Research Laboratory (SORL) 1980-ban nyilvánosságra hozott bonyolult panoramikus optikai rendszeréig. A feltaláló kiemelte az általa javasolt megoldás újdonságát és előnyeit az addig megjelent és szabadalmazott módszerekhez képest. A több évig tartó, széles körű magyar és nemzetközi újdonságvizsgálati eljárások eredményeképpen a panoramikus képalkotó tömb magyar, amerikai, francia, német és japán szabadalmi oltalmat kapott.

Hazai alkalmazások

A 60-as évek elején Pálvölgyi János és Tóbiás György optikai csiszolók a tudomány iránti érdeklődésből, minden ellenszolgáltatás nélkül megcsiszoltak két képalkotó tömböt. A tükrözést és az an-

tireflexiós réteget az Egyesült Izzó laboratóriumában vitték fel. Miután a képalakító tömb magyarországi bejelentése megtörtént, erre alapozva a BME alkalmazott biofizikai laboratóriuma, amelynek a feltaláló volt a vezetője, több KK munkát vállalt el. Így – többek közt – a Szolnoki Kőolajkutató Vállalatnak, a Mecseki Szénbányák Kutatási Központjának, valamint a Fővárosi Kéményseprő és Tüzeléstechnikai Szolgáltató Vállalatnak szállítottak PDL optikán alapuló műszert. Mivel az ilyen KK munkákhoz több és nagyobb precizitású azonos példányra volt szükségük, ezeket a Magyar Optikai Műveknél rendelték meg, ahonnan a kialakított árért szállították azokat. A későbbiek során azonban a további megrendelésekre a cég nem vállalkozott, mondván: néhány darabos tétel gyártását nem vállalják.

Tekintettel arra, hogy ezek az optikák az USA-val kötött KK szerződés teljesítéséhez kellettek volna, a feltaláló megkísérelte azokat ún. megbízási szerződés alapján ugyanazokkal a szakemberekkel legyártatni, akik az addigi megrendeléseken is dolgoztak. Mint ismeretes, a MOM akkoriban hadiüzemnek számított és katonai felügyelet alatt állott. Amikor kiderült, hogy az optikák az amerikaiakkal kötött szerződés teljesítéséhez kellene, a feltalálót megkereste valaki azzal, hogy ha őt is beveszi ebbe a munkába, akkor a MOM biztosan elfogadja a megrendelést. Miután a feltaláló ezt visszautasította, felkeresték őt azok, akik a megbízási szerződés alapján az optikákat készítették volna és visszaadták a megbízást, mert féltették az állásukat.

1988-ban a feltaláló a BME rektorával történt megegyezés alapján megváltotta a szolgálati szabadalmi jogot, majd a szabadság hasznosítására az AKAD-IMPEX-szel kötött szerződést, főleg azért, hogy az egyesült államokbeli ku-

tatók, köztük a NASA kutatóinak a megrendelését teljesíteni tudja. 1991-ben egyéni vállalkozói engedélyt váltott ki és OPTOPAL panoráma mérés technikai szolgáltatás (OPTOPAL Panoramic Metrology Consulting) külkereskedelmi joggal is rendelkező kisvállalkozásba kezdett. (Mindezt leírva önkéntelenül is az jut eszembe, hogy mit meg nem tesz egy alkotni vágyó tudós!)

A továbbiakban a képalakító tömbök gyártását kisiparosok és kft.-k végezték. A sors fintora, hogy a szakemberek közül korábban többen a MOM-ban dolgoztak és részt vettek a kísérleti példányok elkészítésében.

Úrkutatói és katonai alkalmazások

1983-ban a Greguss professzor a Nemzetközi Asztronautikai Szövetség (International Astronautical Federation, FAI) budapesti kongresszusán *Panoramic imaging block for space* címmel előadást tartott. Előadásában javaslatot tett az optikának különböző úrkutatói feladatok megoldásában való alkalmazására. Ezt követően 1984-ben az Alabama állambeli Huntsville egyetemének (University of Alabama in Huntsville, UAH) gépészmérnöki tanszékén, a NASA ajánlásával támogatott munka keretében, a PDL-re, mint képalakító tömbre alapozva egy új műszer, a radiális profilométer kidolgozása kezdődött meg. A munkálatok eredményesen zárultak és a műszer 1989-ben NASA-díjat kapott. Ekkor az amerikaiak javaslatára az optika a korábbi (PDL) neve helyett a Panoramic Annular Lens (PAL vagy PAL-optika) nevet kapta, s ez egyúttal megörökítette a feltaláló nevét is.

A radiális profilométer kidolgozása után az UAH úrkutatás iránt érdeklődő hallgatóinak a javaslatára elkezdődtek azok a vizsgálatok, amelyek célja a PAL-optikán alapuló helyzetmeghatározó

műszer kidolgozása volt. Ezt a műszert a NASA SEDSAT-1 programja keretében kisméretű mesterséges holdakon való alkalmazásra szánták. A munka eredményeképpen 1997-re elkészült a PALADS (PAL Attitude Determination System) nevű műszer. A tervek szerint az ezt a műszert is tartalmazó, kisméretű mesterséges holdat még abban az évben az STS-85 űrrepülőgéppel állították volna pályára, és a SEDSAT-1 program mindenkor állásáról már hetente adtak ki tájékoztatást. Közben azonban – nem az optikával összefüggő okok miatt – a mesterséges hold pályára állítására csak 1998. okt. 24-én, a Deep Space-1 program keretében, egy Delta II 7326 rakétával került sor.

A sikeres pályára állítást követően a feltalálót megkereste a német Daimler Chrysler Aerospace AG cég Raumfahrt Infrastruktur részlegének képviselője, hogy közös fejlesztés keretében a PAL-optikát használják fel az általuk tervezés alatt álló Micros Free Flyer mikrorobot látómoduljához. Ennek a mikrorobotnak az egyik feladata lenne, hogy az épülő Alfa nemzetközi űrállomáson karbantartó feladatokat lásson el oly módon, hogy az űrállomás egyes egységei külső állapotát szemrevételezze, és különböző optikai méréseket végezzen.

Ugyanakkor, amikor a feltaláló a szabadalom tárgyát képező képalkotó tömböt űrkutatási célokra javasolta, megpróbálta a HM illetékeseinek a figyelmét felhívni a *PAL-optika katonai alkalmazásának a lehetőségeire*. Részben ennek, részben pedig annak köszönhetően, hogy az 1983-as tavaszi BNV-n, a Budapesti Műszaki Egyetem kiállítási területén bemutatott egyik alkalmazási terület iránt külföldi katonai érdeklődés mutatkozott, 1984. okt. 15-én az Industrialexport székházában és rendezésében Greguss professzor bemutatással egybekötött előadást tartott az MN illetékes

szakemberei előtt. A bemutatón résztvevők közül többen primitívnek minősítették javaslatait, és ellene voltak annak, hogy az Industrialexport az akkoriban Kairóban tartandó nemzetközi haditech-nikai kiállításra ezeket az eszközöket kivigye és bemutassa.

Mintegy 10 év elteltével az amerikai hadsereg képviselői érdeklődni kezdtek a PAL-optika katonai rendszerekben való alkalmazhatósága iránt, és a feltalálóval e témában több alkalommal telekonferencia keretében tárgyaltak. Erről a tényről a feltaláló 1994. augusztus 24-én tájékoztatta a honvédelmi minisztert, és kérte, tegye lehetővé, hogy a HM illetékeseivel a PAL-optikában és az azon alapuló rendszerekben rejlő haditech-nikai alkalmazási lehetőségeket részleteiben ismertethesse és konkrét javaslatokat is tehessen. Ennek a levélnek köszönhetően a feltaláló 1994. október 21-én ismertette elképzeléseit az MH illetékesei és a meghívott szakemberek előtt. Ezen a megbeszélésen az MH képviselői olyan álláspontra helyezkedtek, hogy ha Greguss professzor az OMFB-től pályázat útján támogatást kér és kap, akkor a Haditech-nikai Intézet együttműködésére is számíthat.

Így került sor a *Precíziós optikai modul (POM) különböző kaliberű lövegcsövek panoramikus minőség-ellenőrzésére* címmel egy pályázat beadására a BME gépgyártotechnológiai tanszék részéről az OMFB-hez, kiemelve, hogy az NATO-referenciaműszerként szerepelhet. Mindezek ellenére az OMFB a kérést elutasította. 1996 novemberében a budapesti amerikai nagykövetség tudományos attaséja, valamint az OMFB értesítette a feltalálót, hogy a Pentagon Defense Research and Engineering főigazgatója, dr. Anita K. Jones egy katonai delegációval Magyarországra jön, és szeretne találkozni vele. A találkozás célja: megismerni a PAL-optikával, az ezzel kapcsolatos ku-

tatás eredményeit szeretné megtekinteni és azok haditechnikai vonatkozásairól szeretne a feltalálóval tárgyalni. A látogatásra végül is 1997. jan. 7-én került sor. A delegáció vezetője és kísérői, köztük az OMFB és a HM szakemberei is, a látottakat nagyra értékelték. Dr. Jones javaslatára az USA European Office of Aerospace Research and Development (EOARD) londoni központjából 1997. márc. 21-én Victoria Cox [Chief of Physics and the Ballistic Missile Defense Organization (BMDO), Research Coordinator at EOARD] is meglátogatta, és részletes szakmai megbeszélést folytatott a témáról a feltalálóval. Ez után felajánlotta, hogy az EOARD Window of Science (WOS) program keretében támogatná részvételét a 8th International Conference on Advanced Robotics (ICAR-97) konferencián, amelyet 1997. július 7–9-én a kaliforniai Montereyben tartanak Bejczy K. Antal professzor elnökletével. Egy ilyen látogatás és részvétel a konferencián lehetőséget nyújt arra, hogy további Air Force-szakemberek ismerkedhessenek meg a PAL-optika nyújtotta lehetőségekkel, és konkrét javaslatot is tehessenek a további amerikai–magyar együttműködésre.

A felajánlás konkrét formát öltött, a feltaláló részt vett a konferencián és a

hozzá kapcsolódó kiállításon működés közben mutatott be néhány eszközt, amelyek a PAL-optikát használták. Azóta már elkezdődött egy együttműködési program kidolgozása az amerikai Jet Propulsion Laboratory (JPL) szakembereivel. Az 1997. január 7-i látogatás folytatásaként 1998 novemberében a BMDO másik két szakembere is meglátogatta a feltalálót, és beható szakmai megbeszéléseket követően felkérték: adjon be egy Special Contract Proposalt a PAL-optika alkalmazására egy általuk kijelölt témakörben. Ez megtörtént és egyéves szerződést kötöttek, amely 2000. július 30-ával ér véget. Az eddig esedékes jelentéseket – a megrendelő megelégedésére – a feltaláló elkészítette, s rövidesen befejeződik e jelentős vállalkozás szerződésben foglalt feltételeinek kidolgozása.

A PAL-optika továbbfejlesztett változata a humanoid látómodul, amelynek 360°-os periferiális és 10–15°-os centrális (foveális) látótere van. Ez a látómodul nyerte el a bevezetőben már említett elismeréseket, amelyekre a feltaláló méltán lehet büszke.

A büszkeséghez még boldogság is járulhatott volna, ha elképzeléseit hazai segítséggel, támogatással valósíthatta volna meg hazája és a maga di-csőségére.

Csabai György

A Lengyel Köztársaság biztonsági stratégiája

Az Észak-atlanti Tanács Washington DC-ben 1999. április 23–24-én megtartott ülésén egy sor dokumentumot fogadott el, közte a szövetség stratégiai koncepcióját. Ez az új, a 21. századra készült stratégia a tagállamok részére irányt mutat a biztonsági és katonai stratégiák kimunkálásában, illetve a jelenlegiek felülvizsgálatában. A német kormányzat például ún. „német nemzeti felülvizsgálati szemlét” indított el azért, hogy meghatározza az új koncepcióból adódó tennivalókat.

A szövetség 1999-es, keleti irányú bővítése előtt az új tagállamok közül a cseh kormány elfogadta a Cseh Köztársaság biztonsági stratégiáját (1999. február 17-én), majd a csatlakozás után 1999. március 29-én a Cseh Köztársaság katonai stratégiáját. A két dokumentumról a Hadtudomány 1999/3–4. összevont száma adott tájékoztatást.

Az alábbiakban a lengyel kormánydokumentumot mutatjuk be, a teljesség igénye nélkül, de ez alkalommal is hangsúlyozzuk a jó példa követésének lehetőségét és szükségességét a hazai elméleti és gyakorlati tevékenységekben.

A lengyel minisztertanács 2000. január 4-én fogadta el A Lengyel Köztársaság biztonsági stratégiáját. Mális megjegyzem, hogy ezúttal is hiányzik a nemzeti jelző. A Lengyel Köztársaság biztonsági stratégiája (a továbbiakban: LKBS) bevezetőből, 4 fejezetből és a konklúzióból épül fel.

A bevezetőben a lengyel dokumentum taglalja a '90-es évek óta végbement változásokat, továbbá hogy az ország a jövőjét a szövetség keretei között képzei el. A LKBS elfogadásával hatályon kívül helyezték az 1992-ben életbe léptetett lengyel biztonságpolitikai és védelmi stratégiai elveket.

A LKBS első fejezete felvázolja és kimondja a lengyel biztonságpolitika stratégiai céljait és alapelveit. A kormánydokumentumban megfogalmazott és nyilvánosságra hozott stratégiai cél az ország függetlenségének, szuverenitásának, területi integritásának és határai sérthetlenségének garantálása. A dokumentumban a biztonság komplex módon fejeződik ki. Lengyelország betartja a saját alkotmányát, az ENSZ-Chartát, az EBESZ, az EU és a NATO dokumentumaiban előírtakat, elítéli továbbá az agressziót és az emberi jogok megsértését.

A második fejezet a veszélyeket és a kihívásokat veszi számba. A lengyelek által számításba vett veszélyek és kihívások a következők:

- a háború és fegyveres agresszió;
- a lokális válságok és konfliktusok;
- a regionális katonai potenciál túlzott koncentrációja;
- a fegyverzetek proliferációja;
- a gazdasági veszélyek;
- az új európai megosztottságból adódó veszély;

- a határokat átlépő és ellenőrizetlen migráció;
- a természetes környezet szennyezése;
- a terrorizmus és a szervezett bűnözés;
- az információ védelme és a külföldi különleges szolgálatok tevékenysége elleni védekezés.

A harmadik fejezet a lengyel biztonságpolitika végrehajtási eszközeit és cselekvési területeit veszi tételeken számba. Megjegyzem, hogy a taxatív felsorolásmód végigvonul a dokumentumon. Ennélfogva kiemelik a nemzeti törekvéseket, az integrációt, az elkötelezettséget, az együttműködést és a fejezet befejező részében a Lengyel Köztársaság katonai stratégiájának alapjait. Az LKBS-ben rögzített lengyel nemzeti törekvések a következőket foglalják magukban: a stabilitás és a civilizáció fejlődését, a diplomáciát (mely részt vesz az euroatlanti, euroázsiai övezetek multinacionális, regionális és bilaterális együttműködésben), az integrációt a NATO-n belül, az EU-val, a NYEU-val és az ESDP-vel, befejezésül pedig a hadipari együttműködést.

Az elkötelezettség címszó alatt rögzíti az ország cselekvő érdekeltiségét, a folyamatos részvételt az ENSZ és egyéb békefenntartó műveletekben, az EBESZ tevékenységében, a fegyverzet ellenőrzésében és a bizalomépítésben. Az együttműködés vonatkozásában a dokumentum kitér a regionális és alregionális kapcsolatokra, a szomszédsági viszonyokra – kiemelten az euroatlanti és a nem európai partnerekkel fennálló kapcsolatokra.

A katonai stratégia lényegére utalva a dokumentum a nemzeti védelem katonai és nem katonai képességeinek fontosságát hangsúlyozza. A továbbiakban tárgyalja az elrettentés és a védelem kérdéskörét, beleértve a nukleáris politikát, a Lengyel Köztársaság védelmi rendszerét, a katonai irányítás alrendszerét, a lengyel fegyveres erők céljait, struktúrá-

ját, változásának irányát, a nem katonai védelmi rendszer összetevőit és végeztől a védelmi tervezés, a programozás és a költségvetés alapjait rögzíti. A dokumentum ezen része kiemeli, hogy a lengyel fegyveres erők szárazföldi erőkből, légi- és légvédelmi erőkből, valamint haditengerészetből tevődnek össze, amelyek hadművelleti, illetve területvédelmiekre oszthatók. Ennek megfelelően a NATO-osztályozás alapján besorolhatók az azonnali és a gyorsreagálósú, a fő- és a támogató erőkre.

A kormánydokumentum ezen része kiemelten fontosnak tartja, hogy a szövetség stratégiai koncepcióját, a védelmi képességek kezdeményezését és más dokumentumokat mielőbb adaptálják.

A fenntartásban és fejlesztésben a hat éves programból indulnak ki. A biztonsági stratégiának ez a része (a 4. pont) a lengyel katonai stratégia alapjait képezi, a második ponttal egyetemben. A befejezésben a dokumentum kimondja, hogy fennállása óta nem volt még ilyen biztonságban Lengyelország, és a 21. században nemcsak biztonságfogyasztó akar lenni a szövetségben belül.

A lengyel kormánydokumentum igényes és alapos előkészítői, kimunkálói és elfogadtatási munkálatokat és folyamatokat tükröz. Hozzáteszem, hogy északi szomszédunk, Szlovákia is elkészítette biztonságpolitikai stratégiájának tervezetét, melyet országos megvitatásra akar bocsátani.

Visszatérve a lengyel stratégiára, szükségesnek tartom megjegyezni: a jelen sorok írója a Wproszto nevezetű varsói hetilapból tudja, hogy a szövetség a lengyel hadsereg további korszerűsítését hiányolja, de a cenzor úgy ítéli meg, hogy a lengyel fegyveres erők eddig is sokat tettek és ezután is teljesíteni fogják a szövetség elvárásait, számítva a szövetség mindenoldalú támogatására.

A mai magyar katonai repülés megszületése*

A történetírás legnehezebb területe – és ezért különös személyes bátorság is szükségeltetik hozzá – a közelmúlt eseményeinek, történelmének feltárása és hű, igaz bemutatása. Még sokan élnek azok közül, akik tevőleges résztvevői voltak a kutatott és megírt korszaknak. Olyanok, akik saját korabeli pozícióikból esetleg másként élték meg vagy másként látták a történeteket, az okokat és összefüggéseket, mint a nagy egészet feltáró, leíró kutató. Arról nem is beszélve, hogy a közelmúltat mennyire másként értékelik a különböző érdekeket képviselő politikai pártok, irányzatok, elvárva minden, a közelmúltat feltáró, bemutató történelmi munkától, hogy őket, céljaikat igazolja. Azt hiszem, nem szükséges példákkal igazolnom e bevezető néhány sor megalapozott voltát. Elég az elmúlt hónapok történelmi vitáira visszaemlékezni.

Valóságos értékei, rendkívül pontos tárgyi hitelessége mellett – amelyekre még részletesen kitérek – elsősorban e bátorságáért becsülöm Iván Dezső: *A magyar katonai repülés története, 1945–1956* című, most megjelent munkáját. Oly korszakot idéz fel, amelyről nem divat napjainkban, pontosabban fogalmazva: jó másfél évtizede, elismerésre is méltó dolgokat leírni, csupán a valóban volt gonosztetteket. A félreértések elkerülése

végett leszögezem: egyáltalán nem célom tisztára mosni az úgynevezett „Rákosi-rendszert”. Valóban a 20. századi magyar történelem egyik legsötétebb korszaka volt. Rettenetes bűnök terhelték. De mintahogy történelmünk többi sötét korszakának – sajnos, viszonylag sok jutott belőle a magyarságnak – is voltak eredményei, sikerei, bűn lenne tehát elhallgatni az elmúlt közel hat évtized sikereit, eredményeit. Csak meg kell találni a valóban helyes arányokat és tendenciákat.

Előrebocsátom, dr. Iván Dezső nyugállományú ezredes, a hadtudomány kandidátusa véleményem szerint kiváló munkát végzett. Sikerült hűen feltárnia a magyar légierő fejlesztésének céljait, eredményeit és súlyos hiányosságait. Nem volt könnyű dolga, elsősorban személyes élményei miatt. Ifjúsága, ahogy mondják: „élete legszebb évei” kötődnek a könyvében megírt esztendőkhöz. Nem a régmúltról írt. Szinte minden eseményhez személyes élményei fűződnek. Igen sok, a történelmet valamilyen formában befolyásoló személyhez vagy eseményekben beosztottként, vezetőként szerepet játszó repülőtszethez személyes kapcsolatok, érzelmek fűzték-fűzik. Nagyon nehéz ilyen helyzetben objektívnek maradni. Úgy megőrizni és megírni az események nem éppen egy-

* Iván Dezső: *A magyar katonai repülés története, 1945–1956*; HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály, Budapest, 1999. B/5; 238 old. 30 fotó.

szerű sorát, hogy a szerzőt ne sodorják el az egyéni vélemények, gondolatok, emóciók. Iván Dezsőnek mindez sikerült. Úgy is, mint a korszak hozzá hasonló átelője (egy időben avattak minket tiszté a Honvéd Kossuth Akadémián 1949-ben), csak nem repülőként, tanúsíthatom: műve vitathatatlanul tárgyalagos. Messzemenően hiteles és tudatosan kerül a szubjektív megállapításokat, gondolatokat.

A könyvben leírt minden esemény, adat, megállapítás sokszorosan bizonyítható. Okmányok, személyes beszámolók, adatok egész légiója áll minden leírt mondata mögött. Észrevételeim ezért is nem a leírtakhoz, hanem a kimaradtakhoz kapcsolódnak. Műve minden tekintetben megfelel választott jelszavának. Megéri, hogy felidézzük: „...mindekfelett kötelessége a történetírónak megbízhatóságra törekedni, hogy...csupán a tiszta igazságot közölje.” Ez a szép, erkölcsi mércének is felfogható gondolat Josephus Flavius római történetírónak tollából – pontosabban „stílus”-ából – származik. Iván Dezső minden mondatával hú maradt mesterének szelleméhez.

Könyvét két nagy részre bontja.

Az első részben az 1944. december 21-től, az Ideiglenes Nemzetgyűlés debreceni megalakulásától 1948. december 31-ig terjedő, mintegy négy esztendő tekinteti át. Vagy másként számítva: az abszolút nulla állapottól a repülőfegyvernem felállításáig terjedő időszakot. A vesztés háború teljesen szétzúzta a magyar királyi honvéd légierőt. Pedig – ha az első világháború éveit nem számítjuk, amikor a magyar repülők első hőskölteményüket írták, de még nem volt önálló, csak osztrák–magyar császári és királyi a légierő, pontosabban: repülőcsapatok – az 1938–44-es esztendő első fénykornak számítanak. Ahogy a kormányzó akkor megfogalmazta: lovas nemzet voltunk, repülő nemzet leszünk.

Sajnos, az ország gazdasági helyzete – bár minden lehetőséget megadtak – akkor sem engedte, hogy túlzottan messzire nyújtózzunk. Előrebocsátom, azóta sem! Tehát a vereségünk révén valóban a semmiből, a romokból, roncsokból kellett légierőt építeni. Nem egyedi dologról volt szó. Az egész országot így építette a magyarság újjá alig három-négy év alatt. Csupán saját erejére, eszére és a meglévő roncsokra alapozva építették újjá a magyar repülők, mérnökök, szakemberek azt az első néhány gépet, szinte kivétel nélkül sportrepülő-, illetve kiképzőgépet, amelyből azután kifejlődött – mint poraiból föltámadó főnixmadár – a légierő.

Iván Dezső rendkívül pontosan vázol fel minden tervet, lépést és tettet. Hihetetlenül nehéz politikai akadályokkal kellett akkor megküzdeni, amíg végleg el nem dőlt, hogy Magyarország a háborút követő békemegállapodással és a belső politikai csatározások eredményeként szovjet érdekönába fog évtizedekig tartozni. Egyetlen dolgot hiányolok szerzőnk munkájának e részéből. Nagyon sok, ma már szinte alig vagy egyáltalán nem ismert géptípust, öreg „csotrogányt” sorol fel, olyanokat, amelyeket a ma olvasói, megkísértem a gondolatot: még napjaink repülői sem ismernek. Példának csak két oldalt, az 50–51.-et ragadom ki: íme a felsorolás: ZLIN–381, Aero–45, Avia–C–2 (Arado–96), K–65 Cáp, Arado–96A Varjú, Aero–C–103, SG–2, Sokol MIC Sirály és így tovább. Célszerű lett volna a könyvben szereplő és a fejezetekben be nem mutatott típusokat a szöveges rész mellékleteként egy táblázatban, esetleg képekkel illusztrálva az olvasónak is részletesebben bemutatni.

Az első rész nagy tanulsága szerintem az, hogy napjaink magyar légierőjének bölcsőjét a repülés iránt szívvel-lélekkel elkötelezett, ma úgy mondjuk:

megszállott, katonák és szakemberek nemcsak ringatták, hanem saját kezükkel először kifaragták oly körülmények között, hogy bicskán kívül szinte semmi sem állt rendelkezésükre. És a faanyag is roncsokból összeszedett volt. Meggyőződésem: ennél biztosabb és szilárdabb alapra a világon kevés légierő épült fel.

A könyv második része 1948. december végétől 1956. november 4-ig, a forradalom leveréséig terjedő időszakot tekintti át. Azokat az éveket, amikor a magyar légierő történetében másodszor (először 1939–1944 között) önálló haderőnemmé vált: 1949–1954 között. És amikor – igaz, értelmetlenül és végső soron nem magyar érdekekért, hanem Jugoszlávia ellen – hihetetlen iramú, sok áldozatot követelő erőltetett fejlesztés árán mennyiségét, nagyságát tekintve történelmünk folyamán először a csúcra jutott.

Iván Dezső kellő részletezéssel és rendkívül alaposan vázolja fel e fejlesztést. Azt a valóban heroikusnak mondható munkát, amelyet a légierő parancsnoki és beosztott állománya – kivétel nélkül mind a repülés szerelmesei – gyakran embertelen körülmények között úgy teljesített, hogy közben lépcsőről lépésre maga is tanult. Hiszen néhány tucat, a királyi légierőben is szolgáló szakképzett repülőgépvezető és technikai szakember kivételével – akik egyben oktatók is voltak – szinte senki sem repült korábban. A régi szakembereket a politikai vezetés tudatosan és folyamatosan ritkította, perek sokaságával tizedelte. Roppant nehéz esztendőik voltak. Ellentmondásosak. De leszögezhető: a légierő alig fél évtized alatt felnőtt feladatához. Az 1949-ben még második világháborús (Jak-9P Vércse, IL-10 Párduc...stb.) gépekkel repülni kezdő fiatal

tisztek 3–4 év alatt nyergeltek át korszerű sugárhajtású gépekre úgy, hogy a vizsgált időszak végére már az első szuperszónikus gépek is megjelentek.

Iván Dezső évek munkáját fektette e könyvbe, mely már hosszú esztendőik óta kiadásra készen állt. Csupán kiadót nem talált. *Most is a Honvédelmi Minisztérium jelentette meg.* Az az öröm, hogy végre egy, a közelmúlt hatalmas fejlődésének első szakaszát hűen bemutató könyv is napvilágot látott, nem tudja elnyomni azt a csalódást, hogy most sem fog a széles olvasóközönség kezébe, könyvesboltok, könyvtárak polcaira kerülni. Pedig megérdemelné a mű, mert értékei vitathatatlanok, másrészt – ismerve a repülés iránt érdeklődők hatalmas táborát – meggyőződésem: rövid idő alatt hiánycikk lenne ez is. A repüléssel foglalkozó többi munkához hasonlóan.

Már jeleztem, hogy a munka hibájának néhány, meg nem írt vagy figyelmen kívül hagyott témát, fel sem tett kérdést tartok. Miközben lenyűgöző részletgazdagsággal rajzolja meg a magyar légierő gyors és végső soron eredményes fejlesztését, szinte alig kap teret az a hadászati cél, amiért mindez a munka történt. Pedig érdemes lenne feltárni – természetesen a kor katonapolitikai helyzetébe ágyazva – a munka, az erőfeszítés célját is. Csak így lehet értékelni és megállapítani minőségét és szükségességét.

Mindent összevetve: *Iván Dezső hatalmas tényfeltáró és roppant értékes tényleíró munkát végzett.* Minden tényt, adatot feltárva, megírta, milyen erőfeszítések által született meg a II. világháború után és tevékenykedett az 1956-os forradalom leveréséig a magyar légierő.

Pataky Iván

Az élet tapasztalatai*

A Kiss Károly Hadtudományi Klub idei februári vitaestjén Móricz Lajos ezredes úr megtisztelt egy könyvvel. Címe: *Békében és háborúban*. De legalább oly jellemző az alcíme is: *Egy magyar katonatiszt emlékei a XX. század nyolc évtizedéről*. Szerzője természetesen Móricz Lajos, a hadtudomány doktora, a Magyar Hadtudományi Társaság első elnöke... és folytathatnám hosszan még címeit, megtisztelő jelzőit. Nem csoda, hogy fokozott érdeklődéssel vettem kézbe művét. És azonnal előre is bocsátom, nem csatlódtam tartalmában sem. Szinte egyvégében olvastam végig.

Műfaja: emlékirat, avagy népszerűbb nevén, memoár. Időrendi sorba szedve számol be életéről, tapasztalatairól, élményeiről. Én szívesen olvasom a memoárokat. Hasznos, a történelemtudomány és a széles olvasó közönség számára sokat nyújtó műfajnak tartom. Csak tisztában kell lenni korlátaival is. A szerző egyénisége, felkészültsége, világnézete szűrőivel, a távolság – gondolok itt az idő múlásának mindent megszépítő hatására – torzításaival. E tényezők, korlátok szinte szerzőnként változhatnak. Ezért kell egy történésznek a memoár elemzésekor elmélyedni a szerző személyiségében is. Móricz Lajos „hálás” szerző, mert élete első, meghatározó szakaszáról, a második világ-

háborús élményeiről naplót vezetett és ezt követve írta visszaemlékezéseit. Így adatai, élményeinek leírásai pontosak. Külön becsületére válik a szerzőnek, hogy élményeit még a levéltári okmányok útján is ellenőrizte, pontosította. Hitelességük tehát vitathatatlan.

És ez rendkívül nagy szó egy visszaemlékezés esetében! Nem akar mindent megszépíteni és nem válik a mű önigazolássá. Megjegyzem: nincs is miért. Móricz Lajos becsülettel teljesítette esküjében vállalt kötelességét. Jól vezette szakaszát, száradát.

Nekem személy szerint külön élményt jelentett a Máramarosi-havasok leírása. Anyám odavaló volt és kamaszkoromban – amikor a szerző ott katonáskodott – odajártam „nyaralni” az iskolai szünetekben. Szinte személyes ismerősként köszöntek vissza a tájak Móricz Lajos tollából.

Könyve talán legszínesebb fejezetei kötődnek a magyar királyi 1. hadsereg kárpátoki harcainak leírásaihoz. Rendkívül sokat lehet tanulni élményeiből a hegyi harcokról. Nem a dunántúli kitépőbázis 2–300 méteres magasságai, hanem ezer méterek határozták meg a harc megvívásának sajátosságait. Uralgó pontokért, ösvényekért, völgyekért folyt a küzdelem. E lapokon rajzolódnak ki az emlékiratok igazi értékei – de csak

* Móricz Lajos: *Békében és háborúban (Egy magyar katonatiszt emlékei a XX. század nyolc évtizedéről)*; A szerző saját kiadása, Budapest, 2000, B/5, 219 oldal.

akkor, ha Móricz Lajos kvalitású személyiség írja –, az egyéni látószög értékei. Az irodalomelmélet ezt „couleur locale”-nak nevezi, azaz „helyi színezet”-nek. E színek teszik valóban élővé az adott eseményt.

Elég Móricz Lajos könyvét és Ölvédi Ignác kitűnő történelmi munkáját, Az 1. magyar hadsereg történetét (Zrínyi Katonai Kiadó Budapest, 1989) párhuzamosan olvasni. Ölvédi nagyon pontosan leírja, hogy mit terveztek a vezérkarnál, a hadsereg-, a hadtest- és hadosztály-parancsnokságokon és e „magas” nézőpontból szemlélve, hogyan zajlottak le az események a Kárpátok előterében és a Kárpátokban. Móricz Lajos pedig mindezt, divatos szóval élve: „alulnézetből” írta meg. Úgy, mint aki az első sorban harcolva mindezt valóban átélte és meggarcolta. És mint aki nem elhatározásokból, jelentésekből ismerte a valóságot, a tisztek, a katonák gondolatait, hangulatát, hanem személyes tapasztalataiból. Arról nem is beszélve, hogy ezek nagy része azonos volt a sajátjaival.

A könyv második része sem kevésbé színes, mint az első, csak homlok egyenest más problémákkal került szembe az 1945-től napjainkig terjedő „békeévekben” a szerző, mint a háborúban. Nem kevésbé életveszélyesekkel és sokkal alattomosabbakkal. Kár, hogy a leírás nem folyamatos. A két kort egy önmagában rendkívül érdekes „kisregény” választja szét. A szerző saját, 1945 eleji trencsénteplici hadikórházi élményeiből szerzett élményanyagából gyúrta. Érdekes és jól megírt szépirodalmi próbálkozás. Csak – véleményem szerint – célszerűbb lett volna a kötet végén elhelyezni. Jelenlegi helyén megtöri a memoár folyamatosságát.

De térjünk vissza a Magyar Néphadseregben töltött évtizedek leírására! Roppant izgalmas kérdéseket fogalmaz meg. Ilyen például a „rég” és az „új”

tisztek között felülről szított bizalmatlansági légkör hű rajza. Ez ma sincs tanulság nélkül, sajnos aktualitását nem veszítette el. A fiatalabb olvasók kedvéért röviden megkísérlem felvázolni a probléma lényegét. A veszített háborút követő években a hadsereg újjászervezéséhez új tisztkart nevelt ki a korabeli politikai vezetés. De az első években a meghatározó réteg, a „rég” még az előző, az „átkos” Horthy-rendszerben végzett és felnőtt tisztkar volt. Azokban az években is minden baj okozójának és előidézőjének az „átkosnak” mondott régi rendszert kiáltották ki. Így eleve gyanakodva figyeltek minden, a háborút megjárt „rég” tisztet. Nem folytatam, tessék elolvasni Móricz ezredes könyvét, hogy mit jelentett ez akkor. Milyen tragédiák okozójává vált és hány életet tört ketté. Arról nem is beszélve, hogy a folyton napirenden lévő gyanakvás, az ebből fakadó rossz légkör milyen károkat okozott a hadsereg számára. Roppant tanulságos olvasmány.

Könyvének harmadik része kissé sápadtabb az első két időszak bemutatása élénk színeinél. A szerzőt a sors a hatvanas évek elején a hadtudomány területére sodorta. Ott bábáskodott tudományos életünk megszületésénél. Az első között szerzett minősítést, majd 1968-tól meghatározó szerepet játszó tudomány-szervezővé nevezték ki. Joggal és méltán. Kevés, nála alkalmasabb személyt lehetett volna találni e munkára. És itt jön az, amiért az előbbi kritikus szavakat leírtam. Már a könyv tartalmának méretei is jelzik az aránytalanságot. A háborúban töltött másfél év élményei a kötet több mint harmadát töltik ki. A tudományszervezés másfél évtizede pedig mindössze kilenc százalékát. Amíg a háború utáni évek minden érdekes epizódját rendkívül olvasmányosan írta meg a szerző, addig e fejezetnél csupán felsorolt. Pedig rendkívül érdekes lehetett,

ahogy szinte a semmiből megszületett hadtudományunk. És ahogy a szovjet emlőktől elszakadva, ha nem is tudott teljesen önállóvá válni, de már kirajzoló-dott sajátos egyéni arculata és jó néhány területen kiemelkedően érdekeset és újat tudott alkotni. Nemzeti sajátosságainknak megfelelően. Napjainkban, amikor új koalícióba illeszkedik be egész honvédelmünk, különösen aktuálisnak tartom a régi tapasztalatok összegyűjtését, feldolgozását.

Móricz Lajos e néhány oldalon

hasznos fogódzót adott a további kutatásokhoz, de adós maradt az akkor valóban felmerült problémák felvázolásával. Pedig ha valaki, hát ő ismeri igazán, mit is jelent egy nagyhatalom árnyékában önálló gondolatokkal jelentkezni. Remélem, folytatja még emlékiratát és megírja tudományszervező élményeit is.

Mindent összevetve, hasznos és érdekes olvasmányt vesz kézbe az érdeklődő a kötettel, amelyet a szerző magánkiadásként jelentetett meg az idén.

Pataky Iván

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG KÜLDÖTTGYŰLÉSE

2000. március 31-én tartotta éves küldöttgyűlést a Magyar Hadtudományi Társaság. A küldöttgyűlést Szabó József elnök nyitotta meg, majd a küldöttek megválasztották a levezető elnököt, a jegyzőkönyvvezetőt és -hitelesítőket, továbbá elfogadták az elnökség által javasolt napirendet.

Az elnökség beszámolóját a társaság 1999. évi tevékenységéről a küldöttek a meghívóval együtt írásban megkapták.

A beszámoló az év fontosabb eseményeinek áttekintése után rögzítette azt az összegezett következtetést, mely szerint a társaság 1999-ben eredményesen tevékenykedett; a fő figyelem a honvédelemmel, a haderőreformmal, a NATO-tagsággal, a nemzeti biztonsági és a katonai stratégia kidolgozásával kapcsolatos kérdések köré összpontosult. Az éves tervben szereplő központi rendezvények, a szakosztályok által szervezett konferenciák, fórumok, tájékoztatók jelentős részét megtartották.

Nőtt a társaság ismertsége és elismertsége. Működésünket támogatta a Magyar Országgyűlés illetékes bizottsága és a Magyar Tudományos Akadémia. Tagjaink közül többen szakértőként dolgoztak az Országgyűlés Honvédelmi Bizottsága mellett. Számos tagunk részt vesz az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottsága, valamint a II. Osztály Hadtörténeti Albizottságának munkájában.

A Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar a haderőreform és egyéb aktuális témák (pl. önkéntes vagy sorozott haderő) tudományos kérdéseinek kidolgozásánál számított a társaság munkájára és a továbbiakban is igénylik azt. Társaságunk számos tagja rendszeresen előad a különböző hazai egyetemeken és főiskolákon, s többen fontos beosztásokban dolgoznak az oktatás különböző területein. Jó a kapcsolatunk a hadtudománnyal, a rendvédelemmel, a határ-

őrizettel és más biztonságpolitikai kérdésekkel foglalkozó különböző tudományos műhelyekkel. Kedvező változás következett be a belügyi szervekkel való kapcsolat területén is.

Hadtudósaink továbbra is eredményesen pályáznak az OKTK pályázati rendszerben kiírt témák kutatására, illetve a korábban elnyert pályázatok alapján folytatják munkájukat. Szakértőink részt vesznek a belkült pályamunkák elbírálásában. A pályázati felhívásunkra készített tanulmányok döntő többsége elérte az elvárt tudományos színvonalat.

A szervezeti élet stabilitását jelzi, hogy a taglétszám állandósult. Az év folyamán megalakult a tüzér szakosztály és a debreceni területi tagozat. Újjászerveződött a belügyi szakosztály, lemondások miatt új vezetőséget választott a biztonságpolitikai, a határőr és a vám- és pénzügyőr szakosztály. Javult a szakosztályok jelentős részének aktivitása, rendezvényeik gyakorisága és színvonala. Egyes szakosztályok tevékenységében továbbra is tapasztalhatók időszakos kihagyások, a tervezett rendezvények elmaradása és a tagság csekély aktivitása. Ezen szakosztályok létszáma is fogy. Ebben az évben sem sikerült újjáéleszteni a nemzetbiztonsági szakosztályt. A Kiss Károly Hadtudományi és a Láhner György Haditechnikai Klub – mint a társaság vitafórumai – igen hatékonyan és igényesen végezték munkájukat.

A nemzetközi kapcsolatok terén – a korábbi évekhez hasonlóan – érdemi előrelépést ebben az évben sem tudtunk elérni. Kezdeményező lépéseinknek eleve gátat szabott a társaság ismert pénzügyi lehetősége, mivel a külkapcsolatok létesítése és fenntartása igen költséges. Mindezek mellett törekedtünk arra, hogy tevékenységünket megismertessük a Budapesten akkreditált katonadiplomátakkal és a Külügyminisztérium ille-

tékeseivel. Nem támaszkodtunk eléggé a ZMNE nemzetközi kapcsolataiból adódó lehetőségekre. Ezen csatornák révén a társaság képviselői is kijuthatnak a nemzetközi életbe. A külkapcsolatok egyik lehetséges területe lehet a publikálás külföldi tudományos folyóiratokban, azonban ez is csak elvétve jár sikerrel a személyes kapcsolatok hiánya miatt.

A sajtómunkáról szólva a beszámoló megállapítja, hogy személyes munkakapcsolatok alakultak ki az írott és az elektronikus média szerkesztőseivel, bár ez a nyitás egyelőre nem hozott áttörést. Fejlődés a helyi sajtó területén történt, például a debreceni területi tagozat és a légierő szakosztály repüléstudományi tagozata munkájáról a helyi sajtó rendszeresen beszámol.

A *Hadtudomány* folyóirat – annak ellenére, hogy egy számot pénzügyi okok miatt nem tudtunk megjelentetni, illetve áthidaló megoldásként a 3. és a 4. szám összevontan jelent meg – betöltötte feladatát, a közölt cikkek témaválasztása és tudományos színvonala tovább fejlődött. A folyóirat megismertetését segíti az interneten történő közzététele.

A pénzügyi nehézségek, amelyek az elmúlt években és még 1999 első felében is jellemzőek voltak, a kapott jelentős támogatásoknak köszönhetően megszűntek, tevékenységük anyagi alapjai jelenleg biztosítva vannak.

Az írásos beszámolóhoz az elnök fűzött szóbeli kiegészítést. Többek között elmondta, hogy társaságunk 2000-ben lesz 10 éves. Az évfordulóról tudományos emlékülésen emlékezünk meg és könyv alakban megjelentetjük társaságunk és szervezeti egységeinek 10 éves történetét. Ennek előkészítésére az elnökség a szükséges döntéseket meghozta.

A felügyelőbizottság megállapításairól Turák János elnök tett jelentést. Megállapította, hogy a társaság az alapszabálynak megfelelően működött. A gazdálkodás szabályait betartották. A pályázatok elbírálása rendszerben megtörtént. Szorgalmazta a nemzetközi kapcsolatok építését. Pénzigényessége miatt e téren elsősorban az együttműködő szervezeteken keresztül lehet érdemi javulást elérni.

Az etikai bizottság jelentésében Várhegyi István elnök elmondta, hogy etikai vétségre utaló jelenségről a bizottság nem kapott írásos bejelentést, így konkrét ügygel nem kellett foglalkozni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy kisebb etikai szabálytalanságok nem

fordultak elő. Ezek okait azonban nem a szándékosságban, hanem a szabályok hiányos ismeretében látja.

A beszámoló fölötti *vitában* elhangzott hozzászólások közül közérdeklődésre számot tartó mondanivalójuk miatt az alábbiakra térünk ki.

Opál Sándor (belügyi szakosztály) szerint szakosztályuk ismételtelen válságba került, a szervezeti élet a kezdeti fellendülés után visszaesett. Felhívta a figyelmet arra, hogy egyes belügyi vezetők a szakosztályt integrálni szeretnék az egyik belügyi kutató-intézetbe, ezért nem adták meg a belügyminiszter úr által a társaságnak ígért támogatást sem. Véleménye szerint ez a törekvés veszélyes lehet az egyesületi elv érvényesülésére és a tudományos munka szabadságára.

A hozzászólásra reagálva a szakosztályelnökség jelen levő tagja a szervezeti élet visszaesésére vonatkozó megállapításokat cáfolta. Az integrálás tervét ő nem ismeri, de ennek ellenállnának.

Jakobinyi Béla (debreceni területi tagozat) ismertette a tagozat személyi összetételét, azon szervezetet, melyeknek tagjai alkotják tagságukat. Beszámolt az elmúlt hónapokban végzett munkáról és terveikről. Jól alakult a helyi írásos és elektronikus médiával a kapcsolatuk, a megalakulásukat bejelentő sajtótájékoztatón minden sajtóorgánium szerkesztőse képviseltette magát, és erről, továbbá az utóbbi hónapok történéseiről rendszeresen beszámoltak. Több kérdésben kérte az elnökség támogatását és a kapcsolódó szakosztályok vezetőit az együttműködés létrehozására.

Kálmán Ferenc (tüzér szakosztály) elmondta, hogy megalakulásuk óta negyedévenként szakosztályülést tartottak. Ezeken a tagság jelentős része igen aktívan vett részt. Az aktivitás okát abban látja, hogy érdekes témákat tudtak elővezetni. A múlt évben tartott konferencia anyaga írásban is megjelent. Áprilisban a tűztámogatásról tartanak konferenciát. Erre meghívta a többi szakosztály téma iránt érdeklődő tagjait.

A vita lezárását követően a küldöttgyűlés elfogadta az elnökség, a felügyelőbizottság és az etikai bizottság beszámolóját.

A 2000. évi munkatervhez az elnök fűzött szóbeli kiegészítéseket, melyekben indokolta egyes munkatervi pontok tervezésének okait. Majd Gruber Nándor gazdasági elnök-helyettes a költségvetéssel kapcsolatban szól

a pénzügyi támogatási rendszer átalakulásából fakadó feladatokról. Ki kell használnunk a pályázati rendszer lehetőségeit, erre felhívta az elnökség és a szakosztályok figyelmét. Az év folyamán emelni kívánják a szerzői díjakat. A költségvetésben megduplázták a szakosztályok támogatására tervezett pénzeretét. Ez azonban a tagdíjhányad kivételével nem jár automatikusan, hanem a rendezvényekre igényelni (pályázni) kell.

A hozzászólók közül Ács Tibor (hadtudományelméleti és történeti szakosztály) a fiatal kutatók támogatására javasolta, hogy alapítsunk a 35 év alatti kutatók részére olyan tudományos díjat, amelyet – a Tanárky-díjhoz hasonlóan – évente egyszer ítéljenek oda az erre érdemes fiatal kutatóknak. A díjat *Korponai János*ról nevezzük el.

Szabó József elnök a javaslatra válaszulva elmondta, hogy az intézőbizottság nem régen tárgyalt a doktori iskola igazgatójával többek között a fiatal kutatók támogatásáról is. Az ez évi teendőkben megállapodtak. Ezen hasonló jellegű javaslat nem merült fel,

így ilyen tervet nem lehetett döntésre előkészíteni, ezért a költségvetés sem tartalmazza. A díjra vonatkozó javaslatot az elnökség támogatása esetén a következő évi küldöttgyűlésre lehetne előterjeszteni.

A küldöttgyűlés többségi határozattal az elnök javaslatát fogadta el.

Turák János a feliigyelelőbizottság megbízásából javaslatot tett egyes vezető tisztségviselők tiszteletdíjára. Ilyen díjazásra az elmúlt évben a pénzügyi lehetőségek hiánya miatt nem kerülhetett sor. Javasolta, hogy az elnök és a gazdasági elnökhelyettes részére a költségvetéssel összhangban a küldöttgyűlés összesen bruttó 600 000 Ft tiszteletdíj kifizetését engedélyezze.

A javaslatot a küldöttgyűlés elfogadta.

Végül *Ványa László* (elektronikai – informatikai szakosztály) az internetre csatlakozással kapcsolatban ismertette a ZMNE részére kidolgozott javaslatát egy tudományos folyóirat alapítására, ami csak az interneten jelenne meg. Ehhez kérte a társaság erkölcsi támogatását.

Zimits Rezső

A szakosztályok életéből

Új szakosztályok alakultak

2000. február 21-én 21 alapító tag megalapította a *polgári védelmi szakosztályt*.

Az alakuló ülésen *Demeter István* pv. ezredes, főosztályvezető szolt a szakosztály megalakításának céljáról és a döntéseket előkészítő tudományos munka fontosságáról. Tájékoztatta a résztvevőket az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság megalakulásáról és jelenlegi helyzetéről.

A tájékoztatót követően az alapító tagok határoztak a szakosztály megalakításáról és megválasztották a vezetőséget.

Elnök: *dr. Szlanek Endre*,

alelnök: *dr. Pataky Iván*,

titkár: *Tóth Rudolf*.

Az elnökség tagjai: *dr. Farkas József* és *Obst Ferenc*.

Az elnökség megválasztását követően elfogadták a szakosztály Szervezeti és Működési Szabályzatát, továbbá a 2000. évi munkaprogramot.

2000. április 14-én 15 alapító tag megalakította a *hírszerző szakosztályt*. Tevékenységük alapvető célját a katonai felderítés és a hírszerzés elméleti kérdéseinek kutatásában és a döntéseket megalapozó tanulmányok és publikációk készítésében jelölték meg.

Az alakuló ülésen ideiglenes vezetőséget választottak.

Elnök: *Csóka Ferenc*,

titkár: *Zsigovits László*,

elnökségi tag: *Kósa László*.

A biztonságpolitikai szakosztály ülése

A biztonságpolitikai szakosztály 2000. február 24-én szakosztályülést tartott. A vezetőség beszámolója előtt *Bognár Károly* tartott előadást *Visszatérhet-e a hidegháború?* címmel. Előadásában röviden körvonalazta a hidegháborús korszakként ismert időszak kialakulásának körülményeit, főbb területeit, az azok

közötti összefüggéseket, valamint megszünésének jelentőségét. Kitért arra, hogy mennyit költött a világ a hidegháborúra, a fegyverkezésre. Az előzmények áttekintése után rátért a mai világhelyzet elemzésére. Elmondta, hogy a nagyhatalmak stratégiai érdekei ma is különböznek ugyan egymástól, sőt esetenként ütköznek is egymással, de nem olyan drasztikusan, mint az említett időszakban. Ezután elemezte az USA, Oroszország, Kína, az Európai Unió és az iszlám világ gazdasági, politikai, katonai helyzetét, legfőbb törekvéseit. (Az előadás cikkesített változata megjelent a *Hadtudomány* 2000. évi 1. számában.)

Az előadást követően *dr. Kőszegvári Tibor* elmondta, hogy véleménye szerint Kína fejlődése sokkal gyorsabb is lehet, ha hozzájuthat Tajvan tőketartalékaihoz. *Dr. Mórocz Lajos* szerint a hagyományos értelemben vett hidegháború már kb. 10 éve véget ért ugyan, de a versengés tovább folytatódik. A hagyományos erőközpontok mellett Indiára is oda kell figyelni egyrészt lehetőségei, másrészt az indiai-pakisztáni konfliktus miatt. Oroszországról szólva elmondta, hogy a gyors fel lendülés jelei nem láthatóak ugyan, de ha az ország rendezni tudja gazdasági problémáit, újra kezdheti a vetélkedést a világhatalomért. *Dr. Hajma Lajos* a Kínában eltöltött szolgálati évei alatt összegyűlt tapasztalatairól, a közben bekövetkezett dinamikus változásokról és a kínai mentalitásról szólt.

Az előadás után a vezetőség beszámolója következett.

Dr. Hajma Lajos elmondta, hogy *dr. Vámos Zoltán* lemondott elnöki tisztéről és kilépett a szakosztályból is. A taglétszám 46 fő.

Az év során a szakosztály három kiemelkedő rendezvényt szervezett: *dr. Padányi József* az SFOR tevékenységéről; *Simicskó István* országgyűlési képviselő az Országgyűlés Honvédelmi Bizottsága tevékenységéről; *dr. Csabai Károly* a haderő-átalakítás kérdéseiről tartott előadást.

Szakosztályunk tagjai tevékenyen részt vettek a tudományos életben. Bizonyítják ezt az OKTK pályázatokon elért eredmények, a *Hadtudomány* és az *Új Honvédségi Szemle* című folyóiratokban megjelent cikkek és más publikációk. A szervezeti életéről elmondta, hogy kölcsönös érdekek alapján szorosabb kapcsolat van kialakulóban a *dr. Matus János* által vezetett biztonsági tanulmányok tanszékkel.

A beszámoló végén *dr. Csery Péter* ismertette a szakosztály pénzügyi helyzetét. Ezután került sor az új vezetőség megválasztására. *Dr. Nagy László* levezető elnök elmondta, hogy a változtatás megérett, az elnökség kiegészítése szükségessé vált, majd javaslatot tett az új, négytagú vezetőség összetételére. A javaslatot egy tartózkodás mellett a tagság elfogadta.

Elnök: *dr. Hajma Lajos*,

titkár: *Buknicz Ferenc*.

Az elnökség tagjai:

dr. Csery Péter és *dr. Matus János*

Végül megválasztották a szakosztály küldötteit a társaság márciusi küldöttgyűlésére.

Buknicz Ferenc

A tüzér szakosztály és a ZMNE tüzér tanszékének közös rendezvényéről

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem tüzér tanszéke az MHTT tüzér szakosztályával együttműködve 2000. április 6-án nemzetközi tudományos-szakmai konferenciát szervezett *Tűztámogatás, mint a magyar tábori tűzérség alapvető feladata* címmel.

A konferencia fő szakmai támogatói a Honvéd Vezérkar, az MH Szárazföldi Vezérkar, a Webasto Hungária Kft. és az Ericsson Távközlési Kft. voltak.

Tekintettel arra, hogy a tűzérség a szárazföldi csapatok legerősebb tűzcsapásképességgel rendelkező fegyverneme, a katonai felső vezetés kiemelten fontosnak tartja a tűzérfegyvernem jövőjével kapcsolatos elméleti kutatások és gyakorlati tapasztalatok ötvözését. Ennek megfelelően a rendezvény fővédnöke volt a Magyar Honvédség parancsnoka, vezérkari főnök.

Fodor Lajos vezérezredes a konferencia vitaanyagának előszavában a hadseregfejlesztés objektív körülményei felvázolásával rámutatott a hadsereg minőségi fejlesztésének elodázhatalanságára. Erősítette a konferencia szervezőinek azt a célját, hogy az elméleti kutatásokkal foglalkozó és a gyakorlati életben dolgozó szakemberek időszakonként konferenciákon, szakmai megbeszéléseken gyakrabban váltsanak szót.

A konferencia levezetőelnöke, *Kálmán Ferenc dandártábornok* megnyitója után *Forgó*

József dandártábornok, csoportfőnök, a Magyar Honvédség parancsnokát képviselve, vitaindító előadásában elemezte a NATO-országok felfogását a hadműveletek, harci cselekmények jövőbeni lehetséges megvívásának a módjáról és a csapatokkal szemben támasztott követelményekről. Egyetértve azokkal a véleményekkel, hogy a tűzéség minőségi fejlesztése csak korszerű eszközök beszerzésével érhető el, felvázolta azokat a prioritásokat, amelyek az egész Magyar Honvédség átfogó fejlesztését érintik és bármennyire jogosak is a tűzterek elképzelései, az anyagi feltételek korlátokat állítanak elének.

Ezt követően a Szárazföldi Vezérkarfőnökség megbízott tűzérőfőnöke ismertette azokat az eredményeket, amelyeket az átalakítás során teljesítettünk.

A gyakorlati tapasztalatok összegezése után dr. Szendy István alezredes a tűzér tanszék oktatócsoportja által kidolgozott vitaanyagot foglalta össze. Az előadás első részében tudomány-rendszertani szempontból elhelyezte a tűzéségi tűztámogatást a hadtudomány rendszerében. Majd tájékoztatást adott a NATO tűzéségi tűztámogatási rendszeréről. Az előadás további részében bemutatta a tűztámogatás tervezésének, kivitelezésének komplexitását, következtetésképpen megállapította, hogy ez a feladat különleges felkészültséget igényel a tisztektől. A NATO-országokban ezt a feladatot tűzértisztekre bízzák. Felhívta a figyelmet a tűztámogatás megvalósításának legkritikusabb területeire, azaz a vezetés, a lőszerellátás, a manőverező erők követésének fontosságára.

A tűztámogatás elméleti kérdéseinek felvázolása után Soós Zoltán százados, a 62. Bercsényi Miklós gépesített lövészdandár önjáró-tűzérosztály törzsfőnöke bemutatta a tűzérosztály NATO-elvek alapján történt átszervezését. Ismertette a tűzérosztály állományának tevékenységét a közvetlen tűztámogatás rendszerében. Beszámolt azokról a problémákról, amelyekkel nap mint nap meg kell küzdeniük.

A következő előadó, Póka Ferenc dandártábornok a tűzérdandár lehetséges alkalmazásáról és a tűztámogató szekció kialakításának feladatairól szólt. Hangsúlyozta, hogy a NATO támogatási elveinek megfelelően a támogatók alkalmazása a „tervezd meg és hajtsd végre” szellemében történik. Ennek megfelelően a dandár vezetésének fel kell készülni arra, hogy a hadtest tűzkoordinátori szerepét is felvállalja.

A kutatási eredményeire alapozva Mlinárik László alezredes, a ZMNE doktorandusza felvázolta azokat a trendeket, amelyek meghatározzák a NATO-országok tűzéségének alkalmazási és azok rendszereinek fejlesztési elveit. Bemutatta, hogy a tűzérőfegyvernem képességeit minden országban igyekeznek javítani. Kiemelte, hogy a fejlesztés mozgatórugója az információs harc és a légi-földi hadműveleteket jellemző manőverező harc. Az előadó az Öböl-háborúból vett példákkal bizonyította, hogy a modern vezetési-felderítési rendszer és a vele összekapcsolt fegyverzet a számszakilag nagyobb mennyiségű, nagyobb lőtávolsággal rendelkező lövegek ellen lényegesen eredményesebb volt és a viszonylag alacsony lőszerfelhasználás a logisztikai támogatás terheit is messzemenően enyhítette.

Az amerikai szemlélet a tűztámogatás egyes kérdéseiről című előadás keretében Garas László őrnagy kiemelte, hogy a NATO-tűzéség alapvetően megfigyelhető célokat pusztít. A célok láthatóvá tételéhez nagy teljesítményű felderítő és vezetési rendszereket alkalmaznak. Konkrét számadatokkal bizonyította, hogy a felderítés eredményei a megfigyelhető és a nem megfigyelhető célok pusztításakor milyen mértékben hatnak a lőszerfelhasználásra.

Az előadássorozatot két külföldi előadó zárta le. Hubertus von Rohr alezredes, német katonai attaséhelyettes a német tűzéségnek a nemzetközi együttműködésbe való betagozódásáról beszélt. Majd Antonello Ves Paziani őrnagy, a ZMNE vezérkari tanfolyamának olasz hallgatója az olasz haderő tűztámogatási elemeit, szervezeteit, folyamatrendszereit elemezte és mutatta be a hallgatóságának.

A rendezvény további részeként, a hozzászólások keretében a magyar tűzéség fejlesztésével és az új fogalomrendszer kialakításával kapcsolatos vélemények hangzottak el.

Kálmán Ferenc dandártábornok elnöki zárószavában kiemelte, hogy a tűzérőfegyvermeknél évek óta nagyon eredményes kutatómunka folyik, amelynek végterméke az évente megrendezett konferenciákon jól kimutatható. Kifejezte reményét, hogy a konferencia tapasztalatai, az ismertetett elvek és módszerek minél gyorsabban beépülnek a fegyvernem átalakítási folyamatába.

Társrendezvényként a konferenciával egy időben a német katonai attaséhivatal

közreműködésével a *Bundeswehr tüzérsege* címmel kiállítást szerveztünk. A kiállított tablókön keresztül a német szárazföldi csapatok tüzérsegeinek szervezeti felépítését, az összefegyvernemi kötelékekbe való betagozódását és a legmodernebb fegyverrendszereit, valamint azok teljesítményadatait, továbbá a tüzer-szakemberképzést végző Idar-Obersteini tüzériskola működési rendjét lehetett jól áttekinteni. Másik kiállító a Webasto Hungária Kft. a *Vezetési pontok, önjárólövegek fűtése és klimatizálása* címmel bemutatta azokat a berendezéseket, amelyeket a Bundeswehr fegyverrendszereibe alapfelszerelésként beépítettek.

A szervezőbizottság kezdeményezésére a konferencia vitaanyaga, az előadások bővebb változata és az elhangzott hozzászólások még ebben az évben, a Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények különszámában kerülnek kiadásra, amelyet a ZMNE támogat.

*Felházi Sándor,
a szakosztály titkára*

Az MH TSZT és a hadművészeti szakosztály közös rendezvénye

A hadművészeti szakosztály a Magyar Honvédség Tudományszervező Tanácsával közösen 2000. április 26-án konferenciát tartott. A rendezvényen bemutatták az MH Tudományszervező Tanács 1999-re kiírt pályázatának díjnyertes munkáit, és véleményt cseréltek a honvédelmet, a honvédséget, annak működését és alkalmazását érintő kérdésekről. A rendezvény levezető elnöki tisztét *Lőrincz Kálmán ny. vezérezredes*, a szakosztály szakértője látta el.

A szakosztály részéről előadást tartott *A magyar katonai védelem stratégiájának alapkérdései* címmel *dr. Pekó József*, a szakosztály elnöke, és bemutatta az első díjat nyert munkáját.

Az előadó vitaindítójában szólt a katonai védelem mai értelmezéséről és szerepmódosulásáról, a honvédelem alkotmányi, törvényi és nemzeti stratégiai alapjai újrágondolásának szükségességéről. Elemezte a honvédelem szavatolásának és megszervezésének stratégiai kérdéseit, a katonai védelem és a honvédség tervezett reformjának összefüggéseit a szövetség keretei között. Külön is kiemelte, hogy a stratégiai gyakorlat számára egyértelművé szükséges tenni a haza katonai védelmének alapeseteit, szavatolásának nívóját és az ezeknek megfelelő – alkalmazandó – stratégiaformákat. A haderőreform során, az új haderőképesség meghatározásakor az országot érhető fegyveres válság- és konfliktushelyzetek katonai feladatainak sikeres végrehajtását szükséges biztosítani.

A díjazott pályaművek bemutatásáról véleménycseré és alkotó vita bontakozott ki. A konferencia sikeréhez jelentősen hozzájárult *Lőrincz Kálmán* úr az egyes témákat érintő, azok lényegére utaló szakszerű véleményalkotásával és tapasztalatainak közreadásával.

*Dr. Pekó József
szakosztályelnök*

Új vezetőséget választott a vám- és pénzügyőr szakosztály

A vám- és pénzügyőr szakosztály hosszú szünet után szakosztályülést tartott, melynek elsődleges célja a korábbi vezetőség lemondása miatt új vezetőség megválasztása volt. Ez megtörtént. Az új vezetőség személyi összetétele:

elnök: *Joó Gábor*,
titkár: *Dienes Béla*.

Az új vezetőség elhatározta a szakosztály újraélesztését.

A katonai felderítők konferenciájáról

A katonai felderítő- és biztonsági szolgálat tisztjeinek képzéséről 2000. február 28-án tartottak konferenciát a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (ZMNE) és a Magyar Hadtudományi Társaság (MHTT) szervezésében. Az előkészítés feladatait a ZMNE felderítő-tanszéke végezte. A konferencián a Katonai Felderítő Hivatal (KFH) és a Katonai Biztonsági Hivatal (KBH) vezetői, a ZMNE vezető állományának számos tagja, továbbá a témában érdekelt egyetemi és főiskolai oktatók és az MHTT számos kutatója vett részt.

A konferencia aktualitását az adta, hogy a katonai felderítő- és biztonsági szolgálatok vezetői az első tiszti beosztásra felkészítő főiskolai képzéssel elégedettek, de a továbbképzési rendszerrel, az egyetem jelenlegi oktatási rendjével nem. A nyelvképzést sem tartják kielégítőnek. Tisztázni kívánják a ZMNE álláspontját és azokat a lehetőségeket, amelyeket az egyetem felvállalhat.

Dr. Bodrogi László ezredes, a ZMNE HTK dékánja felvázolta az egyetemi integráció helyzetét, az egyetem – benne a felderítő-tiszt-képzés – további perspektíváit. Az egyetem vezetése érzékeli a problémákat és partner ezek rendezésében. Szerinte a felderítő-tiszt-képzés minden területének vissza kell kapnia korábbi presztízsét.

Dr. Héjja István felderítő-tanszékvezető részletesen elemezte a kialakult helyzetet. Felvázolta a képzés szintjeinek tartalmát és követelményeit. Ismertette azokat a szükséges változtatásokról, amelyekkel ki tudnák elégíteni a képzés tartalmi vonatkozásaiban is az érintett két szervezet igényeit. A vázolt célok elérése magasabb szintű együttműködést igényel.

Vámos Sándor ezredes, felderítő-csoportfőnökhelyettes ismertette az MH felülvizsgálata eredményeként bekövetkező változásokat és az ezekből adódó kiképzési igényeket. Álláspontja szerint a felderítő-tiszt-képzés az első tiszti beosztás ellátásához jónak mondható, de szükséges a kiegészítő egyetemi képzés strukturális és tartalmi fejlesztése. Vázolta a várható igényeket és követelményeket. Felhívta a figyelmet a szakfelkészítés javítására, a vezérkari főnök szak-

intézkedéseiben meghatározott követelmények teljesítésére. Hiányolta, hogy a jelenlegi törvények és szabályozók nem teszik lehetővé, hogy a ZMNE HTK kiegészítő képzésében felderítőszak is működjön. A szakaszparrancsnoki szint fölött az oktatás nem igazodik a NATO gyakorlatához. Felhívta a figyelmet a NATO 2077 STANAG-nek megfelelő oktatási igények teljesítésére.

Botz László altábornagy, a KFH főigazgatója a humánpolitikai célokon keresztül közelítette meg a felderítő-tiszt-képzés oktatási folyamatait. Sajnálatát fejezte ki, hogy bár a ZMKA-val 23 éven át igen eredményesen dolgoztak együtt és komoly sikereket értek el, ennek ellenére 1997-ben megszüntették az egyetemi képzés keretében az általános felderítőszakot és vele együtt megszakadt az addigi szoros együttműködés.

A KFH részéről teljes odaadással segítettek a nemzetbiztonsági szak létrehozását, amely a két katonai biztonsági szolgálat igényei szerint két szakirányt foglalt volna magában. Nem tartja jó megoldásnak a biztonság- és védelempolitikai szak létrehozását, mivel a beiskolázottak nem rendelkeznek azokkal a specifikumokkal, katonai és általános műveltséggel, amely a KFH igényeinek megfelelne. Beszélt még a vizsgarendszer és a nyelvképzés hiányosságairól. Támogatásáról biztosította Héjja István törekvését, hogy a HTK vezetői szakán az összhaderőnemi szakirány keretében valósuljon meg az egyetemi szintű felderítő-tiszt-képzés és a kiegészítő képzés.

Hasonló vélemények és igények hangzottak el a KBH főigazgatóját helyettesítő *Izsa Jenő ezredes* részéről is. A KBH speciális képzési igényeit taglalva, kifogásolta a nyelvvizsga szintjének és számának meghatározását, továbbá a szakmai ismeretanyag szinte teljes hiányát a tantárgyak között. Megállapította, hogy a szakmai képzés szintje „az egyetemi képzés kimenetén alig magasabb, mint a bemenetén”.

A doktori képzésről *dr. Magyar István ezredes* és *dr. Vasvári Vilmos*, a főiskolai karon folyó rádióelektronikai felderítőképzésről *Sallai József alezredes*, a tervezett rádióelektronikai fejlesztések oktatásra gyakorolt hatásáról *dr. Várhegyi István* fejtette ki véleményét.

Nagy Pál

Konferencia a korszerű katonai technológiák jegyében

2000. május 16–17-én *Korszerű katonai technológiák a 21. században – az új felderítő-, elektronikai hadviselési rendszerek koncepciói* címmel nemzetközi tudományos konferenciát szervezett a ZMNE elektronikai hadviselés tan széke. A konferencia védnökei voltak: *Boltz László altábornagy*, a MK KFH főigazgatója, *Mráz István vezérőrnagy*, a HVK vezetési főcsoportfőnöke, valamint *Ráth Tamás mk. ezredes*, a HM Haditechnikai Intézet főigazgatója, az AFCEA magyarországi tagozatának elnöke.

A meghívottak között volt az elektronikai-informatikai szakosztály valamennyi tagja, így ez a rendezvény a felderítőkonferencia után a második, egész tagságunkat megmozgató esemény volt ebben az évben. A rendezvényt többek között a Magyar Hadtudományi Társaság is támogatta, amiért ezúton is köszönetet mondunk.

A konferencia célja az volt, hogy áttekintést adjon a korszerű katonai technológiák fejlődéséről, a kutatások eredményeiről, azok gyakorlati alkalmazhatóságának lehetőségeiről.

A konferencia résztvevőit *Tánczos László dandártábornok* köszöntötte, majd megnyitójában hangsúlyozta: a haderőreform technikai fejlesztési szakaszában kiemelt helyet kell kapniuk a híradás, az informatika és az elektronikai hadviselés fejlesztése kérdéseinek. Hangsúlyozta, hogy napjainkban a szellemi felzárkózás, a fejlesztések elméleti megalapozása folyik, ami majd évek múltán hozza meg gyümölcsét a gyakorlatban.

□ Az első nap plenáris előadásainak sorát *dr. Várhegyi István nyá. ezredes* nyitotta meg *A haditechnikai fejlesztések főbb irányai, kihatásuk a 21. századi információs és vezetési hadviselésre* című előadásával.

A konferencia sajátos módon „legnagyobb vihart kavart” kérdésére, mégpedig az angol–magyar vegyes előadási rendre is kitért előadásában *dr. Makkay Imre mk. ezredes*, aki az *Advanced Military Technology Related Research Work at Electronic Warfare Department of National Defense University* című, angol nyelvű előadásában – az oktatás és kutá-

tás alapelemének tekintett nyelvtudás kérdését is zászlajára tűzte.

Az előadás kapcsán mindenki meggyőződhetett arról, hogy a szakmai kompetenciához milyen magas fokú nyelvtudás szükséges, hogy amiről beszélünk, az hiteles és korrekt legyen. Van még tehát tennivalónk, aminek egyik módja az ilyen konferenciák szervezése.

A hagyományoknak megfelelően több külföldi résztvevő is előadást tartott. Nagy érdeklődést váltott ki *cseh Andrej Luč* a korszerű szórt spektrumú rendszerek korszerű jelfelderítési eszközéről, az akusztóoptikai átalakítókra szóló előadása. Igazi professzoros előadást hallhatott a több mint százfős hallgatóság. Az első nap délelőtti előadói között köszönthettük *Gerd Schramm* urat (Rohde & Schwarz, Németország), aki a digitalizált jelek felderítéséről beszélt.

Szalay Miklós, a HM Elektronikai, Logisztikai és Vagyongkezelő Rt. vezérigazgatója a részvénytársaság kutatási, fejlesztési koncepcióját mutatta be.

A RACAL (Anglia) munkatársa *Clive Edvars* egy passzív harctéri érzékelőrendszert ismertetett, majd a honi elektronikai hadiipar egykori nagy reprezentánsa, a Videoton-Mechlabor képviselőjében *dr. Juhász László* ismertetette meg a jelenlévők népes táborát a PC-be építhető RH és URH vevőkártyákkal, valamint a fejlesztés alatt álló, modernizált interferométeres iránymérővel. A délelőtti előadások sorát *dr. Balajti István* zárta a VHF radarok iránti érdeklődés újraéledéséről és annak műszaki-technikai okairól.

Az ebédet követően szakmai kiállítás keretében mód nyílt személyes konzultációra, meg lehetett közelről tapogatni a Videoton-Mechlabor RH PC-kártyavevőjét, a Rohde & Schwarz kézi térőmérőjét és válogatni a HM Elektronikai, Logisztikai és Vagyongkezelő Rt. témaismertető anyagai közül.

A délután további részében két szekcióban folytatódtak az előadások.

Az I. szekcióban az alábbi előadások hangzottak el: Kovács Ildikó (HM HTI) *Some Questions of ECCM in Case of Multistatic Over-the-Horizon System*, Illés Attila (ZMNE) Ra-

dar adómodulációs eljárások vizsgálata az ESM eszközök előli rejtettség alapján, Porcsin Tamás (BMGE) A szekunder radarrendszerekben fellépő zavaró hatások és az ellenük történő védekezés, Balogh Károly (ZMNE) 21st Century CO-MINT Possibilities in the Mirror of 3rd Generation Mobile Systems, Ordasi Gábor (BMGE) Lézeres megfigyelés, és Szűcs Péter (ZMNE) Electromagnetic Pulse (EMP) Guns – Weapons of the Future.

A II. szekcióban: Szalontai Zoltán (DE-BIS) Informatikai rendszermenedzsment, mint a védelem eszköze, Ferenczy Gábor (ZMNE) Internet Security Problems, dr. Mezey Gyula (ZMNE) Special Data Communication Techniques for Transmission of Some Autonomous Control Attributes. E szekció keretében a tanszék hallgatói is szót kaptak, akik a tudományos diákkör keretében végzett kutatásaik eredményeit adták közre nagy sikerrel. Így a hallgatóság Szalai Tibor (ZMNE) Harc-téri azonosító rendszerek, Tóth Imre (ZMNE) A körpanorámás képfeldolgozás katonai alkalmazása és Tóth Tamás (ZMNE) Harcjárművek felderíthetőségének csökkentési lehetőségei című előadását hallhatta.

□ A második napi plenáris ülés egy részén részt vett Mráz István vezérőrnagy úr is. Ekkor került sor dr. Thuróczy György (OSSKI) Az elektromágneses terek biológiai hatásai: Dozimetria, szabályozás, védelem című előadására, amely az eddig általunk kissé elhanyagolt élettani problémákat elemezte. Andrej Luč, PhD (Brno Kat. Ak.) Comparison of Frequency Hopping Systems Considering to the Interception and Jamming Resistible című, második előadásával ismét meggyőzte a hallgatóságot, hogy milyen fontosak a szimulációs és a konkrét eszközökön elvégzett mérések a kutatásban. Ezután Ráth Tamás (HM HTI) a Real-time képfeldolgozásról és a HM HTI ez irányban folyó fejlesztéseiről számolt be valódi kép- anyaggal demonstrálva a hallottakat.

Utána e beszámoló írója, Ványa László (ZMNE) Az elektronikai hadviselés-csapatok tér-informatikai alapú vezetési rendszerének koncepciója címmel készülő PhD-értekezésének néhány összefüggését vázolta. A szünet után következett Pavel Pouc PhD (Brno Kat. Ak.) Detection of Modulated Signal in the Noise and Interference, dr. Vass Sándor (ZMNE) Camouflage on the Battlefield, Marton Csaba (MK KFH) Az UAV rendszerek elemeinek felderítési

lehetőségei, majd Kovács László (ZMNE) Battlefield Visualization című előadása. Roczkov Ferenc (LVK) Egy új magyar pilóta nélküli repülőgép fejlesztésének koncepciói címmel egy rendkívül perspektivikus tanszéki kutatási terület első megvalósítási részleteiről számolt be.

Ezután Fekete Károly (ZMNE) Hungarian Military Strategic Communications System - in Mirror of Advanced Military Technology címmel szemképráztató, 3D animációval demonstrált előadást tartott. A hivatalos előadások sorát Somosy Zoltán (OSSKI) Elektromágneses terekkel történő expozíció hatására kialakuló sejt-, szöveti szintű biológiai válaszok című előadása zárta, amely mind a polgári, mind, a katonai elektronikai berendezések üzemeltetőit egyaránt komolyan érintheti.

A hozzászólások sorában Zakor Géza úr (HM EI Rt.) és mások is sikeresnek nevezték a konferenciát. Véleményük összecsengett a szervezőkével, miszerint az 1999. áprilisi elektronikai hadviselési konferencia, az 1999. novemberi vezetési hadviselési konferencia elvi-szakmai témái után szükség van egy jóval szélesebb alapokon álló, a korszerű haditechnika, technológia eredményeit felsorakoztató fórumra.

A konferencia felhívóanyagának kiadásakor nem titkolt szándékunk volt, hogy a meghívottak körét más katonai és polgári szervezetekre is kiterjesszük. Örvendetes módon sikerült nemcsak a szűkebb szakma, hanem a katonai kutatásokkal, fejlesztésekkel foglalkozók és polgári egyetemek, kutatóintézetek előadóinak is teret biztosítani. Ennek a törekvésnek köszönhetően a konferencián nemcsak tények kerültek bemutatásra, hanem konkrét haditechnikai fejlesztési javaslatok, koncepciók is, amelyek a szakemberek, kutatók számára nemcsak szakmailag, de pszichológiailag is kellenek. Jó látni, hogy a képzés során átadott tananyag nemcsak a tanárokat, de a hallgatókat is alkotó gondolkodásra ösztönözte, ami nemcsak a saját tanulmányi munkájuk, de a tudományos kutatás, a tudományos diákkör, a PhD-képzésben való törekvésük vagy a későbbi beosztásuk szempontjából is pozitív folyamatokat indíthat el.

A szervezők szándékai szerint a konferencia előadásainak szerkesztett változatából kiadvány készül.

Ványa László

Az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottságának üléséről

Az MTA Hadtudományi Bizottsága éves munkaprogramja alapján 2000. május 31-én megtartotta második ülését az elfogadott napirend szerint.

1. Az MTA májusi közgyűléséről és a tudomány jövőbeni feladatairól *Kroó Norbert akadémikus, az MTA főtitkára* adott értékes szóbeli tájékoztatót. Kiemelten foglalkozott: a hazai (alap, alkalmazott, fejlesztő stb.) kutatások problémáival, fejlődésük, összefonódásuk jellemzőivel; az MTA kutatóhálózatának és a támogatott kutatóhelyek stabilizálásának kérdéseivel; az EU kutatási pályázatain elért magyar sikerekkel; az egyetemek és kutatási intézmények átjárhatóságával; a kb. 11 ezer köztisztületi tag mozgósításának lehetőségével. Felvázolta saját gondolatai alapján az MTA és a magyar tudomány jövőképét, Magyarország nagy esélyét az előrelépésre, a hazai tudomány nemzetközi tekintélyének példáit, az EU-hoz való csatlakozásban tudományunk szerepét, a hazai kutatások prioritásait és erősségeit.

Szabó Miklós, a HB nevében megköszönte a tájékoztatót és kifejezte a reményét, hogy a jövőben is felkérhetjük az MTA főtitkárát hasonló tájékoztató megtartására.

2. *Horváth János elnökhelyettes* részletes tájékoztatót adott annak a munkabizottságnak a felméréséről, amely számba vette a hadtudományi fokozatosoknak, a Magyar Tudományos Akadémia doktora cím megpályázásának lehetőségeit és problémáit. Felvázolta, hogy az MTA doktori szabályzata milyen követelményeket állít a pályázó elé, mi-

lyen feladatokat kell megoldania az egyénnek, a ZMNE-nek, a HM és más szervezetnek, hogy egy hadtudós siker reményében nyújthassa be kérelmét az MTA Doktori Tanácsának. A sokoldalú vita után a bizottság úgy döntött, hogy a munkacsoport írásbeli anyaga alapján elkészül a HB állásfoglalása, amelyet megküld az MTA és a HM illetékeseknek.

3. A HB, az MTA Doktori Tanácsa és az MTA IX. Osztály kijelölte a két véleményező: *Nagy László*, a hadtudomány kandidátusa, az MTA doktora cím elnyerésére irányuló pályázatának előterjesztésére, akik a HB szeptemberi ülésére az MTA doktori szabályzata előírásai szerint, írásban és szóban, adják elő szakvéleményüket a kérelemről.

4. A Hadtudományi Bizottság elismerésre méltó munkáját, az MTA és a IX. Osztállyal kialakult jó kapcsolatát, az elkészített beszámolóinak magas színvonalát méltatta *Szentes Tamás akadémikus, a IX. Osztály elnöke* rövid tájékoztatójában. Ezután vázolta, hogy milyen szabályok alapján történik meg az MTA új levelező tagjainak jelölése. Az osztály döntésének előkészítése és az előzetes tájékoztódás végett kéri a HB ajánlását, amit az osztály akadémikus tagjai figyelembe vehetnek. A bizottsági tagok kifejtették, hogy több hadtudományi doktora megérdemelné – munkássága alapján –, hogy MTA levelező tagjává válasszák. A HB végül is úgy foglalt állást, hogy javasolja a IX. Osztály akadémikusainak, hogy tudományos munkássága alapján *Szabó Miklóst* jelöljék levelező tagnak.

Aus dem Inhalt

JÁNOS SZABÓ: Humanaspekte der Streitkräftereform ✧ LAJOS RÁCZ: Einige geostrategische Aspekte der europäischen Sicherheit ✧ ENDRE JÁVOR: Durchzusetzende Grundsätze und Methoden bei der Erarbeitung der Sicherheitsstrategie ✧ TIBOR SZILVÁGYI: Vergangenheit und Gegenwart des Ideensystems über Groß-Albanien ✧ SÁNDOR SIMON: Aufgaben der Militärwissenschaft heute und morgen ✧ TIBOR ÁCS: Über die Wurzeln unserer strategischen Gesinnung ✧ JÓZSEF BIMBÓ: Die Lufttätigkeit der NATO gegen Jugoslawien ✧ ISTVÁN MAGYAR: Die militärischen Erfahrungen der Krisenbewältigung im Kosovo ✧ MIHÁLY HORVÁTH-ZOLTÁN KRAJNC-ISTVÁN TATORJÁN: Planung der bodenständigen Flugabwehr nach NATO-Grundsätzen ✧ TIBOR RÁDLI: Einige aktuelle Fragen der Qualitätsgewährleistung im Bereich militärischer Hochschul- bzw. Universitätsunterricht ✧ LÁSZLÓ JAKAB: Über die NATO-Lehrgänge für die Luftstreitkräfte ✧ FERENC LÉNÁRT: Entwicklung der Rüstungsindustrie zum Machtkomplex ✧ JÓZSEF PADÁNYI: Die Repatriierung der Flüchtlinge und Heimatlosen nach Bosnien-Herzegowina ✧ JÓZSEF SZABÓ: Zum Vorwand einer ungarischen Erfindung ✧ GYÖRGY CSABAI: Die Sicherheitsstrategie der Polnischen Republik ✧ Über Bücher sowie Nachrichten aus dem Leben der Gesellschaft

Contents

JÁNOS SZABÓ: The human aspect of the reform of armed forces ✧ LAJOS RÁCZ: Some geostrategie aspects of the European security ✧ ENDRE JÁVOR: Methods and principles in working out the security strategy ✧ TIBOR SZILVÁGYI: The past and present of the ideas of Great-Albania ✧ SÁNDOR SIMON: Present and future tasks of military science ✧ TIBOR ÁCS: About the roots of our strategical thinking ✧ JÓZSEF BIMBÓ: NATO's air campaign against Yugoslavia ✧ ISTVÁN MAGYAR: Military experience of the Kosovo crisis ✧ MIHÁLY HORVÁTH-ZOLTÁN KRAJNC-ISTVÁN TATORJÁN: NATO principled planning of the ground based air defence ✧ TIBOR RÁDLI: Some current issues of the quality of military higher education ✧ FERENC LÉNÁRT: The organisation of military industry into power complex ✧ JÓZSEF PADÁNYI: Returning of refugges into Bosnia-Herzegovina ✧ JÓZSEF SZABÓ: About a Hungarian invention ✧ GYÖRGY CSABAI: The security strategy of Poland ✧ Book introductions and news of the society life.

Содержание

ЯНОШ САБО: Гуманные аспекты военной реформы ✧ ЛАЙОШ ПАЦ: Несколько геостратегических аспектов европейской безопасности ✧ ЭНДРЕ ЯВОР: Принципы и методы при разработке стратегии безопасности ✧ ТИБОР СИЛАДИ: Прошлое и настоящее идейной системы Великой Албании ✧ ШАНДОР ШИМОН: Задачи военной науки сегодня и завтра ✧ ТИБОР АЧ: О корнях нашего стратегического мышления ✧ ЙОЖЕФ БИМБО: Воздушные действия НАТО против Югославии ✧ ИШТВАН МАДЬЯР: Военный опыт разрешения Косовского кризиса ✧ МИХАЙ ХОРВАТ-ЗОЛТАН КРАЙНЦ-ИШТВАН ТАТОРЬЯН: Планирование наземных средств ПВО по принципам НАТО ✧ ТИБОР РАДЛИ: Некоторые актуальные вопросы обеспечения качества высшего военного образования ✧ ЛАСЛО ЯКАБ: О курсах НАТО, организованных для Военно-Воздушных Сил ✧ ФЕРЕНЦ ЛЕНАРТ: Превращение военной промышленности в силовой комплекс ✧ ЙОЖЕФ ПАДАНИ: Возвращение в Боснию-Герцеговину эмигрантов и лиц без гражданства ✧ ЙОЖЕФ САБО: Об одном венгерском изобретении ✧ ДЬЁРДЬ ЧАБАИ: Стратегия безопасности Польский Республики ✧ Книжные обзоры и новости общественной жизни.

Tanulmánygyűjtemény

Válogatás a HM 1999. évi kutatási eredményeit összegző tanulmányokból

A HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály fontos feladatának tekinti – a kutatás céljainak kitűzése, főbb irányainak tematikus meghatározása és a kutatás szervezése, segítése mellett – a tervszerűen végzett hadtudományi *kutatómunka eredményeinek a közreadását, megismertetését*, ezzel is segítve és szorgalmazva hasznosításukat. Ugyanakkor felkarolja azokat a spontán kezdeményezéseket is, amelyek a biztonság és a védelem egy-egy fontosabb kérdésére adnak választ, segítik a honvédség átalakítását biztosító folyamatot.

Ez utóbbi cél érdekében – a korábbi évek gyakorlatának megfelelően – a főosztály ez évben is kiadta azoknak a tanulmányoknak a gyűjteményét, amelyekben a HM különböző szervei által végzett kutatások eredményei összegeződnek. A válogatásban megjelent tanulmányok címei:

- ✧ *Lakatos László*: A nemzeti biztonság és az ország védelmi felkészítésének összefüggései
- ✧ *Szabó József*: A biztonsági környezet hatása a haderő kialakítására
- ✧ *Bognár Károly*: Biztonság- és védelempolitikánk elméleti alapjainak erősítése
- ✧ *Szternák György*: A koszovói békekikényszerítés (válságkezelés) folyamata és néhány tanulsága
- ✧ *Nagy Sándor*: A békefenntartó műveletek
- ✧ *Svéd László–Kopcsó István*: A Magyar Honvédség Egészségügyi Szolgálat háborús és humanitárius műveletekben
- ✧ *Farkas László*: A humánkörnyezet-biztonság igazgatási rendszerének korszerűsítése
- ✧ *Till Szabolcs*: A hadköteles katonák alapvető jogairól és kötelezettségeiről szóló kutatás tézisei
- ✧ *Kunos Bálint*: A védelmi tárca sajátosságainak érvényesítése a közbeszerzési törvény alkalmazása során
- ✧ *Ráth Tamás*: A haditechnikai kutatás és fejlesztés az MH szolgálatában
- ✧ *Bak Antal*: Országos védelmi (geo)informatikai rendszer

A kiadványt a HM OTF megküldte a HM és a HVK szerveinek, a tudományszervezőknek és a szakkönyvtáraknak.